

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AZERBAYCAN PETROL ENDÜSTRİSİ VE
GELİŞİM AŞAMALARI

Rana HAJİYEVA
2501171740

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Ahmet KALA

İSTANBUL – 2020

ÖZ

AZERBAYCAN PETROL ENDÜSTRİSİ VE GELİŞİM AŞAMALARI

Rana HAJİYEVA

Konunun amacı, ülkedeki petrol ve gaz endüstrisinin gelişimini teşvik eden bilimsel yenilikleri gözden geçirmek ve bilim adamlarının bu alanda söyledikleri teorik konuları, konu bilgisini sistemleştirerek kullanmaktır. Ülkenin petrol ve doğal gaz kompleksinin karşı karşıya olduğu ana görev, petrol stratejisinin başarısını güçlendirmek, ekonominin ve nüfusun enerji kaynaklarına olan talebinin daha eksiksiz bir şekilde tatmin edilmesini sağlamaktır. Bu önemli görevi yerine getirmek için Azerbaycan Cumhuriyeti Akaryakıt ve Enerji Kompleksinin Geliştirilmesi Devlet Programı (2005-2015), bu kompleks tarafından kapsanan alanların geliştirilmesi için tanımlı tedbirler ve bunların uygulanması için özel tedbirler kazanılmasıyla petrol ve gaz endüstrisindeki ortak ekonomik sorunların araştırılmasında yeni niteliksel değişiklikler yapılmıştır. Eski ekonomik ve ideolojik sistemin dağılması ve liberal değerler temelinde pazar ekonomisi ile değiştirilmesi, soruna daha uygun çözümlerin yolunu açmıştır. Şimdi, daha stratejik, ileri görüşlü, bilimsel olarak zorlayıcı çözümler, kapsamlı araştırmalar ve pratik uygulamalar için beklemektedir. Bu bağlamda, verimlilik, istikrar, eski petrol sahalarında ekonomik büyüme, potansiyel ve kaynakların rasyonel kullanımı, finansal güç, ekonomik esnekliğin artırılması, alanda yeni pazar ilişkilerinin oluşturulması, petrol üretimi ve genel endüstri için metodolojik yönlerin belirlenmesi gibi temel öncelikler araştırma konusunun incelenmesi gerektirmektedir. Bu nedenle "Azerbaycan petrol endüstrisi ve gelişim aşamaları" araştırmasının amacı Azerbaycan petrol endüstrisinin incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Cumhuriyeti, Petrol Sektörü, Petrol Sektörünün Gelişim Aşamaları, Yüzyılın Antlaşması, Baku-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı

ABSTRACT

AZERBAIJAN OIL INDUSTRY AND DEVELOPMENT STAGES

Rana HAJIYEVA

The aim of the subject is to review the scientific innovations that encourage the development of the oil and gas industry in the country and to use the theoretical issues that scientists say in this field by systematizing the subject information. The main task facing the country's oil and gas complex is to strengthen the success of the oil strategy and ensure a more complete satisfaction of the economy and the population's demand for energy resources. To fulfill this important task, the State Program for the Development of the Fuel and Energy Complex of the Republic of Azerbaijan (2005-2015) will continue to implement defined measures for the development of areas covered by this complex and specific measures for their implementation. New qualitative changes have been made in the study of common economic problems in the oil and gas industry with the acquisition of independent state status in Azerbaijan. The disintegration of the old economic and ideological system and its replacement with the market economy on the basis of liberal values paved the way for more suitable solutions to the problem. Now it is waiting for more strategic, forward-thinking, scientifically challenging solutions, extensive research and practical applications. In this context, basic priorities such as efficiency, stability, economic growth in old oil fields, rational use of potential and resources, financial power, increasing economic flexibility, establishing new market relations in the field, determining methodological aspects for oil production and general industry require examination of the research subject. For this reason, the aim of the "Azerbaijan oil industry and its stages of development" is to examine the Azerbaijani oil industry.

Keywords: Republic of Azerbaijan, Petroleum Industry, Development Phases of Petroleum Industry, "Agreement of the Century", Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline.

ÖNSÖZ

Bu çalışma Azerbaycan Cumhuriyetinin petrol sektörü ve bu sektörün gelişim aşamalarını incelemeye yöneliktir. Azerbaycan eski zamanlardan bugüne kadar kendi yeraltı servetleri nedeni ile büyük devletlerin ilgi odağı olmuştur. Bu nedenler tarihin farklı dönemlerinde farklı egemen devletler dahilinde yaşamıştır. Bu dönemlerde farklı devletler içinde bulunduğundan petrol sektörünün gelişimi de farklılık göstermiştir. Bu nedenler çalışma bu konu üzerinde yoğunlaşmıştır.

Çalışmanın amacı, ülkedeki petrol ve gaz endüstrisinin gelişimini teşvik eden bilimsel yenilikleri gözden geçirmek ve bilim adamlarının bu alanda söyledikleri teorik konuları konu bilgisini sistemleştirerek kullanmaktır. Bu nedenler konu ile ilgili yapılmış olan çalışmalar tarihsel açıdan incelenmiştir. Azerbaycan'ın Sovyetler döneminde yaşadığı birtakım zorluklar ve bağımsızlık kazandıktan sonra yaşadığı savaş durumu bazı kaynakların kaybına, zarar görmesine yol açmıştır. Bu nedenle bazı kaynakları elde etmekte zorluklar yaşanmıştır. Bu yönde Azerbaycan Cumhuriyeti arşiv belgeleri ve Akhundov adına kütüphanenin belgeleri kullanılmıştır. Bu konuda bana yardımcı olan kurum yöneticilerine teşekkürlerimi bildiririm.

İstanbul Üniversitesi İktisat Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, Tez danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Ahmet Kala'ya, tez çalışması boyunca yapıcı eleştirileriyle tezime katkıda bulunan jüri üyesi hocalarım, Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Gürsoy, Prof. Dr. Mehtap Özdeğer ve bölümdeki tüm hocalarıma can-ı gönülden müteşekkir olduğumu dile getirmek isterim. Tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet Kala'nın yol gösterici ve aydınlatıcı tutumu dolayısıyla kendisine minnettarım. Aynı zamanda tezimle yakından ilgilendiği için Dr. Öğr. Üyesi Ü. Serdar Serdaroğlu'na da çok minnettarım. Ve her zaman yanımda olup bana destek olan eşime, anneme, babama, kardeşime teşekkür ederim.

RANA HAJİYEVA
İstanbul 2020

KISALTMALAR LİSTESİ

A.G.E	: Adı Geçen Eser
AB	: Avrupa Birliği
BP	: British Petroleum
AXC	: Azerbaycan Halk Partisi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
TAP	: Trans Adriyatik Boru Hattı
EEZ	: Özel Ekonomik Bölge
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
IAEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
GUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova-Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
PETKİM	: Petrokimya Sanayi, Petrol Rafineri Ürünleri
SOFAZ	: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu
SOCAR	: Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi
TANAP	: Trans-Anadolu boru hattı
TRACECA	: Trans-Kafkasya Ulaşım Koridoru

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ PETROL ENDÜSTRİSİ GELİŞİMİNİN AŞAMALARI VE ÖZELLİKLERİ

1.1.Azerbaycan Cumhuriyeti ile ilgili genel bilgiler.....	6
1.1.1.Azerbaycan Cumhuriyetinin kısa tarihi	7
1.1.2.Jeopolitik özellikleri.....	11
1.1.3.Azerbaycan Ekonomisi	16
1.2.Azerbaycan'da petrol üretiminin başlangıcı ve petrol sanayi oluşumunun aşamaları	22
1.2.1.Birinci Aşama 1847-1920	23
1.2.2.İkinci Aşama 1920-1949	25
1.2.3.Üçüncü Aşama 1950-1969	26
1.2.4.Dördüncü Aşama 1969-1992	26
1.2.5.Beşinci Aşama 1994'ten günümüze kadar	28
1.3.Sovyetler döneminde Azerbaycan petrol endüstrisi.....	29
1.4.Dünya savaşı döneminde petrol endüstrisi.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZ AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NİN PETROL STRATEJİSİ VE MEVCUT PETROL ENDÜSTRİSİ GELİŞİMİNİN DURUMU

2.1.Bağımsızlığın kazanılması	35
2.1.1.Bağımsızlık sonrası Azerbaycan ekonomisinin durumu.....	38
2.1.2.Bağımsızlığın ilk yıllarında petrol sektörü.....	40
2.1.2.1.Petrol endüstrisi gelişiminin dinamikleri	42
2.1.2.2.Dış pazarlara açılım	45

2.1.2.2.1.Yüzyılın Sözleşmesi.....	48
2.1.2.2.2.TANAP	50
2.1.2.2.3.TAP	54
2.1.3.Ülke ekonomisinin petrol sektörü ile geliştirilmesi	56
2.1.3.1.SOFAZ	57
2.2.2.Petrol endüstrisinin ulusal ekonominin dünya ekonomisine entegrasyonundaki öncü rolü	60
2.1.3.2.SOCAR	64
2.2.Azerbaycan'ın petrol sektörünün modern durumu	67
2.2.1.Petrol endüstrisinin ülkenin sosyo-ekonomik gelişimindeki rolü ve önemi.	70
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
AZERBAYCAN PETROL ENDÜSTRİSİNİN GELİŞMESİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI	
3.1.Yeni petrol stratejisi ve ülkenin petrol ve gaz kaynaklarının verimli kullanımı için stratejiler.....	74
3.1.1.Petrol endüstrisinin ve petrol gelirlerinin ülke endüstrisinin yeniden yapılandırılmasındaki etkisinin artırılması için talimatlar	78
3.1.2.Petrol Gelirlerinin Ülke Ekonomisinin gelişimindeki rolü	80
3.1.3.Ulusal Petrol stratejisinin sonuçları	82
3.2.Petrol dışı sektör.....	85
3.2.1.Petrol dışı sektörün geliştirilmesi.....	90
3.2.2.Petrol sektörü bağımlılığının ortadan kaldırılması yolları	93
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	99

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Gayri safi yurtiçi hasıla- manat, dolar ve euro.....	18
Tablo 2. Temel makroekonomik göstergeler, 2014-2018	20
Tablo 3. Azerbaycan'da petrol üretimi, milyon ton:.....	43
Tablo 4. Enerji sektörünün iç tüketimi (bin net)	44
Tablo 5. Azerbaycan'ın ihracatında petrol ve petrol dışı sektörün özellikleri ağırlık, % olarak	46
Tablo 6. Ham petrol ihracatının toplam ihracat içindeki payı.....	47
Tablo 7. Azerbaycan Cumhuriyeti petrol ve gaz sektörünün temel makroekonomik göstergeleri (2012-2018).....	72
Tablo 8. Petrol dışı sektörün Azerbaycan Cumhuriyeti GSYİH içindeki payı (milyar manat olarak)	86

GİRİŞ

Araştırmanın önemi ve kapsamı: Yirminci yüzyılda Azerbaycan petrol endüstrisi hızla gelişti, güçlü üretim üsleri ve bilim merkezleri kuruldu. Azerbaycan, II. Dünya Savaşı sırasında cephe hattına yakıt sağlayarak Alman faşizminin yenilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Savaş sonrası yıllarda ülkemizin en büyük başarılarından biri, açık deniz petrol ve doğal gaz sahalarının keşfi ve geliştirilmesi olmuştur. Dünyaya ilk kez 1949'da kıyıda 100 kilometre uzaklıktaki petrol taşlarında açık denizde petrol çıkarıldı ve daha sonra benzersiz bir yatak olarak kabul edildi. 1970'ler ve 1980'ler, Azeri petrol işçileri tarafından daha derin denizlerin sömürülmesi ile karakterize edildi. Bu dönemde alınan maksatlı tedbirler sonucunda petrol endüstrisi güçlendirilmiş ve altyapısı geliştirilmiştir.

1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti sosyal ve ekonomik alanlarda önemli değişiklikler geçirdi. Azerbaycan ekonomisinde petrol üretiminin öncü rolü, geçtiğimiz yıllarda petrol ve petrol ürünlerinin satışından elde edilen gelirlerin, önemli ekonomik ve sosyal sorunların çözülmesine yönelik bütçe gelirlerinin önemli bir bölümünü sağlamasıyla bağlantılıdır. Bununla birlikte, petrol endüstrisinin egemenliği uzun vadede ekonominin dengesiz bir gelişmesine yol açabilir, dünya enerji piyasalarındaki duruma, uluslararası siyasi duruma ve diğer olumsuz fenomenlerin ortaya çıkmasına bağlı olabilir. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın petrol ve gaz endüstrisinin, ülke ekonomisine sürdürülebilir ve dengeli bir büyüme sağlayan en etkili stratejik kalkınma alanlarını bulmayı amaçlayan çalışmalar özellikle önemlidir.

Son yıllarda, petrol endüstrisi çok önemli stratejik sonuçlar elde etti. 20 Eylül 1994'te "Yüzyılın Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla, dünyadaki birçok şirket ilk kez Hazar Denizi'nde ortak petrol ve gaz sahalarını çalıştırmaya başlattı. Azerbaycan'ın ekonomik egemenliğini yansıtan ilk uluslararası petrol sözleşmesi, ekonomimizin dinamik gelişimi için temel oluşturdu ve pratik sonuçları ortaya çıktı. O tarihten bu yana yapılan çalışmalar şimdiki ve gelecek nesillere hizmet etmektedir. Bu bağlamda, seçtiğimiz konu günün güncel konularından biridir.

Çalışmanın evreni Azerbaycan petrol ve gaz endüstrisidir.

Çalışmanın örnekleme Azerbaycan Cumhuriyeti petrol endüstrisinin gelişim aşamalarıdır.

Çalışmanın amacı, ülkedeki petrol ve gaz endüstrisinin gelişimini teşvik eden bilimsel yenilikleri gözden geçirmek ve bilim adamlarının bu alanda söyledikleri teorik konuları konu bilgisini sistemleştirerek kullanmaktır. Bu amaca ulaşmak için, tezde aşağıdaki ana görevler belirlenmiş ve çözülmüştür:

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık öncesi petrol endüstrisinin gelişim aşamalarını ve özelliklerini incelemek;
- Azerbaycan Petrol üretiminin başlangıç noktasını belirlemek;
- Bağımsızlık sonrası Azerbaycan petrol sektörünün durumunun açıklanması;
- Azerbaycan petrol sektörünün gelişim sorunlarının belirlenmesi, çözüm önerilerinin sunulması.

Çalışmanın Yöntemi: Çalışmada tarihsel analiz ve literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Tarih üzerine yapılan herhangi bir bilimsel araştırma her zaman sadece tarihsel kaynakların araştırılmasına değil, aynı zamanda bilimsel literatüre (monograflar, bilimsel makaleler, tezler) dayanmaktadır. Bu nedenle, bilimsel çalışmadaki zorunlu bir adım, sonucu girişin tarihsel bilimsel kısmı olan bir tarih yazımı çalışmasıdır. İlk ve en basit analiz tarih bilimsel açıklamadır. Bu tür bir tarih yazımı çalışması özetlerde veya bilimsel makalelerde kullanılmaktadır. Sorunla ilgili ana literatürün, yazarlar tarafından vurgulanan yönleri gösteren kısa bir listesini içermektedir.

Tez araştırmasının **bilimsel yeniliği** aşağıdaki gibidir:

- Ülke petrol sektörünün uzun vadeli gelişimi için bir stratejinin bilimsel temelleri ve metodolojik prensipleri, küreselleşme ve hidrokarbon piyasalarında yüksek fiyat oynaklığı bağlamında gelişiminin finansal ve ekonomik istikrarı ve rekabet gücünün artırılmasına odaklanarak geliştirilmiştir.

- Azerbaycan'da petrol üretiminin geliştirilmesi için beklentiler ve öncelikler, toprak altı kullanımı, vergilendirme, yatırım ve yenilik politikası açısından yasama alanı çerçevesinde federal merkez, bölgeler ve petrol şirketleri arasındaki ekonomik çıkarlar arasındaki uzlaşma koşullarına bağlı olarak değişken olarak tahmin edilmektedir. Petrol sektörünün bu çerçeve koşullarının ana yasaları, devlet düzenlemelerinin içlerindeki rolü ortaya çıkmaktadır.
- Toprak altı kullanımının devlet yönetimi sisteminin geliştirilmesine yönelik kavramsal hükümler ve temel gereksinimler formüle edilmiştir. Aynı zamanda yazar, devlet ve piyasa düzenleme sistemini tamamlayıcı olarak görür ve merkezin stratejik hedeflerine ve federasyon konularına (ekonomik, çevresel ve sosyal) ve petrol şirketlerinin toprak altı kullanıcılarının çıkarlarına odaklanmıştır.
- Kira vergilendirme ilkelerine geçiş de dahil olmak üzere, toprak altı kullanım sisteminin geliştirilmesi, üretim maliyetlerini ve vergi matrahını belirleme yöntemlerindeki deformasyonların ortadan kaldırılması; verilen lisansların ön izlemesine ve toprak altı lisanslama sisteminin tamamına dayalı olarak lisanslama politikasının rolünün güçlendirilmesi; toprakaltı kullanımının imtiyaz formunun genişletilmesi, vb. için özel bir mekanizma önerilmiştir;

Çalışmada kullanılan ve aşağıda açıklanan kaynaklar bu yönde yapılan önemli çalışmalardır.

Hacıade E.M., bu konuyu geniş araştıranlardan biridir. Hacıade (1998), “Azerbaycan'ın Kıyı Petrol ve Gaz Kompleksinde Ekonomik Reformlar ve Verimlilik Sorunları” adlı eserinde yirminci yüzyılda kara petrol ve gaz üretiminin dinamiklerini, gelişim aşamalarını ve eğilimlerini yeni perspektifler açısından analiz ediyor, petrol ve gaz kompleksinin yönetimini iyileştirmek için yeni yapısal değişikliklere duyulan ihtiyacı bilimsel olarak ortaya koyuyor ve ekonomik bir mekanizma öneriyor. Ayrıca, üretimin yeniden yapılandırılması ve çeşitlendirilmesi stratejisi, Azerbaycan'da özelleştirme, petrol işletmeciliği, kara petrol ve gaz endüstrisinde ulusal girişimciliğin özellikleri ile ilgili sorunlar incelenmiş, ulusal devlet çıkarlarına karşılık gelen yönler belirlenmiştir. Çalışma, petrol endüstrisinde

alışan uzmanlar, sondaj departmanlarının mühendisleri ve teknisyenleri, ekonomistler, ilgili araştırma enstitüleri, niversite öğrencileri için tasarlanmıştır.

Hacızade ve Abdullayev (2003) “Petrol endüstrisinin ekonomik yapısı modernizasyonu” adlı çalışmasında dünya ve ulusal petrol endüstrisinin teknik ve ekonomik yapısı ve gelişme eēilimleri, petrol stratejisinin sosyo-ekonomik yönleri, sektörel alanda reformların iyileştirilmesi ve derinleştirilmesi, devlet düzenlemesi, yönetim kavramı ve üretimin rasyonel organizasyonu baēlamında verimli ekonominin dinamik gelişim faktörlerini tanımlayan monografıta Petrol ve gaz sektörünün ekonomik yapısının doērulama ilkeleri doērultusunda modernizasyonu için alternatif piyasa mekanizmalarının öncelikleri incelenmiş ve analiz edilmiştir. Meslek araştırmayı yansıtan monografin eēitim, enerji uzmanları, ekonomistler ve çok çeşitli profesyonel okuyucular alanında kullanılması amaçlanmıştır. Hacızade ve Paşayev (2000) Petrol ve gaz endüstrisinde yeni Pazar mekanizma oluşum mekanizmalarını incelemiştir. Araştırmacı petrol ve gaz endüstrisinin mevcut durumunu yeni gerçekler, gelişme eēilimleri, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik yönleri, vergilemenin iyileştirilmesi, petrol ve gaz endüstrisindeki mali mekanizmalar ve diēer piyasa kurumlarının uygulanması baēlamında inceliyor. Petrol ve gaz endüstrisi profesyonelleri, araştırmacılar, ekonomistler, niversite öğrencileri ve genel halk için tasarlanmıştır.

İsayev (2009), Petrol ve gaz sektöründe üretim organizasyonunu incelemiştir. Kitap, retim organizasyonunun temellerinin formüle edildiēi kaynakları, üretim organizasyonunu doērulayan göstergeleri, araçları ve yolları ve geniş görünürlük amacıyla somut örnekler vermektedir.

Mehdiyev (2000) Azerbaycan petrol sektörünün XIX yüzyılın son eyreēinde durumunu incelemiştir. Kitap, 19. yüzyılın son eyreēinde Azerbaycan petrol endüstrisinin oluşumunu ve gelişimini, sermaye yatırım kaynaklarını, Rus hkmetinin Batı sermayesini petrol endüstrisine çekmek için aldıēı nlemleri, Azerbaycan ulusal burjuvazisine karşı arlık ayrımcı politikasını, Batı ve Rus sermayesinin özel aēırlıēını kapsıyor. Petrolün endüstrinin gelişimindeki rolü incelenmiştir. Çalışma aynı zamanda petrol endüstrisinde tekelleşme süreci, ilk tekellerde çeşitli kökenlerin sermayesinin konumu, vb. konular da incelenmiştir.

Mirbabayev (2007), Azerbaycan petrolünün kısa tarihini kapsayan çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışma Azerbaycan'daki petrol endüstrisinin tarihi hakkında kısa, bağımsız, hacimli ve belgesel bilgilerden oluşmaktadır. Genel olarak Abşeron ve Azerbaycan'da petrol endüstrisinin endüstriyel gelişiminin oluşumuna ve başlangıcına adanmıştır. Şu anda, bağımsız bir ülkenin endüstriyel gelişimi ve refahı için koşullar yaratan petrol ilişkileri çok önemlidir. Genel olarak, kitap, petrol tarihinin bir zamanlar kimyaya dayanan çalışmasına dayanan, petrolün bilimsel gelişiminin birleşik bir programının yaratıcısı olan Dmitry Mendeleev'in tarihini ve mantığını ifade eder.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ PETROL ENDÜSTRİSİ GELİŞİMİNİN AŞAMALARI VE ÖZELLİKLERİ

1.1.Azerbaycan Cumhuriyeti ile ilgili genel bilgiler

Azerbaycan devleti anayasal özelliklerinde demokratik, yasal, laik, üniter bir cumhuriyettir. Üniter devletin özellikleri vardır: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti içinde özerk bir devlettir. Hükümet olarak Azerbaycan devleti cumhurbaşkanlığı cumhuriyetidir.¹ Azerbaycan Cumhuriyeti'nin siyasi sistemi, ulusal özelliklerinin ve tarihsel durumun özelliklerinin bir yansıması ile karakterizedir. Oluşumu ve aktivitesinde birçok farklı faktör rol oynadı. Siyasi sistemdeki faaliyetlerin oluşumu, nüfusun siyasi kültürünün özelliklerinden önemli ölçüde etkilenmektedir.

Genel olarak, Azerbaycan'ın siyasi sisteminin yapısal oluşumu, ülkenin yeni Anayasası'nın kabulü ile 12 Kasım 1995'te sona erdi. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devlet iktidarının ana kaynağı halktır.² Kişinin kaderi hakkında özgür ve bağımsız bir karar, birinin hükümet biçiminin belirlenmesi Azerbaycan halkının egemenlik haklarıdır. Devlet iktidarının Azerbaycan siyasi sistemi biçiminde kullanılması cumhurbaşkanlığı yönetimine dayalı bir cumhuriyetin parametrelerine karşılık gelir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde güçler ayrılığı ilkesine uygun olarak, üç hükümet dalı oluşturulur ve bağımsız olarak çalışır: yasama, yürütme ve yargı dalları.³ Bu makamların her birinin faaliyetleri Anayasa ve yasal düzenlemelerle düzenlenir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde, yasama yetkisini uygulayan organ, yürütme gücünü- Cumhurbaşkanı ve yargı gücünü uygulayan organı Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemeleri olan Milli Meclisi'dir.

¹ Bülent Akarcalı, "Kafkasya'nın Kilidi Türk Dünyasının Anahtarı: Azerbaycan", **Azerbaycan TKD**, Ankara, Mayıs-Haziran, 1997, s. 12.

² Selçuk Alkın, "Azerbaycan Cumhuriyetinde Seçimler", **Azerbaycan TKD**, Ank, Temmuz-Ağustos, 1998, s. 12.

³ Fazıl Gazenferoğlu, "Siyasi Tarihimizde 1990 Yılı'nın Ocak Olaylarının Yeri", **Azerbaycan TKD**, Ankara, Ocak-Şubat, 1997, s. 11.

Anayasa uyarınca Azerbaycan devleti demokratik, yasal, laik, üniter bir cumhuriyet olarak tanımlanmaktadır.⁴ Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasa tarafından tanımlanan bütünlüğünün kendine has özellikleri vardır.⁵ Bu, kompozisyonunda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin devlet gücü statüsüne sahip olmasıyla ifade edilir. Nahçıvanda, yasama yetkisi Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden Ali Meclis (Yüksek Meclis), yürütme yetkisi Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından, yargı gücü ise Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti mahkemeleri tarafından kullanılır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde en üst düzey yetkili Ali Meclis'in (Yüksek Kurul) başkanıdır. Azerbaycan'ın siyasi sisteminde, yerel yönetim organları olan belediyeler de önemli bir yer tutmaktadır.⁶ Son zamanlarda yaratılmış olmasına rağmen, bu enstitünün büyük umutları var. Tüm modern siyasi sistemler gibi Azerbaycan'ın siyasi sistemi de çoğulculuk ile karakterize edilir. Siyasi partiler yasama organlarında ve yerel yönetimlerde temsil yoluyla devlet iktidarının kullanılmasına katılma fırsatı elde ederler.

1.1.1.Azerbaycan Cumhuriyetinin kısa tarihi

Azerbaycan dünya medeniyetinin en eski merkezlerinden biridir. Eski Taş Devri'nden (Paleolitik) beri Azerbaycan nüfusu yüksek bir kültür yaratmıştır. Orta Taş (Mezolitik) ve Yeni Taş (Neolitik) yüzyıllarda Azerbaycan nüfusu yerleşik bir yaşam tarzına dönüştü ve tarım, sığır yetiştiriciliği ve çeşitli sanayi dallarında çalışmaya başladı. Kültürel ve ekonomik ilerlemenin Azerbaycan toprakları üzerindeki etki çemberi giderek genişledi. Kura-Araz kültürü, IV'ün sonlarında ortaya çıktı- MÖ III. Binyılın başlarında. Güney Kafkasya, Doğu Anadolu ve Kuzey Kafkasya'nın diğer bölgelerine de yayıldı. Maddi kültürün zengin örnekleri, özellikle tahıl kalıntıları, tarımsal aletler, ev eşyaları, arkeolojik kazılar sırasında keşfedilen

⁴ Musa İsmayıl, “Kuzey Azerbaycan'da Milli-Demokratik ve Müstegillik Uğrunda Mübarize”, **Anayurttan - Atayurda Türk Dünyası Dergisi**, Sayı 15, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara, 1998, s. 12.

⁵ Alkın, **a.g.e.**, s. 15.

⁶ Ziya Recebov, “Karabağ Sorunu”, **Azerbaycan TKD**, Ocak-Şubat, Ankara, 2001, s. 45.

çeşitli el sanatları üretimi, Azerbaycan halkının en eski yerleşik kültürü yaratan dünya halklarından biri olduğunu canlı bir şekilde kanıtıyor.⁷

Aynı zamanda Azerbaycanlılar, dünyanın en eski devlet geleneklerinin imajına (Gemigaya) sahip halklardan biridir. Azerbaycan halkı yaklaşık 5 bin yıllık bir geçmişe sahiptir. Azerbaycan topraklarındaki ilk devlet oluşumları veya etnopolitik dernekler, MÖ 4. yüzyılın sonundan MÖ 3. binin başına kadar Priurmi havzasında kuruldu. Burada ortaya çıkan eski Azerbaycan devletleri, tüm bölgenin askeri-politik tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde Azerbaycan, Dicle ve Fırat vadilerinde bulunan Sümer-Akad devletleri ve Asur ile yakın ilişkilere sahipti ve dünya tarihinde ve Küçük Asya'daki Hitit devletiyle derin bir iz bıraktı. Aktif bir dış politika izleyen Azerbaycan'ın en eski devletleri, bölgelerini dış saldırılara karşı başarıyla savundu. Azerbaycan'ın eski bir kabile birliği olan Kutia, güçlü komşularını (Akkad eyaleti) bile fethetti, devletlerinin sınırlarını Basra Körfezi'ne kadar genişletti ve bu bölgeye yaklaşık yüz yıl boyunca hükmetti.⁸ Kutilerin Sümer ve Akkad'ın kamu yönetimi emirlerini benimsemelerine ek olarak, bunlara tabi olan eski Azerbaycan kamu yönetimi kültürünü de bu bölgede yaydılar.

XVIII. Yüzyılın sonlarında- XIX yüzyılın başlarında, Azerbaycan'daki dış ve iç siyasi durum çok zordu. İlk önce Şeki ve ardından Kuba Hanlığı tarafından Azerbaycan topraklarını birleştirmeye ve birleşik bir Azerbaycan devleti yaratma girişimleri başarısız oldu. Bu koşullar altında, ülkenin hâlâ Azerbaycan topraklarında bulunan İran Şahı ve çar Rusya'nın saldırgan planlarına direnebilecek tek bir gücü yoktu. Azerbaycan'ı ele geçirmeye yönelik ilk başarısız girişimden sonra, I. Peter tarafından bile üstlenildi ve daha sonra XIX yüzyılın başlarında II. Catherine tarafından sürdürüldü. Çarlık Rusya yine tüm Güney Kafkasya'yı ele geçirme planlarının uygulanmasına hazırlanmaya başladı. 1803 baharında Rus birlikleri, Belokan yakınlarındaki Alazan (Ganykh) nehri geçişinde Jaro-Belokan Jamaatlarını

⁷ Ilgar Narimanov, *Azerbaycan'ın en eski orakları*, C, No. 1, 1964, s. 34.

⁸ Evgeny Pakhomov, *Arnavutluk'ta antik paralar (Azerbaycan SSR sınırları içinde)*, VİKA, Bakü, 1962, s. 14.

yendi. Belokan'ı işgal ettikten sonra yok ettiler. 1803'ün sonunda Rus birlikleri Gence'ye taşındı. Kanlı bir savaşın ardından 2-3 Ocak gecesi Gence'yi ele geçirdiler.⁹

14 Mayıs 1805'te Tsitsianov ile İbrahim Khalil Khan arasında Karabağ Hanını Rusya'nın kendi üzerindeki otoritesini tanımaya zorlayan bir anlaşma imzalandı. Bir hafta sonra, Sheki Khan ile aynı anlaşma imzalandı. Azerbaycan'ın ele geçirilmesini amaçlayan 1804-1813 Rus-İran savaşı, Rusya'nın zaferiyle sona erdi. Bu savaşın sonucu, 13 Ekim 1813'te Gülistan'ın Karabağ köyünde sonuçlanan Rusya ile İran arasında bir barış antlaşmasıydı. Bu antlaşma şartlarına göre, Arapların kuzeyindeki tüm Azerbaycan hanlıklarının, yani Gence, Karabağ, Şeki, Lenkeran, Şemakha, Bakü, Kuba ve Derbent hanlıklarının toprakları, İran ve Nahçıvan hanlıkları hariç Rusya'ya geçti. İlk Rus-İran savaşında yenilgiye uğrayan ve Gülistan barış antlaşmasını imzalamaya zorlanan İran Şahı yine de Kafkasya'nın kaybına katlanmak istemedi. 16 Temmuz 1826'da 60.000. İran ordusu kuzey Azerbaycan'ı işgal etti. Tebriz'in güneyindeki Türkmençay köyündeki iki devlet arasında bir barış anlaşmasının imzalanmasıyla 10 Şubat 1828'de imzalanan yeni bir Rus-İran savaşı başladı. Bu anlaşmaya göre Rus birlikleri Güney Azerbaycan'ın dört bir yanından çekildi. İrivan ve Nahçıvan hanlıkları tarafından yeni işgal edilen Ruslara gelince, Rusya'nın bir parçası olarak kaldılar.¹⁰

Şimdiye kadar, Azerbaycan'ın Rusya tarafından ele geçirilmesini değerlendirirken, Azerbaycan halkının kaderi için bu eylemin olumlu yanları olduğu iddia edildi. Her şeyden önce, Azerbaycan'ın kuzey topraklarının Rusya tarafından ele geçirilmesinin Azerbaycan halkının devlet bağımsızlıklarını kaybetmesine yol açtığı unutulmamalıdır. Azerbaycan halkının şiddet içeren iki parçaya bölünmesi sonucunda tarihi adaletsizlik meydana geldi ve bunun sonucunda bir zamanlar birleşik insanlar artık tamamen farklı sosyo-ekonomik, politik ve kültürel koşullarda gelişmeye zorlandı. Ele geçirme sonucunda Azerbaycan, çarlık asaleti ve Rus

⁹ Mariya Pogrebova, "Kafkasya'da birkaç İran hançeri", **CSIA**, Sayı 103, 1965, s. 47.

¹⁰ Joel Yakubtsiner, "Azerbaycan'ın sürahi mezarlarından bitki kalıntılarının analizi sonuçları", // **NAII AN AzSSR**, env. No. 3280, 1990, s. 78.

girişimciler için bir hammadde tabanına ve Rus tüccarlar için bir satış pazarına dönüştü. Azerbaycan ekonomisi belirgin bir sömürge niteliği kazanmıştır.¹¹

50- 60'lar XIX yüzyıl Azerbaycan, feodal sosyo-ekonomik ilişkilerin çöküşü ve yeni, kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle karakterizedir. Aynı zamanda, hala devam eden feodal ilişkiler Azerbaycan'da üretici güçlerin ve kapitalizmin gelişmesine ciddi bir engel oluşturdur. 14 Mayıs 1870'te "Müslüman köylülerin topraklarına yerleşen devlet köylülerinin arazi sistemi ile Transkafkasya eyaletlerindeki Ermenilerden gelen tebeşir mensupları: Elizavetpol, Bakü, Irivan ve Tiflis'in bazı kısımları" yayımlandı. Hüküm, köylülerin kişisel bağımlılığının kaldırılması ve her birinin (15 yaşın üzerindeki erkeklerden) 5 ondalık arazi ile donatılmasını sağlamıştır. Köylüye mülk tahsisini satın alma hakkı verildi, ancak çoğu köylü bu operasyon için gerekli miktarı ödeyemedi. Rusya'da köleliği tasfiye ederken, devlet, köylüye tahsisini satın alma hakkı vermekle birlikte, bu hakkı kullanması için gerekli borç miktarlarını tahsis etti. Azerbaycan köylüsü böyle bir uygulama yapmadı.¹² Dahası, mülkte arazi satın alınması, Çarlık politikasının milliyetçi sömürgeci özünü bir kez daha vurgulayan Azerbaycan köyünü bağlayıcı değildi. Köylülere tahsis edilen arazi hala sahiplerine aittir. Ona tahsis edilen tahsisi kullanma hakkı için, köylü, daha önce olduğu gibi, toprak sahibine belirli bir ücret ödemek zorunda kaldı.

19. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'da kapitalist sanayinin gelişimi, birçok el sanatları endüstrisinin üretim seviyesine yükselmesi, tarımda, köylüler ve toprak sahipleri arasında gerçekleşen sosyal değişimler, tarımın birçok sektöründe istihdam edilen işgücünün uygulanmasının sosyal alanda temel değişikliklere katkıda bulunduğu toplumun bileşimi, kapitalist toplumun yeni katmanlarını hayata geçiriyor: burjuvazi ve proletarya. Azerbaycan burjuvazisi petrol üreticileri, diğer fabrika girişimcileri, fabrika, tüccarlar, ev sahipleri, kırsal burjuvazi, beksler, kendi ekonomilerini ücretli emek, vb. Seviyesine yükselten el sanatları atölyelerinin sahipleri pahasına kuruldu.¹³ Azerbaycan'ın münferit bölgeleri arasında ekonomik birliğin oluşturulması, ekonomik ve kültürel merkezlerin büyümesi ve bu tür diğer

¹¹ Zelik Yampolsky, "Eski Azerbaycan'dan "Hegemons"", // **DAN AzSSR**, No. 3, 1953, s. 47.

¹² **Azerbaycan Tarihi**, Cilt 7, VI c (Nisan 1920 Haziran 1941), Bakü: Elm.48, 2008.

¹³ **Azerbaycan Tarihi**, Belgeler ve yayınlar için, Bakü, 1990, s.74.

faktörler Azerbaycanlıların oluşumuna katkıda bulundu burjuva bir ulusa tek dili, kültürü, bölgesi ve ekonomisi olan bir ulus. Listelenen faktörlerin neredeyse tamamı, yani dilbilimsel, bölgesel, manevi ve kültürel birliğin faktörleri, Azerbaycanlıların bir halk olarak gelişme aşamasında zaten bir rol oynamıştır, ancak feodalizm döneminde, sadece kapitalizm döneminde ortaya çıkan başka önemli bir faktör, ülkenin ekonomik birliğinin faktörü yoktu.

Rusya'da XX yüzyılın başlangıcındaki toplumsal çarpışmalar, imparatorluğun kolonilerindeki güçlü bir rezonansla yanıt vererek, toplumdaki siyasi güçlerin sınırlandırılması sürecini hızlandırdı. Bütünlüklerinde, yüzyılın başlangıcının hem ekonomik hem de politik yaşamda çalkantılı olaylarla damgalandığı Azerbaycan'ı da etkiledi, bu da ulusal hareketin büyümesine, siyasi partilerin oluşmasına, daha sonra yaratmada büyük bir rol oynayan önemli bir sosyal ve siyasi figür galaksisinin ortaya çıkmasına neden oldu. Doğu dünyasındaki ilk demokratik cumhuriyet. 19. yüzyılın başında Rus İmparatorluğu tarafından fethedilen zengin bir banliyö olan Azerbaycan, siyasi, ekonomik ve ulusal baskının tüm zorluklarını yaşamıştır. Tek bir Rusya pazarının geliştirilmesi nüfusun sosyal yapısında ciddi değişikliklere neden oldu. Yeni girişimciler ve ücretli emekçiler sosyal ve politik yaşam alanına doğru ilerledi. Ancak Azerbaycan'da özgür gelişimleri yolunda yapay engeller ortaya çıktı. Bu, hem farklı milletlerden işçiler için eşit olmayan ücretin sömürge ilkesinde hem de ulusal girişimciler için, ikincisinin büyük çaba sarfetmesi gereken üstesinden gelmek için güçlü engellerin varlığında ortaya çıktı.¹⁴

1.1.2. Jeopolitik özellikleri

Avrasya'nın modern jeopolitik ve jeo-ekonomik özelliklerini ve bölge ülkelerinin kalkınma beklentilerini değerlendiren uzmanlar, Azerbaycan Cumhuriyeti'ni

¹⁴ Hayyam Hajiyeve, Raftar Imanov, Amirkhan Amirkhanov, **Savaş sonrası Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik ve sosyal gelişimi ve temel yönleri.1945-1991**, Bakü: ADNA, 1999, s. 76

jeopolitik ve jeo-ekonomik alanlarda en önemli ve gelecek vaat eden ülke olarak görmektedir:¹⁵

- Uygun coğrafi, jeopolitik, jeo-ekonomik, askeri ve jeostratejik konum;
- Bağımsız iç ve dış politika;
- Zengin doğal kaynaklar, maddi, manevi, emek ve insan kaynakları,
- Ulus ötesi politikalar ve Doğu-Batı'nın alternatif ulaşım ve iletişim, transit ve enerji koridorları alanındaki doğru konumu;
- İç sosyo-politik istikrarın sağlanması, demokratik bir devlet, sivil toplum ve piyasa ekonomisi oluşturma ilkelerine bağlılık;
- Son on yılda ulaşılan dinamik sosyo-ekonomik gelişme ve gelecekteki gelişme potansiyeli

Jeopolitik ve jeo-ekonomik özelliklerin temel boyutları olarak hizmet veren bu faktörler, ülkenin dinamik gelişimine, uluslararası arenadaki rolüne ve ikili ve çok taraflı ortaklıkların değerine katkıda bulunmaktadır. Diğer jeopolitik özellikler arasında, bölgenin büyüklüğü, sınırlarının durumu ve komşularıyla ilişkisi, maddi ve manevi kaynakların kullanımı yer almaktadır.¹⁶ Bu nedenle Azerbaycan, Güney Kafkasya'daki en büyük ve en umut verici devlettir.

Azerbaycan'ın doğal ve coğrafi kaynakları 86.600 kilometrekarelik arazi ve Hazar Denizi'nin ulusal sektörünün 80.000 kilometrekaresi; Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan olumlu coğrafi, jeopolitik ve jeo-ekonomik konum; otomobil, demiryolu ve su taşımacılığı ile Rusya, Türkiye, İran, Gürcistan, Ermenistan, Orta Asya ve Karadeniz bölgesi ile ulaşım ve iletişim fırsatları içerir.¹⁷

Azerbaycan'ın jeopolitik değerinin büyümesi ve yabancı ülkelerle ilişkileri üzerinde olumlu etkisi olan ana faktörlerden biri coğrafi konumudur. Ülke, dünyanın en

¹⁵ Şamil Gadzhiev, "Azerbaijan on the way to world community: strategy of foreign economic development", Kiev, **Express-Obyava**, 2000.

¹⁶ Ali Bayramov, **Regional Economic Integration: Theory and Practice (monograph)**, Baku, 1997, s. 85.

¹⁷ İlham Karimli, "The Concept of Geo-Economic Development of Azerbaijan and the Problems of National Economic Interests", **Taxation Magazine of Azerbaijan**, 3/2012. pp. 131.

önemli yeri olan Avrasya'nın kalbinde, Hazar Denizi ve Güney Kafkasya'daki önemli süreçlerin ve ulus ötesi çıkarların kalbinde yer almaktadır. Azerbaycan, Gürcistan ile birlikte Hazar ve Karadeniz arasında önemli bir kıta jeopolitik alanıdır; Türkmenistan ve Kazakistan ile Avrupa-Güneydoğu Asya; Rusya ve İran ile Kuzey-Güney koridoru; Doğu ve Batı arasındaki ulus ötesi taşımacılık ve iletişim projelerinin çoğu; NATO ve CSTO gibi askeri ve stratejik bloklar arasındaki temas hattında yer alan otel, hem Avrupa hem de Asya'nın yanı sıra Hazar Denizi ve Güney Kafkasya'nın bölgesel çıkarları için mücadelede önemli bir olay olarak hizmet ediyor.¹⁸

Hazar kıyı ülkeleri arasındaki en önemli jeopolitik, jeoekonomik ve askeri-ekonomik konum Azerbaycan'a aittir. Jeo-ekonomik değeri nedeniyle, Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 1994 yılında ortaya koyduğu yeni petrol stratejisi ve ulus ötesi enerji, ulaşım ve iletişim projelerinin uygulanması Azerbaycan'ı önde gelen ülkeler ve şirketler için çekici bir ortak haline getirmiştir.¹⁹ Temel değeri sadece petrol ve gaz sektörü ile sınırlı kalmayıp, son yıllarda doğru ekonomik kalkınma stratejisi ülkeyi genel olarak Avrasya'nın dinamik, ekonomik, sosyal olarak politik ve ahlaki bir merkezi haline getirmiştir.

Azerbaycan, havzada petrol ve gaz kaynaklarının kullanımı için doğru stratejiyi belirleyerek, uluslararası toplumun ulusal çıkarlarını uluslararası toplumun giderek artan enerji ihtiyaçları ile birleştirerek, güvenilir bir ortak kurarak ve ulusal ekonomik ve mali temettülerini güçlendirerek uluslararası değerini de artırmıştır. Bu faktöre sadece doğal kaynakların kaynağında ve jeo-ekonomik açıdan yaklaşmak yanlış olur.²⁰ Modern çağlarda Azerbaycan'ın başlıca ulusal jeopolitik görevlerinden biri, ülkenin avantajlarını, özellikle petrol ve gaz faktörünü kullanarak, modern dünyanın önde gelen ülkelerinin ve güç merkezlerinin dikkatini diğer ulusal sorunlara çekmektir. Bu avantaj ve görüntünün korunması ve doğru kullanımı,

¹⁸ Elena Sapir, **Goeconomic measurement of local systems: theory and methodology of global-local analysis** Text. // Yarosl state un-t. – Yaroslavl, 2004, s. 12.

¹⁹ Eyub Eyubov, "Azerbaijan — EU: Partnership in Progress // Azerbaijan in the World", **ADA Biweekly Newsletter**, 2009, Vol. 2, No. 13. p. 3.

²⁰ Svante Cornell, Frederick Starr, "The Caucasus: A Challenge for Europe. Washington: Central Asia — Caucasus Institute", **Silk Road Studies Program**, June 2006, p. 80.

ülkenin jeopolitik adımlarının ve hedeflerinin gelecekteki büyük başarısı olmaya devam etmelidir.

Şu anda Azerbaycan, Hazar Denizi'nin diğer kıyısındaki Kazakistan ve Türkmenistan ile birlikte, Avrupa'nın üçüncü binyılda artan enerji talebini karşılamak ve dünya çapında enerji güvenliği sağlamak için "en umut verici ve gelecek vaat eden alternatif ortak" olarak kabul edilmektedir. Dünyanın alternatif enerji kaynağı olarak kabul edilen Hazar bölgesindeki petrol ve gaz üretimiyle ilişkili en büyük risklerden biri, ürünlerin dünya pazarlarına güvenli ve serbest erişimidir.²¹ Bu bağlamda Azerbaycan, petrol ve gaz ürünlerini dış pazarlara ihraç etmek ve ihracat yollarını çeşitlendirmek açısından hem Kazakistan hem de Türkmenistan'dan daha elverişlidir. Bunlara kıyasla Azerbaycan'ın enerji ihracatı riskleri çok düşüktür.

1994 yılında Yüzyıl Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Azerbaycan, bölgenin hidrokarbon kaynakları için Avrupa'ya alternatif bir yol belirleyerek, aynı zamanda çok sorumlu ve geniş kapsamlı bir stratejik seçim de yapan bir gezegensel dönüm noktası yaptı.²² Sonuç olarak, Hazar'ın Avrupa'ya alternatif petrol ve gaz ihracatı için yeni bir rota devreye girdi. Bu rota boyunca yeni petrol ve gaz ihracat boru hatlarının inşası, Azerbaycan'ın jeopolitik, jeo-ekonomik durumunu ve transit değerini bir sonraki faktör olarak artırdı, Hazar havzasını Orta Asya'nın enerji kaynaklarının Batı'ya geçişi için anahtar transit ülkelerden birine, yeni bir ulusötesi yakıt ve ulaşım koridoruna dönüştürdü.

Hazar Denizi'nin hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına ihracatı için projelerin uygulanması kolay değildi ve çeşitli uluslararası, bölgesel ve yerel jeopolitik çıkarların çatışmasıyla dikkat çekti. Bununla birlikte, Azerbaycan'ın tamamen bağımsız jeopolitik, jeo-ekonomik ve güvenlik politikası, ilkel ve kararlı konumu Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan büyük enerji ve ulaşım projelerinin uygulanmasını mümkün kıldı. Şu anda, yıllık yaklaşık 70 milyon ton kapasiteli Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Supsa, Bakü-Norossiysk, Bakü-Tiflis-Erzurum, Bakü-Astara-İran ve Bakü-Rusya gibi üç petrol boru hattının yılda 30-40 milyar metreküp

²¹ Ali Nuriyev, "EU Policy in the South Caucasus: A View from Azerbaijan", **Brussels: CEPS**, 2007, p. 14.

²² Eyubov, **a.g.e.**, s. 5.

olduğu tahmin edilmektedir. TAP boru hatlarının varlığı, Azerbaycan'ın ve ortaklarının enerji ihracatındaki jeo-ekonomik risklerini neredeyse sıfıra indirdi.²³

Hazar doğal gazının Avrupa ülkelerine ihracatı sadece Azerbaycan'da değil tüm Hazar havzasında gaz ihracatı ile ilişkili riskleri önemli ölçüde azaltmış ve jeo-ekonomik güvenilirliğini artırmıştır. Buna ek olarak, ulus ötesi Güney Gaz Koridoru ve Şah Deniz 2 projesi kapsamında yeni ihracat boru hatları TANAP ve TAP aracılığıyla Azerbaycan gazının Avrupa pazarına ihraç edilmesi beklentisi bu güvenilirliği daha da güçlendirmiştir.²⁴

Jeopolitik ve jeo-ekonomik açılardan, Azerbaycan aynı zamanda Doğu-Batı ulaşım ve iletişim koridorlarının merkezi devleti olan Avrasya'ya açılan kapıdır. Azerbaycan aynı zamanda Avrupa ve Asya'yı Rusya'yı atlayarak bir köprü görevi gören stratejik Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projelerinin başlatıcısı, itici gücü ve ana tedarikçisi Trans-Kafkasya Ulaşım Koridorudur (TRACECA).²⁵ Buna ek olarak, Trans-Asya ulaşım koridoru (Güney, Doğu ve Orta Asya-İran-Azerbaycan-Rusya ve bunun tersi), bu ülkeleri Avrupa ile Basra Körfezi üzerinden birbirine bağlayan İran'ın ulaşım ve iletişim projesi anahtar bağlantı ülkelerinden biridir.²⁶ Dünyanın ulaşım ve iletişimde önemli bir ana dönüşmesi, Azerbaycan'ın Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ulaşım koridorlarında çok sayıda transit sistemi de dahil olmak üzere hem yurtiçi hem de bölgesel ve uluslararası karayolu altyapısının yeniden yapılandırılmasını sağlamıştır.

Yapılan tüm çalışmaların temel amacı Azerbaycan'ın bölgedeki bir geçiş merkezi olma statüsünü güçlendirmek ve bölgenin bir ulaşım ve lojistik merkezi haline getirmektir. Bu, Almanya, Hollanda, İngiltere, Çin, Güney Kore, İran ve diğer ülkelerde olduğu gibi, Azerbaycan'da Ulaştırma Lojistik Merkezinin kuruluş gününün çok uzakta olmadığı anlamına gelir.

²³ Cornell, Starr, **a.g.e.**, s. 83.

²⁴ Allison Graham T, **U.S. policy on Caspian energy development and exports: mini-case and illustrative paradigm**, Cambridge, MA: Harvard University, John F. Kennedy School of Government, Caspian Studies Program, 2001, p. 27.

²⁵ Nuriyev, **a.g.e.**, s.15.

²⁶ Thomas De Waal, **The Caucasus: an introduction**, Oxford University Press, 2010, p. 259.

1.1.3.Azerbaycan Ekonomisi

İslam İş birliği Örgütü, Azerbaycan'ın bağımsızlığın restorasyonundan sonra katıldığı ilk hükümetler arası örgüttü (Aralık 1991). Ülke, Mart 1992'den beri BM üyesi ve tüm uzmanlaşmış BM ajanslarının bir üyesidir. Azerbaycan 1997'den bu yana Dünya Ticaret Örgütü'nde (DTÖ) gözlemci statüsüne sahiptir, 2004'ten beri DTÖ'ye katılmak için görüşmeler devam etmektedir. Ülke, Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, CIS, Interpol'ün bir parçasıdır. 2001 yılının ocak ayında Azerbaycan, Avrupa Konseyi'nin 43. üyesi oldu. Azerbaycan, Karadeniz havzasında iş birliğini güçlendirmek için kurulmuş olan Karadeniz Ekonomik İş birliği Örgütü'nün kurucularından biridir.²⁷

Azerbaycan CIS dışındaki ekonomik ve siyasi alanlarda entegrasyonu ve iş birliğini derinleştirmek amacıyla Ekim 1997'de Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova tarafından oluşturulan GUAM2 alt bölgesel entegrasyon grubunun bir parçasıdır. Azerbaycan'ın katıldığı bir diğer önemli entegrasyon projesi, AB'nin 2004'te genişlemesinden sonra Avrupa Birliği (AB) ve “yeni komşuları” arasındaki ilişkileri güçlendirmek için tasarlanmış Doğu Ortaklığı'dır. Nisan 2018'de Azerbaycan, NAM'ın 18. Bakanlar Konferansı'na ev sahipliği yaptı ve 2019-2022'de örgütün başkanlığını yapacaktır.²⁸

Azerbaycan, Kasım 2015'te Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu'nda gözlemci statüsü aldı. BP'ye göre, 2017 sonunda, küresel doğal gaz üretiminin %0,5'ini oluşturdu. Ülke aynı zamanda OPEC + anlaşması uyarınca petrol piyasasını dengeleme sürecine de katılıyor.²⁹

SSCB'nin çöküşünden sonra Azerbaycan, en derin ekonomik krizi yaşayan Sovyet sonrası ülkeler arasında yer aldı: 1994 yılında, Azerbaycan'da reel

²⁷ Aqil Aliyev, Arif Shakaraliyev, Idris Dadashov, Dünya Ekonomisi: Çağdaş Sorunlar, (Monograf). Bakü, **Bakü Üniversitesi Yayınları**, 2015, ss. 300-312.

²⁸ Hayyam Mehdiyev, Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik gelişimine geriye dönük bakış: Karşılaştırmalı analiz, "**İdeal Baskı**", Bakü, 2015, s 114.

²⁹ BP Statistical Review of World Energy 2018, (Çevirimiçi), <https://www.bp.com/en/global/corporate/energyeconomics/statistical-review-of-world-energy/downloads.html>, 09.02.2020.

GSYİH'deki düşüş 1990'a kıyasla %52,6 olmuştur (Gürcistan-%71,0, Ermenistan-%62,4, Moldova-%60,6, Tacikistan-%53,8).³⁰ Ön verilere göre, 2018 yılında ülke sakinleri tarafından üretilen gayri safi yurtiçi hasıla bir önceki yıla göre %1,4 oranında artarak 79797,3 milyon manata ulaştı. Kişi başına düşen GSYİH 8126,2 manat veya 4780,1 dolardı. Ekonominin petrol dışı sektöründe katma değer yüzde 1,8, petrol sektörü yüzde 0,6 oranında artmıştır.³¹

³⁰ Leonid Grigoryev, Murad Salikhov, **GUAM Onbeş Yıl Sonra: Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna Ekonomisindeki Değişimler**, Regnum, 2007, s. 12.

³¹ Azerbaycan İstatistik Birimi (2019) <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=4105>, 09.02.2020.

Tablo 1. Gayri safi yurtiçi hasıla- manat, dolar ve euro³²

	Toplam	Kişi başına	1\$= manat	1euro= manat				
	milyon manat	milyon dolar	milyon euro	manatla	dolar	euro		
1990	0,3	2443,3	-	0,1	346,3	-	0,0001	-
1991	0,5	703,1	-	0,1	98,3	-	0,0008	-
1992	4,8	1309,8	-	0,7	180,4	-	0,0037	-
1993	31,4	1326,9	-	4,3	179,9	-	0,0237	-
1994	374,7	1629,3	-	50,1	217,9	-	0,2300	-
1995	2133,8	2415,2	-	282,1	310,3	-	0,8835	-
1996	2732,6	3180,8	-	357,2	416,1	-	0,8591	-
1997	3158,3	3960,7	-	409,2	513,2	-	0,7974	-
1998	3440,6	4446,4	-	441,5	570,6	-	0,7738	-
1999	3775,1	4583,7	4299,2	480,1	582,9	546,8	0,8236	0,8781
2000	4718,1	5272,8	5687,2	593,2	662,9	715,1	0,8948	0,8296
2001	5315,6	5707,7	6373,6	661,7	710,5	793,5	0,9313	0,8340
2002	6062,5	6235,9	6603,3	747,5	768,9	814,2	0,9722	0,9181
2003	7146,5	7276,0	6431,9	872,7	888,5	785,4	0,9822	1,1111
2004	8530,2	8680,4	6980,0	1030,4	1048,5	843,2	0,9827	1,2221
2005	12522,5	13238,7	10603,3	1494,3	1579,8	1265,3	0,9459	1,1810
2006	18746,2	20983,0	16713,8	2208,2	2471,6	1968,8	0,8934	1,1216
2007	28360,5	33050,3	24126,3	3296,6	3841,7	2804,4	0,8581	1,1755
2008	40137,2	48852,5	33174,0	4603,7	5603,3	3805,1	0,8216	1,2099
2009	35601,5	44297,0	31738,9	4033,2	5018,2	3595,6	0,8037	1,1217
2010	42465,0	52909,3	39952,0	4753,0	5922,0	4471,7	0,8026	1,0629
2011	52082,0	65951,6	47377,4	5752,9	7285,0	5233,3	0,7897	1,0993
2012	54743,7	69683,9	54180,2	5966,1	7594,3	5904,7	0,7856	1,0104
2013	58182,0	74164,4	55826,1	6258,3	7977,4	6004,9	0,7845	1,0422
2014	59014,1	75234,7	56581,1	6268,0	7990,8	6009,6	0,7844	1,0430
2015	54380,0	52996,8	47785,6	5706,6	5561,5	5014,6	1,0261	1,1380
2016	60425,2	37862,8	34217,8	6269,6	3928,6	3550,4	1,5959	1,7659
2017	70337,8	40867,9	36213,7	7226,0	4198,5	3720,3	1,7211	1,9423
2018	79797,3	46939,6	39712,0	8126,2	4780,1	4044,1	1,7000	2,0094

³² www.stat.gov.az, 09.02.2020.

Tablodan görüldüğü üzere, 2018 yılında ülke sakinlerinin ürettiği gayri safi yurtiçi hasıla bir önceki yıla göre yüzde 1,4 artarak 79797,3 milyon manat oldu. Kişi başı GSYİH 8126,2 manat veya 4780,1 ABD doları olarak gerçekleşti. 2017 yıl ekonomisinin petrol dışı sektöründe katma değer yüzde 1,8, petrol sektöründe ise yüzde 0,6 arttı. 2017 yılında ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası bir önceki yıla göre yüzde 0,1 artarak 70.135,1 milyon manat'a ulaştı. Gayri safi yurtiçi hasılanın%62,8'i ekonomisinin petrol dışı sektörlerinde, %37,2'si petrol ve gaz sektöründe üretilmiştir.

2004-2008'de hidrokarbonların yüksek rolü ile karakterize edilen ekonomilerin Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan'daki yıllık ortalama GSYİH büyümesi sırasıyla%7,1, %8,4 ve%21,1 idi. Petrol ve gaz sektöründeki yüksek kaynak tedariki ve yabancı sermayenin cazibesi Azerbaycan ekonomisinin 2001-2009 yıllarında ortalama BDT'den çok daha hızlı büyümesini sağlamıştır. Yüksek petrol fiyatları dönemi, en büyük BDT ekonomileri ile kişi başına gelir seviyesinin yakınlaşmasını sağlamıştır: 2005-2016'da Azerbaycan, Sovyet sonrası alanda (Baltık devletleri olmadan) kişi başına düşen GSYİH bakımından sadece Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya'dan sonra ikinci sırada yer aldı. Ayrıca, Dünya Bankası'na göre, 2007'de Azerbaycan kişi başına düşen küresel ortalama GSYİH'nın üstesinden geldi ve 2015 yılına kadar bu göstergede dünya ekonomisi yıllık olarak %13-22'yi geçti (2016-2017'de%3-6).³³

³³ Azerbaycan İstatistik Birimi: (2019), <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=4105>, 09.02.2020.

Tablo 2. Temel makroekonomik göstergeler, 2014-2018

	2014	2015	2016	2017	2018
Gayri safi yurtiçi hasıla, milyon manat	59014,1	54380,0	60425,2	70337,8	79797,3
Nüfusun geliri, mln manat	39472,2	41744,8	45395,1	49187,9	53688,6
Ortalama aylık nominal maaş, manat	444,5	466,9	499,8	528,5	544,6
Devlet bütçe gelirleri:					
mlyn. Manat	18400,6	17498,0	17505,7	16516,7	22508,9
gayri safi yurtiçi hasılda, yüzde olarak	31,2	32,2	29,0	23,5	28,2
Devlet bütçesinden yapılan harcamalar:					
mlyn. Manat	18709,0	17784,5	17751,3	17594,5	22731,6
gayri safi yurtiçi hasılda, yüzde olarak	31,7	32,7	29,4	25,0	28,5
Devlet bütçe açığı (-), fazla:					
mlyn. manat	-308,4	-286,5	-245,6	-1077,8	-222,7
gayri safi yurtiçi hasılda, yüzde olarak	0,5	0,5	0,4	1,5	0,3
Nüfusun bankalardaki mevduatları	7188,4	9473,9	7448,7	7561,2	8375,4
Nüfus, mln kişi	9593,0	9705,6	9810,0	9898,1	9981,5
Sabit kıymetler (yıl sonuna kadar), mlyn. manat	110677,9	124008,4	169120,3	182788,5	193491,0
Kredi yatırımları (yıl sonuna kadar), mlyn. lira	18542,6	21730,4	16444,6	11757,8	13020,3
Ekonomiye yatırımlar, mlyn. Lira	21890,6	20057,4	22706,4	24462,5	25877,0
Cari işlemler dengesi, mlyn. ABD Doları	10430,5	-222,5	-1363,4	1684,6	6051,1

Tablodan görüldüğü üzere, 2014 yılında nüfusun geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,8 artarak 39,4 milyar manat, kişi başı hacmi ortalama 4180,5 manat veya ayda ortalama 444,4 manat oldu. Kişi başına düşen milli gelirdeki artış yüzde 3,5 ile tüketici fiyatlarındaki artışı 2,1 puan aştı. 2017 yılı Ocak-Aralık döneminde ülke nüfusunun nominal geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre nominal olarak yüzde 8,3 artarak 49.162,9 milyon manat oldu. Kişi başı gelir ortalama 5050,5 manat idi. 2017 yılı Ocak-Kasım döneminde ülke ekonomisinde çalışanların ortalama aylık nominal ücreti 2016'nın aynı dönemine göre yüzde 6,2 artarak 525,0 manat olarak gerçekleşti. Petrol sektöründe maaş 3062,3 manat, petrol dışı sektörde ise 465,4 manat olarak gerçekleşti. 2018 yılında ülke nüfusunun nominal geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre nominal olarak yüzde 9,2 artarak 53688,6 milyon manata ulaştı. Kişi başına düşen gelir ortalama 5467,4 manat veya ayda ortalama 455,6 manat oldu.

2018 Ocak-Haziran döneminde Azerbaycan” da geçen yılın aynı dönemine göre 37.009,1 milyon manat veya %1,3 daha fazla GSYİH üretilmiştir. Bu dönemde tarım sektöründe %7,6, sanayide %1,2, ticarete %2,4, araç tamiri, nakliye ve depolamada %7,1, turizm ve cateringde %7,4. bilgi ve iletişimde %4,9 artış ve inşaat %10,5 düşüş yaşanmıştır. Ekonominin petrol dışı sektöründe üretilen katma değer, bir önceki yılın aynı dönemine göre %2,0, petrol sektöründe %0,1 artmıştır. Petrol dışı sektörün payı %55,8'dir.³⁴

Petrol dışı sektörün payı Ocak-Haziran 2017 dönemine göre 4,2 puan azalmıştır. Bunun nedeni, inşaat sektöründe katma değer nominal olarak %7,7 oranında azalması ve diğer taraftan, dünya pazarlarında artan petrol fiyatları nedeniyle petrol sektörünün nominal değerinde katma değer %29,1 oranında artması olmuştur. Öte yandan, petrol dışı sektöre yapılan yatırımların hacmi geçen yıla göre %21,5 oranında artmış olup, bu durum petrol dışı sektöre önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir. Genel olarak petrol dışı sektörün diğer alanlarına yapılan yatırımlar artmış, ancak inşaat sektörüne yapılan yatırımlar azalmıştır.³⁵

³⁴ www.stat.gov.az, 09.02.2020.

³⁵ www.stat.gov.az, 09.02.2020.

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, 14 Haziran 2018 itibarıyla iskonto oranını %11'den %10'a düşürmeye karar verdi. Faiz koridorunun üst ve alt sınırları simetri aralığının %2'si kadardır. Enflasyon düşüşünün sürmesi gibi faktörlerin belirlenmesinde, dönem boyunca nominal gelirlerdeki fazlalık genel fiyat artış hızını, ödemeler dengesinin iyileşmesini ve ekonomik faaliyetteki pozitif dinamikleri aşmıştır. Hem Merkez Bankası'nın hem de Devlet Petrol Fonu'nun aktifleri son birkaç yılda sürekli arttı. Stratejik para rezervleri, bir önceki döneme göre %5,7 veya 2360,8 milyon dolar artarken, DNF'nin varlıklarında %6,6 ve 2018'in 6 ayında %6,7 oranında artış gösterdi.³⁶

1.2.Azerbaycan'da petrol üretiminin başlangıcı ve petrol sanayi oluşumunun aşamaları

Azerbaycan Cumhuriyeti doğal kaynakları, özellikle de ülkenin zengin hidrokarbon rezervleri yeterince boldur. Azerbaycan petrol endüstrisinde bugünün başarısının temelleri 46 yıl önce yaratılmaya başlandı. Haydar Aliyev 1969'da iktidara geldiğinde, petrol endüstrisi kötü bir durumdaydı. Tüm petrol ve gaz sahaları 40 metreye kadar olan alanlarda araştırılıp faaliyete geçmesine rağmen, sondaj yapmak için teknik ve finansal kaynaklardan yoksundu. Bu nedenle Azerbaycan'da petrol ve gaz üretiminde düşüş eğilimi görülmüştür.³⁷ Haydar Aliyev'in geliştirdiği ve uyguladığı yeni petrol stratejisi sayesinde Azerbaycan dünyanın petrol merkezlerinden biri haline geldi.

Aynı zamanda Azerbaycan, Avrupa ve Asya kavşağında bulunan coğrafi ve jeopolitik konumu nedeniyle Avrupa-Asya ekonomik ve ulaştırma ilişkilerinin kurulmasında ve geliştirilmesinde özel bir rol oynamaktadır. Son zamanlarda bu alanda çok çalışma yapılmıştır. Trans-Kafkasya karayolu ve Avrupa-Asya ulaşım koridoru, Hazar havzasında faaliyet gösteren, bizimle komşu ülkelerden çalışan ve

³⁶ www.stat.gov.az, 09.02.2020.

³⁷ Sergey Abramov, **Duran Varlıklarda Yatırım Yönetimi**, E: Sınav, 2002, s. 343 .

Orta Asya ve Kazakistan'da faaliyet gösteren yabancı ülkelerle ortak çalışmalar sonucunda kurulmuştur.³⁸

Azerbaycan'ın petrol endüstrisi, 169 yıllık tarihi boyunca büyük gelişme göstermiştir. Azerbaycan petrolünün tarihi kökleri Orta Çağ'a dayanmaktadır. Arap tarihçileri, coğrafyacılar ve gezginler Ahmed Al-Balaruri (IX yüzyıl) Absheron'daki ekonomik yaşamın eski zamanlardan beri petrolle ilişkili olduğunu göstermiştir. Balakhani'deki (35 m derinliğindeki) petrol kuyularından birinde bulunan bir taş üzerindeki yazıtın hâlâ 1594 yılında usta Allahyar Mammadnur oğlu tarafından kazıldığı düşünülmektedir.³⁹ 16. yüzyılın başında Âmin Ahmed Razi'ye (İran, 1601) göre, Bakü'de her ikisi de siyah beyaz petrol üreten yaklaşık 500 kuyu vardı.⁴⁰ Azerbaycan'da her biri kendi başarılarına sahip olan petrol endüstrisi geliştirme tarihinde birkaç aşama vardır. Bu aşamalar aşağıdaki bölümlerde açıklanmıştır.

1.2.1. Birinci Aşama 1847-1920

1847'den beri elle açılan sondaj kuyularından petrol çıkarılmaya başlandı ve 1920 yılına kadar devam etti. 1847-1848'de ilk kez Bibiheybat ve ardından Balakhani tarlalarında açılan kuyulardan endüstriyel yağ çıkarıldı ve o zamandan beri Azerbaycan petrol endüstrisinin gelişimi başladı.⁴¹ 19. yüzyılın başlarında, dünyada ilk kez, Bibiheybat'taki kıyıda 30 metrelik elle sıkılmış sondajdan petrol çıkarıldı. 1859'da ilk rafineri Bakü'de inşa edildi. 1863 yılında Javad Malikov Bakü'de bir gazyağı tesisi inşa etti ve dünyada ilk kez buzdolabı kullandı. 1867'de 15 rafineri vardı.⁴²

³⁸ Ramin Abdullayev, Xasay Khidirov, **Azerbaycan Petrol Rafineri Endüstrisinde Azernefti Rafinerisinin Rolü**, Bakü, Bilim, 2003, s. 192.

³⁹ Qaraş Amirov, **Petrol üretimi**, Baky, Azerneshr, 1963, s. 330.

⁴⁰ Elşen Hacizadeh, **Azerbaycan'ın Doğal Gaz Potansiyeli: Gerçekler ve Sanal Karikatürler**, Bakü, Bilim, 2001, s. 186.

⁴¹ Cefer Aliyarov, **I. Dünya Savaşı Döneminde Azerbaycan'da petrol tekelleri**, Baky, 1974, s. 229.

⁴² Ali Nadirov, **Modern Azerbaycan ekonomisinin gelişim aşamaları**, Bakü Bilim, 2001, s. 452.

Mekanik sondaj tekniklerinin geliştirilmesiyle bir dizi yeni petrol sahası keşfedildi (Binagadi, Pirallahi Adası, Surakhani, vb.), Petrol üretimi büyüyor, petrol endüstrisi altyapısı ve petrol arıtma geliyor ve yüzlerce petrol üretimi, arıtma ve satış şirketleri kurulmaktaydı. Azerbaycan'da ulusal burjuvazi kuruluyor ve Bakü dünyanın sanayi merkezlerinden biri haline gelmekteydi. 1871'de ilk kez Balakhani-Sabunchu Raman alanı Abşeron yarımadasında endüstriyel yöntemle geliştirildi.⁴³

1872'de petrol endüstrisindeki ilişkileri düzenlemek için iki yasa kabul edildi: "Petrol sahaları ve petrol ürünleri üzerindeki tüketim vergisi" ve "Kiracıların elinde petrol sahalarının bireylere satışı"⁴⁴. 31 Aralık 1872'de, Balakhani'de 15, Bibiheybat'ta iki alanda petrol sahalarının ilk satışı müzayede edildi. 1883 yılında, petrol ve petrol ürünlerinin Avrupa ülkelerine ihracatında önemli olan Bakü-Batum demiryolu inşa edildi ve işletmeye alındı.⁴⁵

1883'ten beri Rothschild Bakü'de finans ve kredi operasyonlarına başladı ve petrol satmaya başladı. 1886'da Rothschild'in Hazar-Karadeniz Petrol Şirketi kuruldu. 1890'da Rothschild'in bankası Bakü petrol ihracatının %42'sini kontrol etmekteydi.⁴⁶ 1899'da Azerbaycan dünya petrol üretiminin yarısını oluşturan petrol üretimi ve rafine edilmesinde dünyada birinci sırada yer aldı⁴⁷. 1901'de Azerbaycan dünya petrol üretiminin %50'sinden fazlasını oluşturan 11 milyon ton petrol üretti. 1880'de ünlü kimyager-bilim adamı D.I. Mendeleyev, Bakü petrolünün dünya pazarlarına ihracatını sağlamak için Bakü-Batum petrol boru hattının inşasını önerdi. Boru hattının uzunluğu 200 mm uzunluğunda 833 km'dir, inşaat 1897'de başlar ve 1907'de tamamlanır. Azerbaycan'da petrol endüstrisinin millileştirilmesinden önce faaliyet gösteren 109 anonim şirket vardı. Bunlardan 72'si Rus başkentine (240 milyon ruble) ve 37'si İngiliz başkentine (100 milyon lira) aitti.⁴⁸

⁴³ Ilgar Aliev, "Azerbaycan Hazar Petrolü", M: **Izvestia**, 2003, C 798.

⁴⁴ Amirov, **a.g.e.**, s. 333.

⁴⁵ Aliyev, **a.g.e.**, s. 220.

⁴⁶ Haydar Aliyev, **Dünya siyasetinde Azerbaycan petrolü**, Bakü, 2017, s. 90.

⁴⁷ Azad Mirzadzhanzade, Hakim Yusifzade, (2005) **Mevcut durum, üretim düzeylerinin tahmin değerlendirilmesi, 1995-1997**, 2005, Bakü. s. 2.

⁴⁸ Sabir Nemetzade, **Dün ve Bugün Balakhani Petrolü**, Bakü. Yazıcı, 2008, s. 123.

Nobel kardeşlerin petrol endüstrisine koydukları sermaye 30 milyon ruble idi. O zamanın en zengin petrol iş adamlarından biri olan Jesus Bay Hacinski, Hacı-Çeleken petrol şirketinin petrol endüstrisine 1,25 milyon dolar yatırım yaptı. Petrol endüstrisinin millileştirilmesinin arifesinde Azerbaycan'da 270 petrol üreten şirket, 49 orta ve küçük petrol sondaj şirketi, 25 petrol rafineri şirketi, 100'den fazla mekanik atölye, tamir atölyesi ve daha fazlası bulunmaktaydı.⁴⁹ Bu aşamanın son yıllarında, petrol endüstrisi (savaşlar, devrimci hareketler vb. sonucunda) korkunç sıkıntılar içerisindeydi ve petrol üretimi keskin bir şekilde düştü.

1.2.2.İkinci Aşama 1920-1949

II. Aşama 1920'de Azerbaycan'da petrol endüstrisinin millileştirilmesinden sonra başlar ve 1949'da Petrol Dashlari sahasının açık denizde keşif dönemini kapsamaktadır. 1921'de petrol üretimi 2,4 milyon tona geriledi. İkinci aşamada arama çalışmalarının genişletilmesi ile ilgili olarak, Azerbaycan'da. (özellikle Qala, Buzovna-Mashtaga, vb.)⁵⁰ Bir dizi yeni petrol sahası keşfedilmiş ve işletmeye alınmıştır ve 1941'de petrol üretimi 23,6 milyon tona çıkarılmıştır. 1941-1945 savaşı sırasında, petrol ekipmanları ve petrol uzmanlarının SSCB'nin doğu bölgelerine (Tataristan, Türkmenistan, Başkurdistan, vb.) Taşınması nedeniyle Azerbaycan'daki petrol üretimi 11,1 milyon tona düştü. 7 Kasım 1949'da 942 m derinliğindeki (kale hattından) 1 numaralı petrol kuyusu günde 100 ton ile faaliyete geçirilmiş ve açık deniz petrol üretiminin temelini atmıştır⁵¹. Sahadaki ilk jeolog Aga Gurban Aliyev'di.

⁴⁹ Sabir Orudzhev, **İlerleme Yolunda Gaz Endüstrisi**, Bakı, 2015, s. 12.

⁵⁰ Rustam Rustamov, "Devlet Petrol Şirketi'nin petrol sözleşmeleriyle bağlantılı olarak yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi kavramı", **Azerbaycan'ın petrol endüstrisi**, 2006, s. 9.

⁵¹ Ziyad Səmədzadə, **Toplumsal üretimin yapısı ve verimliliği**, Bakü, 2010, s. 14.

1.2.3.Üçüncü Aşama 1950-1969

III. Aşama, 1950'de Petrol Kayalarının piyasaya sürülmesiyle Azerbaycan'daki açık deniz petrol endüstrisinin gelişmesiyle başlar ve 1969'a kadar devam eder. Bu aşamada deniz jeolojik keşfi genişlemekte, bir dizi petrol ve gaz sahası keşfedilmekte ve faaliyete geçirilmektedir (Kum Kumu, Sangachal-Divanni-Deniz-Khara-Zira, Bahar, Bulla-deniz, Darwin Çayı, Çamur Pilotu vb.).⁵² İşlerin teknolojisi (arama ve arama sondajı dahil), hidrolik yağı tesislerinin inşası, açık deniz petrol sahası altyapısı geliştirilmektedir.

Bu aşamada kuru alanlarda (Kurovdag, Mishovdag, Kursang, Karabakhli, Kalmas, Garadagh, vb.) Bir dizi yeni petrol ve gaz kondensat sahası keşfedildi ve faaliyete geçirildi. "Petrol Kayaları"nın ve diğer alanların yoğun bir şekilde geliştirilmesi ve işletilmesi bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Dünyada ilk kez, açık denizde sütunlar üzerine denizcilik kültürü inşa edildi.⁵³ Karmaşık mühendislik ve bilimsel ve teknik önlemlerin bir sonucu olarak, metal tasarrufu ve yüksek iş gücü verimliliği, her bir ton petrolün daha düşük maliyeti çıkarılması gibi önemli avantajlar sağlamıştır.

1.2.4.Dördüncü Aşama 1969-1992

Dördüncü aşama, 1969'un başlangıcı ve Azerbaycan'ın ulusal ekonomisinin tüm alanları ve petrol ve gaz endüstrisinin, ulusal lider Haydar Aliyev'in Azerbaycan'daki liderliğinin ilk dönemine denk gelen oldukça dinamik bir aşamada gelişmesiyle karakterizedir. Bu dönemde Azerbaycan'ın petrol ve gaz endüstrisinin, özellikle de açık deniz petrol üretiminin geliştirilmesinde yeni bir aşama başlıyor. Hazar Petrol ve Gaz Üretim Derneği (WU) 1970 yılında kuruldu ve SSCB Petrol

⁵²Ganimet Safarov, **Petrol ve gaz üretiminde üretim verimliliğinin ekonomik sorunları ve çözüm yöntemleri**, Bakü. Elm, 2007, s. 147.

⁵³Elşen Hacizadeh, **Yeni reformların arifesinde enerji kompleksi**, Bakü. Bilim, 2000, s. 47.

Sanayi Bakanlığı, Hazar Denizi'nin tüm sektörlerinde denizcilik sektöründe çalışan Azeri petrol işçilerinin deneyimini dikkate aldı.⁵⁴

Hazar Denizi'nde kullanılan teknoloji sadece 40m derinliğe kadar olan alanlarda çalışmasına izin vermekteydi. O zaman, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe 40 metre derinlikte umut verici alanlarda neredeyse tüm petrol ve gaz sahaları keşfedildi. Açık deniz petrol ve gaz üretiminin artması daha büyük petrol ve gaz alanlarından kaynaklanıyordu. Azerbaycan halkının ulusal liderinin girişim ve çabaları sonucunda 1970 ve 1980'lerde Haydar Aliyev, 400'den fazla ağır hizmet tipi vinç gemisi, yolcu gemisi, sismik, yolcu ve diğerleri Azerbaycan'a teslim edildi.⁵⁵

Buna ek olarak, ilk olarak, Hazar Denizi, 70 metreye kadar derinliklerde ve daha sonra 200 metreye kadar derinliklerde çalışabilen Raf tipi sondaj kulelerinin edinilmesi sonucunda daha derin petrol ve daha derin petrol sahaları bakımından zengin yatakların keşfedilmesine olanak sağlandı.⁵⁶ Sonuç olarak, 60'ların sonlarına kıyasla, sekiz yeni petrol ve gaz sahası keşfedildi, petrol rezervleri iki katına çıkarıldı ve gaz rezervleri üçe katlandı. 1975 yılında toplam petrol ve gaz üretimi 27,1 milyon tona yükseldi. 1980'lerde yüzer sondaj kulelerinin sayısı 11'e ulaştı ve sömürülmesinin bir sonucu olarak 80-350 m derinlikte, Azerbaycan petrolünün (Guneshli, Chirag, Azeri) büyük bölümünü oluşturan zengin petrol rezervlerine sahip alanlar keşfedildi.⁵⁷

Haydar Aliyev'in inisiyatifinde ve önderliğinde ilk kez Azerbaycan'da petrol arıtımı için özel bir program geliştirildi ve başlatıldı. Bu programa göre yeni fabrikalar ve teknolojiler oluşturuldu, yeni ekipmanlar yapıldı. Aynı zamanda petrol rafinerilerinin yeniden inşası başladı. Azerbaycan'daki "Petrol Rafineri Sektörü Yeniden Yapılandırma Planı" kademeli olarak uygulandığından, bu alanda başlatılan niteliksel değişimler de genişlemekte ve derinleşmektedir.

⁵⁴ Zahid Abdullaev, Abbas Abbasov, **Petrol endüstrisinin ekonomisi ve yönetimi**, Bakü, 2008, s. 67.

⁵⁵ Elşen Hacizadeh, **Azerbaycan'ın kara petrol ve doğal gaz kompleksinde ekonomik reform ve verimlilik sorunları**, Bakü. Bilim, 2008, s. 78.

⁵⁶ İlham Aliev, (2003) "Azerbaycan'ın Hazar petrol", M.: **Izvestia**, 2003, s. 54.

⁵⁷ Ali Aliyev, Amaktar Shakaraliyev, **Piyasa Ekonomisine Geçiş: Devlet Ekonomi Politikası.**, Bakü, İktisat Üniversitesi Yayınevi, 2002, s. 78.

1.2.5.Beşinci Aşama 1994`ten günümüze kadar

SSCB'nin çöküşü, bağımsızlık dönemini ve Azerbaycan'ın yeni tarihini kapsayan bir "yeni petrol stratejisi" oluşturulması ile karakterize edilir. 1994 yılında, ulusal lider Haydar Aliyev'in inisiyatifi ve rehberliği altında Azerbaycan yeni petrol stratejisini ülkenin bağımsız kalkınmasının ana aracı olarak geliştirdi. Bu stratejinin ana hükümleri, Azerbaycan'ın zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin ileri teknoloji ve teknoloji kullanılarak üretilmesi, dış pazarlara ihracat ve satış yapılması ve bu alandan elde edilen gelirlerin çözümünün temelini oluşturabileceğiydi.

Ancak Azerbaycan, sınırlı mali ve teknik yetenekleri ile Hazar Denizi'nde zengin hidrokarbon yatakları geliştiremedi ve yeterli miktarda petrol ve gaz üretilmedi. Bu nedenle, dünya deneyimine yönelmek, dünyanın en büyük potansiyeline sahip ülkeler ve şirketlerle (finans, son teknoloji ve teknoloji) bağlantı kurmak ve bu alana yatırım yapmak gerekiyordu.⁵⁸ Sonuç olarak, Azerbaycan petrol endüstrisine önemli miktarda yabancı yatırım çekebilir ve petrol ve gaz üretimini birçok kez arttırabilirdi.

20 Eylül 1994'te Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ve bir grup yabancı ülke petrol şirketi, 1994-2024 dönemi için Yüzyılın Sözleşmesi olarak adlandırılan Üretim Paylaşım Anlaşması'nı imzaladı. Böylece Azerbaycan devletinin yeni petrol stratejisi oluşturuldu. 14 Eylül 2017'de Bakü, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki Azeri, Çıralı ve Güneşli sahalarının ortak gelişimi ile ilgili değiştirilmiş ve yeniden yapılandırılmış bir Anlaşma'nın imza törenine ev sahipliği yaptı.⁵⁹

Yeni anlaşma uyarınca Azeri-Çırağ-Güneşli petrol sahasının geliştirilmesi 2050 yılına kadar uzatılacak. Yeni anlaşma, Azerbaycan'daki yabancı yatırımcılara ödenen 3,6 milyar \$'lık bir bonusu içeriyor ve SOCAR'ın payının yüzde 11,6'dan yüzde 25'e çıkarılması ve Azerbaycan'ın petrol gelirlerinin yüzde 75'e ulaşması bekleniyor.⁶⁰ Bu

⁵⁸ Svetlana Tsalik, **Hazar petrol gelirleri: kim kazanacak?** , 2003, OSI, s. 3.

⁵⁹ Azerbaycan Cumhuriyeti Enerji Bakanlığı www.mie.gov.az, 10.02.2020.

⁶⁰ Aliyev, Shakaraliyev, **a.g.e.**, s. 80.

anlaşma Azerbaycan'da petrol endüstrisinin gelişiminde yeni bir aşamaya işaret etmektedir.

1.3.Sovyetler döneminde Azerbaycan petrol endüstrisi

Azerbaycan'ın zengin doğal kaynakları, elverişli toprak ve iklim koşulları, Asya ve Avrupa kıtaları arasındaki elverişli coğrafi konum, tüm ekonomik sektörlerde çalışan ve çalışan nüfus, antik çağlardan beri ekonominin birçok önemli sektörünün gelişimine katkıda bulunmuştur.⁶¹ Bu fırsatlar, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından beri endüstriyel petrol üretiminin üretimini endüstriyel gelişimin bir sonucu olarak daha yaygın olarak kullanılmaya başlamasından kaynaklanmaktadır. 19. yüzyılın ortalarından bu yana, özellikle 1970'lerde dünya ülkeleri arasındaki ilişkilerin derinleşmesi ve Rusya'da kapitalizmin hızla gelişmesi altında yaratılan olumlu sosyo-ekonomik koşullar, önceki dönemlere kıyasla Azerbaycan'da üretici güçlerin hızla gelişmesine katkıda bulundu.⁶² Bu onun genişlemesine ve çeşitlenmesine izin verdi. Bu süreçte petrol üretimi olağanüstü bir rol oynadı.

Azerbaycan ekonomisinin daha kapsamlı ve daha büyük gelişimi, 20. yüzyılda 70 yıldan fazla süren Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti dönemine denk gelmektedir. Azerbaycan ekonomisinin çoğu sektörü yıllar geçtikçe önceki dönemlere göre daha hızlı ve daha karmaşık sanayi potansiyeli geliştirmiştir. Azerbaycan, II. Dünya Savaşı'na kadar Sovyetler Birliği'nin ana petrol üssüydü.⁶³ Abşeron'daki petrol ve ilgili endüstrilere birçok yatırım yapıldı ve bu endüstrilerin hızla gelişmesi nedeniyle Azerbaycan nispeten hızlı bir şekilde geliyordu.

II. Dünya Savaşı'ndan önce, Azerbaycan'daki tüm sermaye yatırımlarının %65'i endüstriyel kalkınmaya yönlendirildi. Önümüzdeki beş yıl boyunca, sanayinin

⁶¹ Çingiz Abbasov, **Azerbaycan'ın dünya ekonomisini entegre olma yolları**, Bilim yayınevi, Bakü, 2005, s. 252.

⁶² Aydın Aliyev, **Azerbaycan'ın Ekonomi Politikası. Azerbaycan'ın dış ticaret ekonomik ilişkileri**, Ders Kitabı. Hukuk, Bakü, 2003, s. 83.

⁶³ Ahmed Isayev, **Petrol ve gaz endüstrisinde üretimin organizasyonu, planlaması ve yönetimi**, Ders malzemesi. Bakü: Azernetr, 2005, s. 2.

ulusal ekonomiye yatırım yapmadaki payı o kadar yüksek değildi. Aynı zamanda, ilk beş yıllık dönemde %86,4'ü de dahil olmak üzere, sektöre yapılan sermaye yatırımının %80'ine kadar, petrol ve ilgili endüstrileri oluşturdu. Bütün bunlar, İkinci Dünya Savaşı öncesi petrol ve ilgili alanlar pahasına Azerbaycan'da sanayinin hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır. 1941'de Azerbaycan petrol endüstrisinde 23,6 milyon ton petrol üretildi.⁶⁴

II. Dünya Savaşı sırasında savaşın ihtiyaçlarını karşılamak için petrol ve ilgili alanların gelişimi ön plandaydı. Akademisyen Yusif Mammadaliyev önderliğinde havacılık yakıtı üretimi için yeni bir teknoloji geliştirildi. Azerbaycan'da yüksek oktanlı benzin üretimi başladı. Savaş sırasında, Bakü cephedeki petrol talebinin yüzde 70'inden, yüksek oktanlı benzin ve madeni yağ talebinin yüzde 100'ünden sorumluydu. 1942'de Bakü sanayi işletmeleri 130 çeşit silah ve mühimmat üretti. 1948'de cumhuriyet endüstrisi savaş öncesi üretim çıktısı elde etti ve 1950'de Azerbaycan'ın sanayi üretimi 1940'lara kıyasla %39 arttı. 1920'lerde ve 1970'lerde inşa edilen tüm endüstriyel tesislerin %146 veya %60'ı 1941–1970'te işletmeye alındı.⁶⁵

Azerbaycan endüstrisinin gelişiminde önemli rol oynayan Sumgait Boru Hattı, Alüminyum ve Sentez ve Kauçuk Fabrikası, Gence Alüminyum Fabrikası, Dashkesan Madencilik ve İşleme Tesisi, Mingachevir Hidroelektrik Santrali ve diğer büyük işletmeler devreye alındı. Sumgayit, Mingachevir, Ali-Bayramli (şimdiki Şirvan), Dashkesan gibi yeni sanayi kentleri kuruldu ve Nahçıvan, Hankendi, Guba, Gazakh, Salyan, Neftchala ve diğer şehirlerde daha güçlü sanayi gelişiminin temelini attı. Bakü'nün toplam sanayi üretimi içindeki payı 1913'te %91,4'ten %72,8'e düştü.⁶⁶

1949'da dünya pratiğinde ilk kez, denizden petrol çıkarıldı. Petrol endüstrisi, makine yapımı, enstrümandaysan ve demir metalürjisi, her şeyden önce, petrol çıkarma, elektrik üretimi vb. cumhuriyette çok güçlü bir sanayi kompleksinin

⁶⁴ Allahyar Muradov, **Petrol ve yoksulluk**, red. I. Mammadli, İnsani Koruma Örgütü altında Azerbaycan Petrol Endüstrisi Bilgi ve Kaynak Merkezi. – Bakü, 2006, s. 148.

⁶⁵ Şemsaddin Kadzhiyev, **Azerbaycan Ticaretin İlerlemesi: Ekonomiler Arası Kalkınma Stratejisi**, Киев, 2000, s. 82.

⁶⁶ Mushfiq Atakishiyev, **Azerbaycan'ın Yeni Petrol Politikası ve Ekonomik Yükselişi**. Bakü, 2004, s. 44.

oluşmasını sağlamıştır. 1950-60'larda, Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerindeki zengin petrol rezervlerinin keşfi ve kullanımı nedeniyle Azerbaycan petrolüne olan ilgi önemli ölçüde düştü ve bu alanların gelişimindeki yavaşlama ekonominin büyüme oranını bir bütün olarak olumsuz etkilemeye başladı.⁶⁷

1970 yılında SSCB'nin ana üretim varlıklarının %70'i ve üretimin sadece %40'ı yakıt, enerji, metalurji ve kimya endüstrileri tarafından üretildi. Sanayi üretiminin sadece %22'sini oluşturan yakıt endüstrisi, o zamanlar sektöre yatırım yapılan tüm sermayenin %50'sinden fazlasını kapsamaktaydı. Bakü, 1970'lerde hızlı nüfus artışı nedeniyle eski Sovyetler Birliği'ndeki ilk şehirler arasındaydı. 1970 yılında, cumhuriyetteki 60 şehirden dördü (Bakü, Sumgayıt, Gence, Mingeçevir) şehir nüfusunun %63'ünü, geri kalanı ise %37'sini kapsamaktaydı.⁶⁸ Bu, Bakü'de ve diğer sosyal tesislerde konut talebini karşılamadaki zorlukları daha da artırdı.

Sovyet döneminde Azerbaycan'daki petrol endüstrisi farklı gelişim özellikleri ile karakterize edildi. Dolayısıyla, bu dönemde petrol endüstrisinin gelişiminin ana özelliği, bireysel girişimciler ve milyonerler tarafından ele geçirilen petrol endüstrisi devlet tarafından ele geçirildi. O zaman, petrol endüstrisinin gelişimi perakendeden sistematik hale geldi. Sovyet imparatorluğunun çıkarları doğrultusunda geliştirilen petrol endüstrisi, sanayileşmenin gelişmesine de ivme kazandırdı.

Bu dönemde petrol endüstrisinin gelişiminin ana özelliği, hammadde satışı ve ondan ülkedeki tarım ve sanayileşmenin gelişmesine olan gelirlerdi. Buna ek olarak, petrol endüstrisinin gelişimi, yeni oluşturulan Sovyet endüstrisinin petrol talebini karşılamada önemli bir rol oynamıştır.⁶⁹ O zamanlar, eski Sovyet devletinin Azerbaycan ekonomisinin gelişimine olan ilgileri de petrol ve gaz kaynakları ile büyük ölçüde zenginleştirildi ve eski Sovyet imparatorluğunun çıkarları, gelişiminde önemli bir rol oynadı.

⁶⁷ Abdulla Yuzbashova, **Azerbaycan Petrol ve Gaz Stratejisi**, Bakü, 2006, s. 123.

⁶⁸ Ramiz Mirzayev, **Haydar Aliyev ve Bağımsız Azerbaycan Devletinin Yeni Petrol Stratejisi**, Bakü, 1999, s. 12.

⁶⁹ Elşen Hacizadeh, Abdullayev Z.S, **Petrol endüstrisinin ekonomik yapısı modernizasyonu**, Bakü, 2003, s. 147.

Azerbaycan'ın Sovyet İmparatorluğu'na girmesinden sonra Azerbaycan petrolü öncelikle Sovyet ekonomisinin canlanması ve sanayileşmesi için gerekli maddi kaynakların elde edilmesini sağladı. Bunun Azerbaycan'daki petrol endüstrisinin gelişimi üzerinde olumlu bir etkisi olmasına rağmen, ulusal petrol kaynaklarımızın emperyal mallar için kullanılmasına yol açmıştır. O zaman, imparatorluk zengini ülkeler de Azerbaycan petrolü pahasına kendi ekonomilerini inşa edebildiler.⁷⁰ Mesele şu ki, Sovyet döneminde, özellikle sanayileşme döneminde, yurtdışına ihraç edilen yüksek kaliteli Azerbaycan petrolünün yeni teknikler ve teknolojiler satın almak ve eski Sovyetler Birliği'nde büyük ölçekli sanayileşme projeleri uygulamak için kullanılmasıydı. Öte yandan, ülkenin modern ekonomilerinin uzun süre gelişmesi de önemli petrol ürünleri gerektiriyordu.

1.4.Dünya savaşı döneminde petrol endüstrisi

Sovyet döneminde petrol endüstrisinin gelişmesinin ana faktörlerinden biri, Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın başlangıcı ve ülkenin az gelişmiş ekonomisinde petrol için belirleyici faktördü. Ayrıca, petrol endüstrisinin gelişimi, bu dönemde ülkenin askeri teçhizatının ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynamıştır. Petrolden yüksek oktanlı benzin, savaş sırasında Sovyet uçaklarının her zaman çalışmasına olanak sağlamıştır. Sovyetler Birliği'nin ana petrol üretim merkezi olan Azerbaycan'ın II. Dünya Savaşı'nda faşist Almanya'ya karşı zafer kazanmasında olağanüstü rolü olmuştur.⁷¹ Bununla birlikte, gelişmiş dünya ülkelerinin ilerlemesinin, her şeyden önce, her bir ülkenin üretici güçlerinin kapsamlı bir şekilde farklı şekillerde büyümesini etkilediği iyi bilinmektedir. Azerbaycan ekonomisinde uzun süredir lider bir sektör olan petrol ve gaz endüstrisinin toplam büyüme hızı üzerindeki etkisi biraz farklıydı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, ülkedeki petrol ve gaz üretimine yönelik artan talep, çeşitli işleme endüstrilerinin ortaya çıkmasına ve yüksek düzeyde anında

⁷⁰ Atakishiyev, **a.g.e.**, s. 44.

⁷¹ Yuzbashova, **a.g.e.**, s. 34.

gelişme sağlayan çok sayıda hizmetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlişkili alanların bu kompleksi uzun süre cumhuriyetin toplam sanayi üretiminin yarısından fazlasını ve hatta bazen hafif bir artış verdi. O dönemde cumhuriyet ekonomisinin kapsamlı gelişimini sınırlayan ana nedenlerden biri, gerekli kaynakların ödenmesiydi. Mesele şu ki, eski Birlik hükümeti, yüksek gelirli petrol endüstrisinden elde edilen büyük kârın ana kontrolörü idi.

Azerbaycan halkı, karşılaştıkları sosyoekonomik görevleri çözmek amacıyla servetlerini istedikleri kadar kullanma yetkisine sahip değildi. Sonuç olarak, ilk bakışta, petrol endüstrisinin üretimi artırmak için büyük miktarda kaynağa ihtiyacı vardı, ancak öte yandan, önde gelen bir üretim tesisi olan Azerbaycan, SSCB ekonomisinin kapsamlı gelişimi için itici güçlerden yoksun bırakıldı. Petrol ve ilgili alanlar Ulusal ekonomiye toplam sermaye yatırımının çoğunu çeken Azerbaycan SSR'sinin bir diğer özelliği de mevcut finansal ilişkiler bağlamında sanayinin, ekonominin, üretimin ve sosyal altyapının diğer sektörlerinin gelişimini önemli ölçüde sınırlandırmıştır.⁷² Meselenin özü, eski SSCB'nin çoğu Sovyet cumhuriyeti gibi, Azerbaycan SSCB'sinin ekonomisinin gelişimini bağımsız olarak yönetme gücünden yoksun bırakılmış olmasıdır. Bu nedenle, cumhuriyetin, ülke ekonomisinin, cumhuriyetin zenginliğine dayalı, etkin ve tam kalkınması çıkarları doğrultusunda, gerekli üretim sektörlerini yaratma yeteneği belli bir çerçeveye içerisindeydi.

1941'de Bakü'de rekor miktarda 23,5 milyon ton petrol üretildi. Azerbaycan petrol endüstrisi ne öncesinde ne de sonrasında böyle bir göstergeye ulaşmadı. Petrol arıtma planı %122,8 olarak uygulanmıştır. 1942'de Kuzey Kafkasya'nın işgaliyle bağlantılı olarak Maykop ve Grozny'de petrol üretimi durdu. Buna ek olarak, Bakü'yi Merkez'e bağlayan demiryolu hattı kesildi. Buna rağmen, Bakü'den petrol teslimatı durmadı. Bakü'den petrol ürünleri Hazar Denizi boyunca ve ayrıca Orta Asya ve Kazakistan üzerinden taşındı.⁷³

⁷² Hacizadeh, Abdullayev, **a.g.e.**, s. 149.

⁷³ Sabir Hasanli, “Birinci Dünya Savaşı sırasında Bakü Petrolü için mübarize” Azerbaycan Nefti konferansı, 2014, s. 31.

Doğrudan ordunun ihtiyaçları için petrol ürünlerinin üretimine özellikle dikkat edildi. 1942'de kısa bir dönem dışında havacılık benzin ve diğer malzemelerin üretimi sürekli arttı. Bakü rafinerileri rafine petrol üretim planlarını düzenli olarak aştı. 1943 yılında Azerbaycan'ın petrol arıtma endüstrisi havacılık benzinlerinin üretim planını%134, nafta-%127,9, gazyağı-%101,7, dizel yakıt-%139,6, uçak yağları-%105,7, deniz yakıtı-%162 oranında gerçekleştirdi. Sonraki yıllarda, ordunun tedariki ile ilgili her türlü petrol endüstrisi ürünlerinin üretimi sürekli arttı.⁷⁴

Bakü petrol endüstrisinin Sovyet halkının faşizm üzerindeki ortak zaferinde katkıları görülmektedir. Savaş yıllarında Bakü petrolünün üretiminde düzenli bir azalma olduğu belirtilmelidir. Böylece Azerbaycan'daki savaş yılları boyunca petrol üretiminde düzenli bir düşüş yaşanmıştır. Bakü SSCB'de petrolü savaş yıllarında Azerbaycan'da üretilen petrol oranında ülkenin petrol üretiminin genel dengesinde bir düşüş oldu. Bütün bunlar savaş sonrası yıllarda Azerbaycan'daki petrol endüstrisinin gelişimini etkiledi.

⁷⁴ Yevgeniy Mikhailov, **İngiliz emperyalizminin Azerbaycan'da genişlemesi (1918-1920)**, Yazar, kartlar, diss. Bari, 1985, s. 8.

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZ AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NİN PETROL STRATEJİSİ VE MEVCUT PETROL ENDÜSTRİSİ GELİŞİMİNİN DURUMU

2.1.Bağımsızlığın kazanılması

Yirminci yüzyılda Azerbaycan bağımsızlığını iki kez ilan etti. 1918-1920'de var olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin hayatı 23 ay sürdü. 1980'lerin ikinci yarısında Sovyet imparatorluğunun ekonomik, politik ve manevi hayatı krizdeydi. Talebin büyüme oranı, verimliliğin sürekli olarak azalması devleti zayıflatmaktaydı. Ulusal cumhuriyetlerde, ulusal kendi kaderini tayin hakkına karşı protesto işaretleri, hakların kaçırılması ve servetin yağmalanması yoğunlaştırıldı. 1980'lerin ikinci yarısında, Komünist Parti yine Sovyet imparatorluğunu mevcut krizden kurtarmak için birkaç girişimde bulundu.¹ Tek partili siyasi sistemin, parti yönetiminin ve cumhuriyetlerin egemenlik haklarının restorasyonu olmadan ekonomiyi canlandırmak imkânsız olurdu.

Moskova, merkezî gücü zayıflatmak, ulusal çatışmaları karıştırmak ve uluslar arasında kan dökülmesine neden olmak için geleneksel "parçala, yönet" politikasını kullanmıştır.

Kremlin önemli bir jeopolitik bölge olan Azerbaycan'ı ve tüm Güney Kafkasya'yı korumak için "Dağlık Karabağ sorununu" körükledi.² Sovyet imparatorluğunun çöküşü için ulusal çatışmaları kışkırtmanın önemli bir yolu olduğunu düşünen Batılı devletler de aktif rol aldı.

¹ Baba Tagiyev, *Azerbaycan'ın gerçek bağımsızlığa kavuşması* / B. Taghiyev, Respublika. - 2011-13 Ekim, N 220, s. 10.

² Lütem Ömer Engin, "Türkiye ve Azerbaycan'ın Ermenistan ile Sorunları", Karabağ Sorunu, İksaren Yay., Ankara, 2001.

Ekim 1987'de, sözde "Karabağ Komitesi" nin ilk halk mitingi Erivan'da yapıldı. Resmi Moskova, Kasım 1987'de Mikheil Gorbaçov'un danışmanı Abel Aganbekyan'ı gayri resmi olarak olsa da Karabağ hareketine karşı olumlu tutumu hakkında bilgilendirmekten çekinmedi. Dağlık Karabağ Ermenileri arasında Ermenistan ile birleşecek Miasum hareketi genişletildi. 1988'in başından beri Ermeni nüfusu Khankendi'de (Stepankert) kitlesel mitingler ve gösteriler başlattı. İki halk arasındaki ulusal nefretin ilk kurbanları bir zamanlar Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan Türkleriydi. Azerbaycanlıları sınır dışı etme kampanyası başladı. Bu amaçla özel silahlı birimler önceden hazırlanmıştı ve 1986'da Ermenistan'ın Kaffan ve Mehri ilçelerindeki Ermenistan'daki ilk mülteciler bu suç çetelerinin eylemlerinden kaçabildi.³ Çoğunlukla Sumgayıt ve çevresinde yaşıyorlardı. 19 Şubat 1988'de Erivan'da Türk karşıtı bir miting düzenlendi. "Ermenistan Türklerden temizlenmeli", "Ermenistan'da sadece Ermeniler yaşamalı" vb. milliyetçi sloganlar öne sürüldü. Ermeni skandalları 21 Şubat'ta Erivan'daki son camiyi yıktı.⁴ Vedibasara'da Azerbaycan Türklerine yönelik terör 1988 başlarında genişledi. Köyler yağmalandı. 1988'in başından beri Ermeni nüfusu Khankendi'de toplu mitingler ve gösteriler başlattı. Protestocuların talebi üzerine 20 Şubat'ta İl Konseyi, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti'ne NKMV'nin statüsünü dikkate almaya çağırdı.

Azerbaycan'ın egemenlik haklarının ve Ermenistan'daki Azerbaycanlıların soykırımının ihlaline karşı ayaklanmalar 20 Şubat'ta Sumgayıt'te başladı. Kışkırtıcı güçler, suç unsurları, kolluk kuvvetlerinin karışıklık ve anlaşmada tutkularını kışkırtmak için durumdan yararlandı. 27 Şubat'ta büyük bir miting gerçekleşti. Ermeni yağmaları sabah erkenden başladı. MKK ve Ermeni milliyetçilerinin trajedisi sonucunda 26 Ermeni ve 6 Azeri dahil olmak üzere 32 kişi öldü, 200 ev soyuldu, düzinelerce kamu binası, otobüs ve otomobil yakıldı.⁵

³ Taşkıran Cemalettin, **Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 122.

⁴ Osman Nuri Aras, "Karabağ Ekonomisi ve Karabağ Savaşı'nın Ekonomik Etkileri", Karabağ Savaşı Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz, Bakü, Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2008, ss.142-178.

⁵ Nuri Aras, **a.g.e.**, s. 145.

Sumgayit olaylarının ardından, hükümet ve Karabağ hareketinin liderleri tarafından düzenlenen kanlı Türk karşıtı hareket Ermenistan'da genişledi. İyi silahlı Ermeni gayri askeri birimleri bu çalışmaya aktif olarak katıldı. Ermenistan'daki Azerbaycanlılara karşı işlenen suçların SSCB liderliği ile gerçekleştirilmesi Dağlık Karabağ sorununu da genişletti.⁶ Moskova, topraklarını ve anayasal haklarını korumak için ayağa kalkmak ve sonunda uzlaşmak isteyen Ermenilerin taleplerini uzlaştırmak için ikiye bölünmüş bir tutum benimsedi.

16 Haziran 1989'da Bakü'de bir konferans düzenlendi. Konferans Programı Çerçeve Programı ve Bildirgesi kabul edildi. Abulfaz Aliyev AXC'nin başkanı oldu. AXC'nin politikadaki radikal, liberal ve uzlaşmacı tutumları birleştiren geniş bir sosyal tabanı vardı. 15 Ocak 1990'da SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlığı, NKR ve çevresinde olağanüstü hâl ilan etti. 26 Ağustos 1991'de Azerbaycan Komünist Partisi Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ndeki faaliyetini durduruldu ve tüm yapıları kaldırıldı.⁷

Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti'nin halkın isteği üzerine toplanan olağanüstü oturumu, 30 Ağustos 1991'de 13.30'da Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet bağımsızlığının restorasyonu hakkında Deklarasyon kabul edildi ve Azerbaycan halkının tarihinde yeni bir dönem başladı. 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Kurulu toplantısında, "Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bağımsızlığı Üzerine" Anayasa Kanunu oybirliğiyle kabul edildi.⁸

3 Ekim'de, başkan ve demokratik güçlerin liderlerinin bir Ulusal Konsey kurulması toplantısında bir anlaşmaya varıldı. 26 Kasım'da, Yüksek Sovyet Ulusal Konsey yasasını revize etti ve Konseyin yetkilerini kısıtlayan bazı maddeleri değiştirdi. Referanduma uygun seçmenlerin yüzde 95'inden fazlası katıldı. Azerbaycan halkı oybirliğiyle cumhuriyetin devlet bağımsızlığını destekledi. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı dünya devletleri tarafından tanınmaktadır. 2 Mart 1992'de Azerbaycan Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler'e katıldı ve örgüt

⁶ Osman Nuri Aras, "Azerbaycan Hazar Ekonomisi ve Stratejisi", İstanbul, Derin Yayınları, 2008, ss. 112-113.

⁷ "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Qafqaz İslam Ordusu", Edit: M. Süleymanov, Mehmet Rıhtım, Bakı, Qafqaz Üniversitesi Yayınları, 2008.

⁸ Rehman Seferov, "Sovyet Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Nüfusunun Etnik Yapısındaki Değişimler", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2012, s. 403.

tarafından kabul edilen ve onaylanan birçok önemli uluslararası sözleşme ve antlaşmaya katıldı.⁹

2.1.1.Bağımsızlık sonrası Azerbaycan ekonomisinin durumu

Azerbaycan, ülkenin 1991'deki bağımsızlığından bu yana önemli bir ekonomik dönüşüm ve gelişme yaşamıştır. Azerbaycan'ın çeşitlendirilmiş ekonomisi Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla çöktü ve 1995'te gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) 1989'dakinin yalnızca %37'siydi. 2001'e kadar geçen sürede %49'luk bir yoksulluk oranına rağmen, Azerbaycan kendisini hızla kişi başına brüt milli geliri (Atlas yöntemi) 7.350 \$ (2013)¹⁰, kişi başına 1 GSYİH 7.912.5 \$ ile üst orta gelirli bir ülkeye dönüştürdü ve 2013 yılında sadece %5'lik bir yoksulluk oranına sahipti. 2010 yılından bu yana İnsani Gelişim Endeksi (İGE) kapsamında “yüksek insani gelişme” ülkesi haline gelmiştir.¹¹

Hızlı ekonomik gelişme esas olarak hidrokarbon kaynaklarının kullanılması ile ilgilidir (yabancı petrol şirketleri ile üretim paylaşım anlaşmaları ve doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla). Piyasaya dayalı bir ekonomiyi desteklemeyi amaçlayan önemli reformlar, büyümenin kolaylaştırılmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte, petrol kaynaklarına bağımlılık ülkeyi oynaklık riski altına sokmakta ve uzun vadeli sürdürülebilirlik ve makroekonomik istikrar ile ilgili endişeleri gündeme getirmektedir. 2011 ve 2012 yıllarındaki durgun büyüme oranları, ülkenin petrol üretimine güvenmeye açık olduğunu gösterdi. 2011'de sıfıra yakın büyüme 1995'in GSYİH daralmasından bu yana en düşük seviyedeydi ve petrol üretiminde önemli bir düşüşe bağlıydı. Çeşitlendirilmiş, modern bir ekonominin kurulması için geçen uzun süre göz önüne alındığında, Azerbaycan'ın petrol dışı sektörlerde daha fazla ilerleme

⁹ Nuri Aras, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁰ World Bank Data (online database) <http://data.worldbank.org> (accessed on 14 August 2019).

¹¹ Azerbaijan State Statistical Committee: <http://www.stat.gov.az/indexen.php>, 02.02.2020.

kaydetmesi gerekiyor. 2012 yılı itibarıyla 21,9 rezerv üretim oranı ile petrol rezervleri esasen 2034 yılına kadar tükenecektir.¹²

Uluslararası derecelendirme kuruluşu Standard & Poor's (S&P) 2019-2020'de Azerbaycan'da yıllık gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) büyümesini yüzde 3,5 olarak öngörüyor. S&P uzmanlarına göre, Azerbaycan ekonomisi 2018'de toparlanacak. GSYİH önümüzdeki yıl yüzde 2 (nominal değerde 44 milyar dolar), 2019'da yüzde 3,5 (47 milyar dolar) ve 2020'de yüzde 3,5 (48 milyar dolar) artacak.”gaz sahasından nakliyenin başlangıcına dayanmaktadır. Aynı zamanda petrol dışı sektöre yatırım yapmak ekonomiye olan güveni ve enflasyondaki yavaşlamayı artıracaktır.¹³

S&P'ye göre, Azerbaycan ekonomisine yatırım hacmi 2017'de %5,5, 2018'de %3,5, 2019'da %2,5 artmış ve 2020'de %2,5 artacaktır. Azerbaycan'da 2016'da yıllık ortalama %12,4'lük enflasyon oranı 2017 %9'a düşmüş ve 2018-2020 enflasyonu yavaşlaması devam etmiştir. Yıllık enflasyonun 2018'de %7, 2019-2020'de %5 olacağı öngörülmektedir.¹⁴

Rapora göre, Azerbaycan'ın dış ticaret cirosunun pozitif dengesi 2017-2020'de, 2017'de GSYİH'nın %12,3'ü, 2018'de %12,7, 2019'da 14,3 olarak tutulacak. Yüzde 2020'de %14,8'e eşit olacak. S&P, devlet bütçe açığının bu yıl GSYİH'nın yüzde 3,2'sini oluşturacağını tahmin ediyor. Ancak, gelecek yıl, devlet bütçe fazlası GSYİH'nın %1'i olacaktır. 2019-2020'de, devlet bütçesinin uygulanmasındaki fazlalık GSYİH'nın %2,5'ini oluşturacaktır.¹⁵

¹² BP. 2013. Statistical Review of World Energy, For natural gas, Azerbaijan has 0.9 trillion cubic meters and a reserve-production ratio of 57.1., 02.02.2020.

¹³ (Çevirimiçi), <https://www.economy.gov.az/article/standard-poors-2018-ci-ilde-azerbaycan-iqtisadiyyati-artacaq/28820>, 02.02.2020.

¹⁴ www.economy.gov.az, 02.02.2020.

¹⁵ <https://www.economy.gov.az/article/standard-poors-2018-ci-ilde-azerbaycan-iqtisadiyyati-artacaq/28820>, 02.02.2020.

2.1.2.Bağımsızlığın ilk yıllarında petrol sektörü

Bağımsızlığın ilk yıllarında, Azerbaycan ekonomisi, Sovyet döneminden miras kalan durgunluk halindeydi ve yetersiz, sorumsuz yönetim sonucunda daha da derinleşmeye devam etti. 1991-93 yıllarında ülkedeki GSYİH ve sanayi üretimi hacmi 2 kat azalmış, toplam tarımsal üretim hacmi%40, sabit sermaye yatırımları 3 kat, ciro 4 kat azalmıştır. O zaman ülkemizin ekonomik gelişimi yeni bir kalite aşamasına girmişti.¹⁶ Yeni aşamanın ana hedefi, ulusal ekonominin rekabet gücünü ve dünya ekonomisine etkin entegrasyonunu iyileştirerek ülkenin uzun vadeli perspektif için sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmasını sağlamaktı.

Haydar Aliyev tarafından başlatılan bu anlaşma, Azerbaycan halkının refahının artırılmasında yeni bir dönemin temelini attı. Yüzyıl Antlaşması'nın imzalanmasıyla bağımsız Azerbaycan tarihinde yeni bir ulusal petrol stratejisi başlatıldı. Ulusal lider Haydar Aliyev tarafından bu stratejinin uygulanması ve uluslararası petrol şirketleriyle anlaşmaların imzalanması sayesinde milyonlarca yabancı yatırım ülkenin petrol rezervlerine yönelmiştir.¹⁷ Bu anlaşmanın ardından dünya ülkelerinin Azerbaycan ekonomisine olan ilgisi arttı ve ülkemizin uluslararası ilişkilerinin genişlemesine güçlü bir ivme verildi. Sözleşmenin imzalanmasıyla halkımızın kaynaklarına sahip olma hakkı yeniden teyit edildi ve aynı zamanda Azerbaycan ekonomisinin dünyaya açıklığı da yeniden ortaya konuldu. Yüzyıl Antlaşması'nın imzalanması Azerbaycan'ın bir devlet olarak tanınmasına, küresel ekonomik sisteme katılmasına ve uluslararası konumunu güçlendirmesine izin verdi¹⁸. Uluslararası petrol anlaşmalarının imzalanmasıyla, petrol sözleşmelerine katılan ülkelerle etkili ve karşılıklı yarar sağlayan iş birliğinin geliştirilmesi için sağlam bir temel oluşturulmuş ve ülkenin jeopolitik konumunu daha da güçlendirmek ve dünya ekonomisine entegrasyonu hızlandırmak için koşullar ortaya konmuştur.

¹⁶ Aydın Aliyev, **Azerbaycan'ın Ekonomi Politikası. Azerbaycan'ın dış ticaret ekonomik ilişkileri**, Ders Kitabı, Hukuk, Bakü, 2003, s. 12.

¹⁷ Ahmed Isayev, **Petrol ve gaz endüstrisinde üretimin organizasyonu, planlaması ve yönetimi**, Ders malzemesi. Bakü: Aznern, 2005, s. 52.

¹⁸ Nuri Aras, **a.g.e.**, s. 155.

Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe petrol ve gaz kaynaklarının kullanımı her geçen yıl artmakta ve bunun sonucunda Azerbaycan enerji güvenliğini tam olarak sağlamıştır. Küresel enerji arzında ülkenin özgül ağırlığı ve stratejik önemi de artmaktadır. Aynı zamanda, Şah Deniz sahasındaki gaz üretiminin genişlemesi nedeniyle, iç talebini karşılamamanın yanı sıra Azerbaycan bu yeşil yakıtı uluslararası pazarlara ihraç edebilmiştir. Gaz taşımacılığı altyapısının, özellikle Bakü-Tiflis-Erzurum gaz boru hattının işletilmesi sayesinde Azerbaycan, Batı'nın önemli bir gaz ihracatçısı ve küresel enerji güvenliği sağlayıcısı haline gelmiştir.¹⁹

Petrol stratejisinin önemli bir kısmı, yabancı şirketlerle birlikte, dış pazarlara üretilen ve ihraç edilen büyük miktarlarda petrol ve gaz sağlayacak çok çeşitli boru hattı taşıma altyapısının oluşturulmasıydı. Böylece, petrol stratejisinin ilk yıllarında Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa boru hatları yeniden inşa edildi ve daha sonra güvenilir ve büyük ölçekli petrol ve gaz ihracatını sağlamak için Bakü-Tiflis-Ceyhan ana petrol ve Bakü-Tiflis petrol ihracat yolu kullanıldı.²⁰

Petrol stratejisinin en büyük başarısı, Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum ana ihracat boru hatlarının işleyişi ve bu boru hatları üzerinden petrol ve gaz taşımacılığının genişletilmesidir. Hazar Denizi'ni Akdeniz'e bağlayan bu yeni enerji koridoru sayesinde Azerbaycan petrolünün uluslararası pazarlara geniş çapta taşınması ve ülkede çok paralı bir ihracat stratejisinin gerçekleştirilmesi ve ülkenin transit potansiyelinin artırılması için bir fırsat yarattı. Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum ana ihracat boru hatlarının işleyişi nedeniyle, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve Orta Asya bölgesi arasındaki ithalat-ihracat ilişkilerinin ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için itici güç teşvik edildi.²¹

Ulusal Petrol Stratejisi'nin başarılı bir şekilde uygulanmasıyla, hidrokarbon kaynaklarının yabancı şirketlerle ortak kullanımı ve ihracatı, ülkemizin döviz girişlerinin hızla artması sayesinde her geçen yıl artmaktadır. Azerbaycan ekonomik

¹⁹ Evgeny Avdokushin, **Uluslararası ekonomik ilişkiler**, - Moskova: Pazarlama ve pazarlama merkezi, 2001, s. 12.

²⁰ Elşen Hacizadeh, ZS Abdullayev, **Petrol endüstrisinin ekonomik yapısının modernizasyonu**, Bakü, 2003, s. 12.

²¹ Aga Isayev, **Wells'in Petrol Endüstrisinin Genel Teknik ve Ekonomik Sorunlarının Çözümü Üzerindeki Etkisi**, Bakü, 2005, s. 45.

büyümede dünya lideridir, önemli bölgesel ve uluslararası projelerin başlatıcısı ve katılımcısıdır. Dünya ekonomik sistemine entegrasyon sonucunda, petrol gelirlerinin yönetimi alanında en iyi uygulamalar tanıtıldı. Bu bağlamda, Azerbaycan'a gelen büyük petrol gelirlerinin petrol stratejisinin mantıklı bir devamı olarak toplanmasını ve amaca uygun kullanımını sağlamak amacıyla 1999 yılında Büyük Lider Haydar Aliyev'in Kararnamesi ile Devlet Petrol Fonu kurulmuştur.²² Petrol Fonu'nun kurulmasıyla petrol servetinin nesiller arasında adil bir şekilde dağıtılması, etkin ve amaçlı yönetimi için temel bir garanti verilmiştir.

Devletin büyüyen mali kaynakları nedeniyle ülke, bölgesel programların ve altyapı projelerinin finansmanı da dahil olmak üzere önemli yatırımlar yapmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in öncülüğünde yürütülen devlet programlarının ve tedbirlerin uygulanması çerçevesinde ülkenin tüm bölgelerinde ve Bakü'de farklı altyapı projeleri uygulanmıştır. İnsanların yaşam standartlarını ve sosyal statülerini iyileştirmek, sosyal meseleleri ele almak ve yoksulluğu azaltmak için önemli çalışmalar yapılıyor.

2.1.2.1.Petrol endüstrisi gelişiminin dinamikleri

Azerbaycan, sadece petrol ve gaz rezervleri nedeniyle değil, Hazar Denizi bölgesindeki konumu nedeniyle ABD, Avrupa ve Asya'nın çıkarlarının kesiştiği bir jeopolitik merkez haline geldi. Petrol ve gaz rezervlerinin gelişmesi ve dünya pazarlarına ihraç edilmesi sayesinde Hazar bölgesi dünyanın en önemli bölgelerinden biri haline geldi.

Haydar Aliyev'in izlediği politika sayesinde, "Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe Azeri, Çıralı ve Günaşlı (derin kısım) sahalarının (ACG) geliştirilmesi ve üretim paylaşımı" konulu ilk anlaşma 20 Eylül 1994'te imzalandı. Bu anlaşma daha sonra "Yüzyılın Anlaşması" olarak anıldı. Bu anlaşma, yabancı şirketlerin Azerbaycan'da yeni anlaşmalar imzalamasının önünü açtı.1994 yılından bu yana

²² Shamseddin Gadzhiev, **Azerbaycan dünya toplumuna giderken: dış ekonomik kalkınma stratejisi**, Kiev, 2010, s. 85.

SOCAR ve yabancı petrol şirketleri hidrokarbon arama, üretim ve üretim paylaşımı ilkesine yönelik 26 anlaşma imzaladı²³.

20 Eylül 1994'te sözde "Yüzyılın Sözleşmesi" üretim paylaşım anlaşması imzalandı. Anlaşma Azeri, Çıralı ve Günaşlı sahalarının gelişimini sağlıyor. Şu anda Azerbaycan'da üretilen petrolün yüzde 95'inden fazlası denizden çıkarılıyor 2010 yılında Azerbaycan 50 milyon ton petrol ve 16 milyar metreküpten fazla doğal gaz üretti. Şu anda Azerbaycan'daki kara sahalarından 2 milyon tondan az petrol çıkarılıyor.

Tablo 3. Azerbaycan'da petrol üretimi, milyon ton:

İl	SOCAR	AZƏRBAYCAN
2019	7683	37500
2018	7542	38814
2017	7427.1	38688.9
2016	7522.4	41034.5
2015	8160.5	41586
2014	8320.4	42022.7
2013	8314.9	43483.9
2012	8289.8	43389.8
2011	8400.9	45625.4
2010	8459.7	50795.5

Kaynak: <http://www.socar.az/socar/az/economics-and-statistics/economics-and-statistics/oil-production>

Tablodan görüldüğü üzere, Azerbaycan'da 2011 yılında petrol üretim hacmi 45 milyon tonu aştı. Bundan 8400,9 mln tonu Socarın payına düşmektedir. Bu rakamlar 2012`de 433389,8, 2013`te 43483,9, 2014, 42022.7, 2017, 38688.9, 2019`da 37500 milyon ton olmuştur.

²³ İlham Aliyev, Akif Muradverdiyev, **Dünya siyasetinde Azerbaycan petrol**, çok dilli ses. Yayınevi "Azerbaycan", 2012, s. 123.

Devlet İstatistik Komitesi web sitesine göre, Azerbaycan'da 2014 yılında petrol üretimi 41,9 milyon ton petrol olarak gerçekleşti. Rapor edildiği üzere 2013 yılında petrol üretimi 43.154 milyon ton olarak gerçekleşmiş, 2014 yılında ülkedeki petrol üretimi%2,9 azalmıştır. İstatistiklere göre, Azerbaycan'da 2014 yılında ticari gaz üretimi 18,7 milyar metreküp olarak gerçekleşti (2013'teki 17,9 milyar metreküp'e kıyasla%4,4 artış)²⁴.

Tablo 4. Enerji sektörünün iç tüketimi (bin net)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ham petrol (gaz yoğunlaşması dahil)	8,6	12,2	5,2	15,4	11,7	10,9	10,1	11,4
Doğal gaz	380,1	411,6	417,7	440,4	469,3	407,6	457,2	445,7
Petrol rafinerilerinden çıkan gaz	248,6	266,4	280,2	250,2	219,0	234,5	217,1	162,4
Sıvılaştırılmış gazlar	-	0,8	0,2	-	-	-	-	-
Sıvı yağ	0,8	0,6	0,3	-	-	-	-	-
Dizel yakıt	0,3	0,3	-	-	-	-	-	-
Akaryakıt	19,2	12,8	6,4	1,1	-	-	-	-
Diğer petrol ürünleri	160,1	191,4	138,9	114,5	113,8	127,4	137,3	133,7
Isı enerjisi	20,7	19,5	18,9	22,2	14,7	12,0	1,0	0,3
Elektrik enerjisi	193,3	310,1	313,1	344,4	338,5	340,6	325,0	332,1

Kaynak: https://www.stat.gov.az/source/balance_fuel/

Tablodan görüldüğü üzere Azerbaycan'da doğal gaz tüketimi en yüksek miktardadır ve her yıl bu artım göstermektedir. Örneğin, 2011 senesinde doğal gaz tüketimi 380,1 bin ton olmuş, 2018 senesinde ise 445,7 ton olmuştur. Bu yönde elektrik enerjisi tüketimi de yoğunluk göstermektedir. Ham petrol tüketimi ise 2018 senesinde 11,4 ton olmuştur. Bu rakam 2017'de 10,1, 2016'da ise 10,9 olmuştur.

Son yıllarda Azerbaycan devlet bağımsızlığını pekiştirdi, sosyal ve politik istikrarı sağladı, ekonomide demokratik ilişkiler ve pazar ilişkileri geliştirdi ve dünya ekonomisine entegrasyon koşulları yarattı. Azerbaycan halkının milli lideri Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın izlediği politika sonucunda Kafkasya ve Hazar bölgesinin jeopolitiğinde önemli bir rol oynamaya başladı. Azerbaycan sadece petrol ve gaz rezervleri için değil, aynı zamanda ABD, Avrupa ve Asya'nın çıkarlarıyla Hazar

²⁴ <https://www.stat.gov.az>, 02.02.2020.

bölgesindeki konumu için jeopolitik bir merkez haline gelmiştir.²⁵ Dünyanın en önemli bölgelerinden biri haline gelmiştir.

2.1.2.2.Dış pazarlara açılım

Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IAEA) yayımladığı rapora göre, Asya'da artan talep göz önüne alındığında, küresel petrol talebinin önümüzdeki yirmi yılda günde yaklaşık 30 milyon varile yükselmesi bekleniyor. Mevcut bağlamda dünya Hazar bölgesi, özellikle Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz açısından zengin bir bölge ve ülke olarak büyük umutları var. Batı ülkelerinin Azerbaycan'ın petrol rezervlerine ilgisi yeni değil. Yine Mayıs 1989'da Ramko Enerji Başkanı Stephen E. Remp (İskoçya), 1970'lerin sonunda ve 80'lerin başında keşfedilen Azeri, Çırag ve Güneşli tarlalarını geliştirmek için Azerbaycan'a geldi. Ocak 1991'de, SSCB Bakanlar Konseyi ile, Batı'daki en büyük ulus ötesi petrol şirketleri arasında bu alanların geliştirilmesi için ihale kararı aldı.²⁶

Uluslararası petrol şirketlerine Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz sahalarını uluslararası standartlara uygun olarak kullanma fırsatı vermek, Azerbaycan halkına zengin, zengin bir yaşam tarzı yaşama fırsatı verdi. Bu tür fırsatların yaratılması sadece bölge için değil, aynı zamanda dünyadaki diğer ülkeler için de rol oynayabilir. Ülkemize yatırım yapan yaklaşık 1 milyar dolarlık yabancı petrol şirketi doğrudan ekonomiye yatırım yapmaktadır. Bunlar esas olarak Azerbaycan'a ikramiyeler, yerel şirketlerle yapılan sözleşmeler, tarifeler ve maaşlar şeklinde geldi. Ancak yabancı petrol şirketlerinin sağladığı kâr yeterli değil.²⁷ Hesaplamalara göre, Azerbaycan'da yabancı şirketlerin harcadığı her dolar hem ekonomik hem de iş ortamı yaratıyor. Bütün bunlar yabancı yatırımcılar için yaratılan koşullar, fırsatlar ve iş ortamının sonucudur.

²⁵ Zahid Abdullayev, **Petrol Endüstrisi Ekonomisi ve Yönetimi**, Ders Kitabı, Bakü, 2017.

²⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti Sanayi ve Enerji Bakanlığı internet kaynakları: www.mie.gov.az, 14.11.2019.

²⁷ Murad Atakishiev, “Sondajda üretim kapasitelerinin rasyonel kullanımının ekonomik etkinliği”, M: **Petrol ve gaz**, 2016, s. 52.

Azerbaycan'ın yabancı petrol şirketleri ile yaptığı anlaşma bir kez daha dünya sahnesinde lider bir rol oynamaya hazır olduğunu, petrol ve gaz endüstrisinde lider, ticari, ekonomik ve imalat sanayinde lider olduğunu gösterdi. Bu, Azerbaycan'ın bulunduğu baskı koşullarında da gereklidir. Batı-Doğu ulaşım koridorunun tamamı Azerbaycan'dan geçiyor. Hazar bölgesinin tamamından ve ötesinden geçen demiryolları, otoyollar Azerbaycan'dan Avrupa'ya geçer.²⁸ Bu, servetin Azerbaycan'ın Doğu'daki Çin bariyerinden Batı'daki Akdeniz'e kadar tüm ulusların gelişiminde öncü bir rol oynaması için koşullar ve şans yarattığı anlamına gelir.

Zengin hidrokarbon kaynaklarına sahip olan ülkemiz, petrol ve doğal gaz üretimini, petrol ürünleri üretimini ve ihracatını yıldan yıla artırarak büyük döviz kazançları sağlamıştır.

**Tablo 5. Azerbaycan'ın ihracatında petrol ve petrol dışı sektörün özellikleri
ağırlık, % olarak**

	2016	2017	2018
İhracat	100,0	100,0	100,0
Petrol Sektörü	94,4	93,1	92,7
Petrol dışı sektör	5.6	6.9	7.3

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi (www.stat.gov.az)

Toplamda, 172,6 milyar dolar değerinde hidrokarbonlar (mineral yakıtlar, petrol ve petrol ürünleri) 2005 ile 2018 arasında ihraç edildi ve toplam ihracatın yüzde 94'ünü oluşturdu. Tablodan görüldüğü üzere, petrol sektörü toplam ihracatı 2018 senesinde ihracatın %92,7'sini, 2017 senesinde %93,1'ni kapsamaktadır.

²⁸Elşen Hacizadeh, **Yeni reformların arifesinde enerji kompleksi**, Bakü. Bilim, 2010, s. 52.

Tablo 6. Ham petrol ihracatının toplam ihracat içindeki payı

Yıl	Ham petrol ihracatı, milyarlarca dolar	Toplam ihracat, milyarlarca dolar	Petrol ihracatının payı
2015	22,9	26,6	86,1
2016	20,2	23,9	84,5
2017	20,2	24	84,2
2018	18,4	21,8	84,4

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi (www.stat.gov.az)

2006-2018'de ham petrol ihracatının değeri 154,6 milyar dolar olarak gerçekleşti, bu da toplam ihracatın %84'ü, hidrokarbon ihracatının %90'ı. 2006-2018'i kapsayan dönemde yıllık petrol üretimi 3 kat artmış ve bu yıllarda toplam 436,5 milyon ton petrol üretilmiştir. Üretilen ham petrolün fiziksel hacminin yaklaşık %63'ü veya 272,7 milyon ton ihraç edilmiş, geri kalanı ise yurt içinde ve dışında rafine petrol ürünleri (benzin, gazyağı vb.) şeklinde satılmıştır²⁹.

Hazar Denizi'nin enerji kaynaklarının geliştirilmesi, petrol ve gaz çıkarılması ve taşınmasında Amerikan petrol şirketlerinin uluslararası petrol konsorsiyumuna geniş katılımı Azerbaycan-Amerika ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. İki ülke cumhurbaşkanları tarafından ABD-Azerbaycan ilişkileri, yatırımların teşviki ve korunması, ticaret ve sermaye yatırımları, bankalararası belgeler hakkında imzalanan ortak bildiri, Azerbaycan'ın bağımsızlığını güçlendirmeye ve ülkemizin sosyo-ekonomik gelişimini hızlandırmaya hizmet ediyor. Azerbaycan Cumhuriyeti ile ABD arasındaki ortaklıkların genişletilmesine ilişkin özel bir belge, Amerikalı iş adamlarının ülkemizde faaliyet göstermesi için elverişli koşullar yaratmanın yasal dayanağını oluşturmaktadır.

Petrol rezervleri bakımından zengin olan Azerbaycan, gelecekte petrol üretimine ve döviz rezervlerine büyük ölçüde bağlı olacaktır. Aslında Azerbaycan devleti petrol rezervleriyle ilgili iki mali rol oynamaktadır: her şeyden önce petrol

²⁹ www.stat.gov.az , 22.08.2020.

kaynaklarının tek sahibi olarak hareket eder; ikincisi, vergilendirme konusunda münhasır yetkisi vardır. Vergilemede devletin rolü, petrol üretiminin ve ekonominin diğer sektörlerinin devlet bütçesine belirli vergiler ödemesini sağlamaktır. Petrol varlığının sahibi olan devlet, petrol sahalarının gelişim zamanlamasını belirlemekte ve petrol gelirlerinin kiralanan alanlardan sözleşmeli yabancı şirketlere uygun fiyatlarla dağıtılmasını sağlamaktadır.

Günümüzde, ülkemizde petrol sahalarının geliştirilmesinde uluslararası kaldıraçın varlığı, petrol şirketlerine uygulanan farklı vergi rejimlerinden kaynaklanan transfer fiyatları ve teşvik olasılığını artırmaktadır. Bu nedenle, cumhuriyetin vergi mevzuatına, fiyatların adil olmasını sağlayan özel bir kalem eklemek gerekirken, bağlı işletmeler arasında fiyatları artırmak veya azaltmak, vergilendirilebilir kârın azaltılmasını etkiler. Bunu sağlamak için şirketlerin beyanda yer alan taraflarla dahili veya uluslararası işlemler hakkında ayrıntılı bilgi vermesi gerekir.

2.1.2.2.1.Yüzyılın Sözleşmesi

1970'lerin başından beri Hazar'da planlanan jeolojik araştırma çalışmalarının organizasyonu ve uygulanması Haydar Aliyev'in eşsiz tarihi hizmetlerinden biridir. Bugün, Haydar Aliyev'in cumhuriyetin yaşamının tüm alanlarında olduğu gibi neredeyse tüm faaliyetleri onun geniş kapsamlı planlarının temeli olmuştur. Bağımsızlığımızın ilk yıllarında petrol ve gaz üretimi büyümesi, ülkenin ekonomik ve sosyal zorluklarının üstesinden gelmek için kilit araçlardan biri olarak görülüyordu. Bu koşullar altında, sınırlı finansal kaynaklar yabancı şirketleri ve yatırımcıları cezbetmeyi stratejik bir zorunluluk haline getirmiştir. Bununla birlikte, Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik saldırısıyla birlikte, ülkeyi rahatsız eden iç çatışmalar, Batı'nın petrol şirketlerini Azerbaycan'dan uzak tuttu. Aynı zamanda görüşmelerde Azerbaycan'ın ekonomik çıkarları tam olarak karşılanmadı.

1980'lerin sonlarından bu yana Azerbaycan petrolüne ilgi duyan yabancı petrol şirketleriyle görüşmeler zaten 1993 baharında tamamlandı. O zaman,

Azerbaycan halkın çıkarlarını dikkate almayan, aynı zamanda ülkenin değerli doğal kaynaklarını yağmalayan bir antlaşma imzalamaya yakındı. 20 Eylül 1994 tarihinde Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi ile Bakü'deki Gülustan Sarayı'nda yabancı petrol şirketleri konsorsiyumu arasında bir sözleşme imzalandı.³⁰

Törende konuşan Haydar Aliyev, “Bugün Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yaşamında tarihi bir olay. Hazar Denizi Hazar Sektörünün Azeri, Çırag ve Güneşli sahalarının ortak operasyonu konusunda Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi ile yabancı petrol şirketleri arasında devam eden üç yıllık görüşmeler tamamlandı. Sözleşmeyi şu şirketlerle imzaladık: Amoko, Bi-pi, Statoil, Lukoil, Mac Dermot, Penzoil, Remco, Türkiye Petroller, Unocal, ABD, Rusya, İngiltere, Türkiye, Norveç, Suudi Arabistan gibi ülkelerle her alanda dostane ilişkileri, ekonomik işbirliğini ve ilişkileri güçlendirmeyi umuyoruz”³¹ diye belirtmiştir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Bakü'deki müzakerelere ve buradaki anlaşmanın imzalanmasına büyük önem verdi: "Bakü'de bu imzanın imzalanması Azerbaycan'ın bağımsızlığını açıkça gösteriyor".³² Anlaşma 30 yıl süreliğine imzalandı. Anlaşmaya göre, Azeri sahası bir bütün olarak, Chirag tarlası ve 200 metreden daha derin bir derinliğe sahip 5esh milyon ton petrol çıkarılarak Güneşli sahasında kullanılacak. Azerbaycan'a 253 milyon ton petrol teslim edilecek. Yatırımın%80'i Batı şirketleri tarafından, yani bu anlaşmayı uygulamak için konsorsiyuma dahil olan şirketler tarafından yapılacak. 1994 yılında Azerbaycan'da sermaye yatırımının 34 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. 30 yıl boyunca, dünya petrol fiyatı değiştiğinde fiyat da değişecektir.

Petrol sözleşmesi, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeni tarihinde muhteşem bir sayfa açtı. Daha sonra haklı olarak "Yüzyılın Sözleşmesi" olarak adlandırılan bu antlaşma, sonsuza dek bağımsız Azerbaycan'ın petrol tarihlerine kazınmıştı. Şimdi dünya çapında "Yüzyılın Sözleşmesi" olarak bilinen bu anlaşmanın imzalanması, bağımsız Azerbaycan'ın ekonomik kalkınma kavramını

³⁰ Haydar Aliyev, **Bağımsızlık yolunda**, Cilt I Bakü: 1997, s. 558.

³¹ Haydar Orucov, Azerbaycan Ekim-94, Mart-95, Kast, “Darbe girişiminin tarihi”, Bakü: Azerbaycan, 1995, s. 30.

³² Orucov, **a.g.e.**, s. 33.

yaratan ve büyük politikacı Haydar Aliyev tarafından geliştirilen petrol stratejisinin parlak bir tezahürüdür. Petrol sözleşmesi başarıyla uygulandı.

Genel olarak Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki petrol ve gaz sahalarında yaklaşık 4 milyar ila 10 milyar ton petrol bulunur. Ortak petrol ve gaz üretim sözleşmeleri temelinde Azerbaycan'a toplam 50 milyar dolar yatırım yapılması bekleniyordu.³³ Anlaşmanın en önemli yönlerinden biri, petrole eşdeğer yaklaşık 55 milyar metreküp doğal gazın Azerbaycan'a ulaşması. Anlaşma kapsamında Chirag platformundan petrol çıkarma 18 ay içinde sağlanacak. Tüm bu alanlar 48 ay içinde tamamlanacaktır. Önümüzdeki 54 ayda, tüm alanlardan petrol üretimi sağlanacak ve taşınan boru hattı sona erecek. Anlaşmaya göre Azerbaycan petrol sahalarını kontrol etme ve işletme hakkını elinde tutuyor.

"Yüzyılın Sözleşmesi" olarak adlandırılan bu tarihi belge, Azerbaycan halkının ekonomik ve sosyal refahında bir artışa yol açacak ve gerçek sonuçlar yakın gelecekte elde edilecek. Piyasa ekonomisine geçişte on milyonlarca para birimiyle, tüm ekonomi yeniden canlanacak. Uzun süredir devam eden durgun yağ, makine yapımı, petrol arıtma ve petrokimya endüstrilerine yeni bir ivme kazandıracak ve bu da genel ekonomik performanstaki artışla birlikte insan kaynaklarını güçlendirmeye ve yeni işler yaratmaya yardımcı olacaktır. Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki büyük petrol şirketlerinin başarılı çalışmaları ülkemize yurt dışından duyulan güveni güçlendirecek ve yeni yabancı yatırımlar cumhuriyete çekilecek.

2.1.2.2.2.TANAP

TANAP, Gürcistan-Türkiye sınırından Türk-Yunan sınırına uzanan 1800 kilometreden biraz daha uzun bir gaz boru hattıdır. TANAP'ın inşaatı ile ilgili anlaşma 2012 yılında imzalandı, 2015 yılında başladı ve resmi rakamlara göre 6

³³Ramiz Mehdiyev, **Azerbaycan Cumhuriyeti**, 1991-2001, Bakü: XXI-Yeni Yayınevi, 2001, s. 280.

milyar dolara mal oldu. TANAP, 7 ülke ve 11 şirketin katıldığı ve Avrupa Birliği'nde Güney Gaz Koridoru olarak adlandırılan büyük bir projenin parçasıdır.³⁴

Güney Gaz Koridoru üç boru hattından oluşmaktadır- Güney Kafkasya (Bakü- Tiflis - Erzurum), Trans Anadolu ve Trans Adriyatik (TAP). AB'ye giden yakıt yolu aşağıdaki gibi olmalıdır: Azerbaycan Şah Deniz-2 sahasından gelen gaz Türkiye'ye ulaşacak, daha sonra bir kısmı, kuzey Yunanistan'daki Türk-Yunan sınırından uzanan Arnavutluk ve Adriyatik'ten geçecek 800 kilometrelik TAP boyunca ilerlemeli deniz ve İtalya kıyılarına ulaşacaktır. Planlanan başlangıç kapasitesi yılda altı milyar Türkiye'de kalacak olan 16 milyar metreküptür. Tüm projenin maliyeti 40 milyar dolar olarak tahmin ediliyor.

TANAP'ın beş yıl içinde tamamlanması bekleniyor ve sekiz milyar dolara mal olacak. Türkiye, bu boru hattından geçecek 16 milyar metreküp doğal gazın 6'sını kendi ihtiyaçları için kullanabilecektir. Başlangıç koşullarına göre, Azerbaycan boru hattının %80'ine sahip olacak, Türkiye- geri kalan %20 (her biri %10 olan Türkiye Botaş ve TPAO'ya sahip).³⁵ SOCAR, paketinin bir kısmını ilgili taraflara sunacağını duyurmuştu. Bundan sonra Şah Deniz'de gaz üretecek olan British Petroleum şirketinin üçüncü bir ortak olarak sürece katılması bekleniyor. Ayrıca TANAP projesi, yalnızca Şah Deniz II sahasından değil, Türkmen, Kazak ve hatta İranlılardan da Türkiye ve Avrupa'ya gaz taşıma altyapısını genişletecektir. Türkiye tarafından imzalanan ikinci anlaşma, Rusya'ya enerji savaşında bir avantaj sağladı.³⁶

Projeye göre, Güney Avrupa doğal gaz boru hattı 63 milyar metreküplük bir üretime sahip olacak ve Rusya'nın Ukrayna'yı atlayarak Karadeniz üzerinden doğrudan Avrupa'ya doğal gaz tedarik etmesini sağlayacak. Bu boru hattının ana hissedarları Rus Gazprom -%50, ENI İtalya -%20, her biri %15 ile Wintershall Holding Almanya ve EDF Fransa şirketleridir. Bu anlaşmayı imzalayarak Türkiye, Karadeniz'de bulunan Özel Ekonomik Bölge (EEZ) aracılığıyla yeni bir boru hattının inşasına olanak sağladı. Buna karşılık Rusya, Türkiye'nin satın aldığı doğal gazın fiyatını düşürdü. Ayrıca, 2013 yılında Türkiye, mevcut Druzhba gaz boru hattından

³⁴ TANAP Hazar gazını Avrupa'ya teslim edecek. <https://www.dw.com/ru/tanap>, 22.09.2019.

³⁵ <http://www.naturalgaseurope.com/socar-to-take-80-oftrans-anatolian-pipeline-4186>, 22.09.2019.

³⁶ 'Azeri Gazına Sürpriz Orta (2012) ', Haber Türk, 4 eim 2012, s.9, 22.09.2019.

alma veya ödeme sözleşmeleri kapsamında alınacak olan 3 milyar m³ ek talep edilmemiş doğal gaz elde edecektir.³⁷ Böylece, bu anlaşmaya göre, Türkiye doğal gaz borçlarının ödenmesi için daha elverişli koşullar sağlayabilmiştir.

2012 yılının ilk yarısında, her iki projenin de uygulanmasında hızlı ilerleme kaydedilmiştir. 26 Haziran'da Türk ve Azerbaycan makamları bir kurumlar arası anlaşma imzaladı ve TANAP'ın inşasını finanse etmeyi kabul etti. İmzalamanın ardından, Türk ve Azerbaycan enerji bakanları ve Avrupa Birliği enerji komiseri cumhurbaşkanı ve diğer yetkililerle görüşmek üzere Türkmenistan'ı ziyaret etti. Ziyaretin amacı, Güney Akımının üç kilit oyuncusuyla birleşik cepheyi sunmak ve Türkmenistan'ın Avrupa'ya gaz sağlama taahhüdünü teyit etmektir.⁵ Buna ek olarak, ABD de bu projeye tam destek verdiğini açıkladı. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, "ABD bu projenin ilerlemesine yardımcı olan herkes için aktif bir ortak haline geldi."³⁸

Bu anlaşmalara göre, Türkiye enerji politikasını canlandırdı. Ancak, bu iyileşme sorunsuz değildi. Türkiye'nin enerji güvenliğinin onu savunmasız hale getiren iki zayıf noktası vardır: enerji yapısında doğal gazın yoğun kullanımı, neredeyse tamamen ithal etme ihtiyacı ile örtüşmektedir.³⁹ Türkiye için ana gaz tedarikçisi Rusya'dır. 2011 yılında Türkiye'nin Rusya'dan doğal gaz alımları %44 arttı. En büyük ikinci tedarikçi olan İran ile gaz fiyatları konusundaki anlaşmazlıklar henüz çözülmedi.⁴⁰ Bu konuda, Türkiye uluslararası tahkime itiraz etmek zorunda kaldı. Türkiye aynı zamanda Azerbaycan doğal gazının en büyük tüketicisidir. Türkiye'nin bir geçiş ülkesi statüsünü uluslararası arenada önemli bir oyuncunun rolüne nasıl değiştireceği hala belli değil. Son birkaç yıldır Türkiye, alternatif boru hatlarını kullanma olasılığına dayalı olarak kapsamlı bir enerji dış politikası

³⁷ "Türkiye Güney Koridoruna yardım ediyor veya engelliyor mu?", Natural Gas Europe, 17 Eylül 2012, (Çevirimiçi), <http://www.naturalgaseurope.com/turkey-güney-gaz-koridoru>, 22.09.2019.

³⁸ Hillary Rodham Clinton, "21. Yüzyıl Enerji Diplomasisi", ABD Dışişleri Bakanlığı, 18 Ekim 2012, <http://www.state.gov/secretary/m/2012/1/199330.html>, 22.09.19.

³⁹ Alex Jackson, "Türkiye Enerji Politikası İncelemesi", Doğal Gaz Avrupa, 29 Ekim 2012, (Çevirimiçi), <http://www.naturalgaseurope.com/turkish-energy-security-in-the-spotlight> utm_source = Doğal + Gaz + Avrupa + N ewsletter & utm_campaign = cac1d295f8 RSS_EMAIL_CAMPAIGN & utm_medium = e-posta, 02.02.2020.

⁴⁰ http://www.naturalgaseurope.com/azerbaijan-lng-deal-boosts-ukraines-energy-leverage4611?goback=%2Egde_2326359_member_92409611, 22.09.2019.

uygulamaya çalışmaktadır. Bu bir transit ülke için kolay bir iş değildir. Bu anlamda, yakın zamana kadar genel yaklaşımda görülen değişiklikler dikkat çekicidir. Siyasi tercihlere gelince, tüketicilerle iş birliğini sağlayan projelerden üreticilerle iş birliğine yönelik projelere geçiş açıktır.

Bu durum Türkiye'yi Avrupa Birliği'nin bölgelere yönelik politikasından farklı olan kendi enerji politikasını izlemeye zorladı. Türkiye, Nabucco'yu arka plana iterek TANAP'ı tercih etti. Nabucco ve Güney Avrupa doğal gaz boru hattının bu kapsamdaki yeteneklerini analiz ettikten sonra, Türkiye Güney Avrupa projesini destekledi. Türkiye'nin Rusya ile ilişkileri de Avrupa Birliği ile olan ilişkilerine göre öncelik kazanmıştır. Türkiye, Rusya'nın Güney Akımı'nın gerçekten bir gereklilik olup olmadığı ya da Rusya'nın Ukrayna'ya karşı bir kaldıraç olup olmadığı konusundaki tartışmalardaki konumunu destekledi.⁴¹

Rusya Başbakanı Vladimir Putin'in, Aralık 2011'deki Türkiye'nin imza töreni sırasında EEZ aracılığıyla Güney Akımı'nı kabul etmesinin anlaşmayı "Yeni Yıl hediyesi" olarak nitelendirmesi sadece bu değerlendirmeyi doğruladı. Ocak 2012'de Ukrayna ve Rusya arasındaki yoğun müzakereler ve Rusya'nın bu sürece ilişkin yumuşamış konumu bu hikâyenin en dikkat çekici anlarıdır.

Diğer yandan, Nabucco ve Güney Akımı projeleri arasındaki rekabet, Avrupa Birliği içindeki enerji dengesi politikasını etkilemektedir. Güney Akımının ana ortakları büyük Avrupa devletleridir, Nabucco ise daha küçük devletler tarafından temsil edilmektedir. AB'deki rolleri ne olursa olsun, Almanya, Fransa ve İtalya, özellikle enerji sorunları (Güney Akımı'nın inşasında yaptıkları ortaklık dahil) Rusya ile iş birliği yaparken, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya ve Avusturya gibi ülkeler pozisyonlarını kendi başlarına güçlendirmek gayret gösteriyor (ortak bir AB enerji

⁴¹ "Türkiye'nin Güney Akımı'na desteği Rusya'ya büyük bir avantaj sağlıyor," Today'in Zaman, 28 Aralık 2011; Wojciech Kononczuk ve diğerleri, 'Rus-Türk Güney Akımı Antlaşması - Ukrayna üzerinde bir baskı aracı', Eastweek, Doğu Araştırmaları Merkezi, 4 Ocak 2012, , (Çevirimiçi), http://www.osw.waw.pl/tr/publikacje/eas_hafta_2012_-01-04_rusca_anlasmasi-guney-akarsu-boru_hatti_enstruman_basinci-uk, 22.09.2019.

politikasının yokluğunda).⁴² Büyük ve küçük güçlerin örtülü çatışmasının Rusya'yı olumlu bir konuma getirdiğini söyleyebiliriz. Türkmenistan ve Kazakistan'ın kaynakları ile desteklenen Azerbaycan anlaşmasının Türkiye'nin bölgedeki etkisini güçlendirip güçlendirmeyeceği ve Doğu Avrupa ülkeleriyle olası yeni ortaklıklar kurup kurmayacağı konusunda da akıllara geliyor. Bu nedenle Türkiye'nin Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Slovenya gibi ülkelerle ilişkilerini yeniden gözden geçirmesi makul olacaktır.

2.1.2.2.3.TAP

Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP), doğal gazı Hazar Denizi'nden Avrupa'ya taşıyacak bir gaz boru hattıdır. Kıyıya yakın kesimi, Trans Anadolu Boru Hattı'na (TANAP) bağlandığı Yunanistan Türkiye sınırında Kipi yakınlarında başlıyor, Kuzey Yunanistan ve Güney Arnavutluk üzerinden devam ediyor ve Fier kenti yakınlarında sona eriyor. Proje şu anda inşaat aşamasındadır ve TAP inşa edildiğinde, Hazar Denizi'nden Avrupa'ya uzanan 3500 kilometrelik bir gaz değer zinciri olan hayati Güney Gaz Koridoru'nu açan doğrudan ve uygun maliyetli bir ulaşım yolu sunacaktır. Toplam uzunluk 878 km, en yüksek yüksekliği Arnavutluk dağında 1.800 metre olacak.

TAP projesi Güney Gaz Koridoru'nun (SGC) batı uzantısıdır. SGC'nin Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz II sahasından Güney Kafkasya Boru Hattı uzatması (Azerbaycan'dan Gürcistan'a) üzerinden Türkiye geneline uzanan ve daha sonra katılarak Trans-Anadolu boru hattı (TANAP) yoluyla doğal gaz ihracatı planlanmaktadır. Tahmini inşaat maliyeti 5 milyar € olan TAP'ın kuzey Yunanistan (545 km), Arnavutluk (215 km), Adriyatik Denizi (105 km) genelinde toplam 879 kilometre uzanmaktadır. TAP AG internet sitesine göre, şirketin mevcut payı BP (%)

⁴² Aleksandra Gawlikowska-Fyk, "Tek Bir AB Enerji Piyasası AB'sine Doğru", PISM Bülteni, no.101, (434), 19 Ekim 2012, (Çevirimiçi), http://www.pism.pl/files/?id_plik=11873, 02.02.2020.

20), SOCAR (% 20), Snam (% 20), Fluxys (% 19), Enagás (% 16) ve Axpo'dan (% 5) oluşmaktadır. TAP AG'nin Atina, Tiran, Roma ve Lecce'de ofisleri vardır ve merkezi Zug'un İsviçre kantonunda bulunan ve vergileri en aza indirmek isteyen şirketler için en iyi yer olarak ün kazanan Baar kasabasında kayıtlıdır.⁴³

SGC, Avrupa Birliği tarafından uzun zamandır Avrupa'nın enerji tedarik kaynaklarını çeşitlendirmenin ve yeni bölgelerden yeni gaz getirmenin bir yolu olarak lanse edilmektedir. TAP 2020 yılına kadar hazır ve çalışır durumda ise, yıllık 10 milyar metreküp (bcm) gaz kapasitesine sahip olacaktır. TAP web sitesi bu kapasitenin “gelecekte” 20 bcm'ye iki katına çıkarılmasını önermektedir; 20 bcm'yi aşan diğer rakamlar ve kapasite artışı tarihleri düzenli olarak görünür.⁴⁴

Hem Hazar'dan kısa vadede hem de onaylanmamış diğer kaynaklardan uzun vadede Avrupa'ya ek gaz ithalatı ihtiyacının bu şekilde uyumlu tanıtımı, sadece Avrupa'nın 2050 dekarbonizasyon hedeflerini baltalamakla kalmayıp aynı zamanda değerlendirmelere aykırı olduğu için de tartışmalıdır. Avrupa doğalgaz talebinin durgun kalacağı ve önümüzdeki 35 yıl içinde daha da düşeceği öngörülmüyor. TAP'a eşlik eden mahsurlu varlık riski, potansiyel yatırımcıların dikkate alacağı iyi bir risktir. 2016 yılı boyunca SGC'nin bileşen boru hatlarının üçüncü taraflarının dış finansmanı ile ilgili kapsamlı spekülasyonların ardından, Aralık 2016'nın sonunda Dünya Bankası ve Asya Altyapı Yatırım Bankası tarafından ardışık günlerde 800 milyon ABD doları ve ABD Doları onayıyla finansman kararları alınmıştır.⁴⁵ TANAP projesi için 600 milyon. TANAP için kamu finans kurumlarından gelen bu ilk iki onayı AYB (potansiyel olarak 1 milyar €) ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası izleyebilir.

⁴³ <https://www.climatechangenews.com/2016/04/14/europes-keystone-xl-planned-gas-pipeline-is-reckless/>, 22.09.2019.

⁴⁴ <https://equator-principles.com/members-and-reporting>, 22.09.2019

⁴⁵ AIIB and World Bank lend big to TANAP project, (Çevirimiçi), <https://www.gtreview.com/news/asia/aiib-and-world-bank-lend-big-to-tanap-project/>, 02.02.2020.

2.1.3. Ülke ekonomisinin petrol sektörü ile geliştirilmesi

Ulusal petrol ve gaz sektörü Azerbaycan ekonomisinin ana kaynağı olmaya devam etmektedir. Ülke ekonomisinin yarısından fazlasını modern kalkınmanın temel taşı olarak birleştirerek ekonomik canlanmayı teşvik etmek için önemli bir temel oluşturmaktadır. Bu nedenle ülkedeki sürdürülebilir ekonomik büyüme, kendi kalkınma zorluklarıyla yeterince bağlantılıdır. Gerçek şu ki, petrol ve gaz sektöründeki gelişme eğilimleri karşılanmadıkça ve arama, sondaj ve kapsamlı yenileme süreçlerine gerekli yatırım yapılmadığı takdirde, ekonomik büyümesinin etkisi artacaktır.⁴⁶ Bu nedenle, ulusal petrol ve gaz sektöründeki gelişme eğilimlerinin modern yapı ve altyapı kompleksini, kaynak tabanını ve potansiyelini değerlendirmek önemlidir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde petrol üretimi konusu, bugün dünya siyasetinin en büyük sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu durumda, petrol ve gaz üretiminin büyümesinde devletin rolü ve gelişim beklentileri yeri doldurulamaz. Bu stratejik çizgi, petrol endüstrisinde pazar ilişkilerinin oluşması ve mülkiyet ilişkilerinin değişmeyeceği anlamına gelmez.⁴⁷ Aksine, devlet bu stratejik alanı kontrol edebilir ve orada piyasa ilişkileri, ticari yapılar ve ulusal girişimciliğin geliştirilmesi için elverişli koşullar yaratabilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti şimdiden dünyanın en çok petrol üreten bölgelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Uzmanlara göre, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Büyük ve Küçük Kafkasya'nın yanı sıra Talish Dağları ve Hazar Denizi dahil tüm bölgeleri ümit vaat ediyor. Dünyanın en büyük petrol şirketlerinin çoğunun şimdi Hazar'dan petrol ve gaz çıkarmak için SOCAR ile işbirliği yapması tesadüf değil.⁴⁸ Son 10 yılda Azerbaycan'ın tahmini 1216-1754 kg petrol rezervine

⁴⁶ Sabit Bagirov, — “**Azerbaijani Oil: Glimpses of a Long History, Perceptions**”, V. I, N. 2, (Çevirimiçi), <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/1.-AZERBAIJANI-OIL-GLIMPSES-OF-A-LONGHISTORY>, 1996, pdf, 7.2.2018.

⁴⁷ Siddi Marco, “The Southern Gas Corridor: Challenges to A Geopolitical Approach in the EU’s External Energy Policy”, **FIIA Briefing Paper**, No 216, March 2017, The Finnish Institute of International Affairs.

⁴⁸ SOCAR, Azerbaycan'da 2.000.000.000 Ton Petrol, **SOCAR Fuar Merkezi**, Bakü, 2017. 22.09.2019

sahip olduğu ve bu da çoğu BDT ülkesinden önemli ölçüde daha yüksek olduğu belirtilmelidir.

2015 yılından bu yana dünya petrol fiyatlarındaki keskin düşüş Azerbaycan ekonomisini çok olumsuz etkiledi. 2016'da ülke ekonomik bir gerileme yaşadı ve 2017'de neredeyse sıfır büyüme yaşadı. Ancak ülkenin finans sektörü devalüasyon sonrası duruma uyum sağlamak için güçlü bir baskıya maruz kaldı. Ancak, zor ekonomik durum, ülkedeki yapısal reformlar ve ekonomik çeşitliliğin gündemine yeni bir ivme kazandırdı. Aralık 2016'da Azerbaycan ekonomiyi çeşitlendirmek ve petrol dışı sektörün rekabet gücünü ve ihracat potansiyelini geliştirmek için kısa vadeli (2020), orta vadeli (2025) ve uzun vadeli reformlar için gündemi belirleyen iddialı Stratejik Yol Haritası'nı benimsedi.⁴⁹ Yol Haritası, tarım, sanayi ve turizm gibi sektörler arası konuların yanı sıra küçük ve orta ölçekli işletmeler, lojistik ve ticaret ağlarını ve ülkenin mesleki eğitim ve öğretim sisteminin modernizasyonunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Stratejik Yol Haritasına göre, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın temeli Azerbaycan ekonomisinin çeşitlendirilmesi, petrol dışı ve özel sektörlerin öncü rol oynayacağı yeni kalkınma kaynaklarına dayanan bir ekonomik modelin uygulanmasıdır. Azerbaycan'da (hem petrol hem de petrol dışı sektörlerde) büyük miktarda yabancı yatırıma sahip olan AB şirketleri ve Azerbaycan'ın en büyük ticaret ortakları bu ekonomik dönüşümde önemli bir rol oynayabilir.

2.1.3.1.SOFAZ

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu (SOFAZ), petrol ve gaz rezervleri sözleşmelerinin uygulanması ile ilgili olarak Azerbaycan Cumhuriyeti

⁴⁹ **İki Sahil**, Özel Sayı: “2 Milyar Ton Azeri Oil” (Kurucu: SOCAR), Günlük Kamu Politikası Haberleri, Sayı 27 (6970), 8 Kasım 2017, Bakü.

tarafından üretilen gelirin toplanmasını, etkin yönetimini ve elde tutulmasını sağlayan özel amaçlı bir devlet organıdır.⁵⁰

SOFAZ, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 9 Aralık 1999 tarihli 240 Kararı ile kurulmuştur. SOFAZ Tüzüğü, 29 Aralık 2000 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 434 sayılı Kararnamesi ile onaylanmıştır. SOFAZ, Fonun Başkanlık Kararnamesi ile fon tahsisi kurallarını onaylamasının ardından Haziran 2001'de faaliyetlerine başlamıştır. SOFAZ, ulusal lider Haydar Aliyev tarafından oluşturulan Ulusal Petrol Stratejisinin ayrılmaz bir parçasıdır.⁵¹ SOFAZ'ın misyonu, tükenmiş doğal kaynaklardan gelir toplamak ve şimdiki ve gelecekteki Azerbaycan halkını kalıcı bir gelir kaynağı haline getirmektir.

SOFAZ'ın felsefesinin temeli, Tanrı'nın nesiller boyunca Azerbaycan halkına sağladığı petrol servetinin adil dağılımını sağlamaktır. SOFAZ kuruluşunun temel amacı, ülkenin petrol kaynaklarının verimli ve amaçlı yönetimi için koşullar yaratmaktır. SOFAZ'ın faaliyetleri aşağıdaki önemli görevleri çözmeyi amaçlamaktadır.⁵²

1. Ülkede makroekonomik istikrarın sağlanması, mali ve vergi disiplininin sağlanması, petrol gelirlerine bağımlılığın azaltılması ve petrol dışı sektörün gelişiminin sağlanması;
2. Ülkenin sosyo-ekonomik ilerlemesi için önemli olan ulusal projelerin finansmanı;
3. Petrol ve gazın geri dönüşümsüz doğal kaynaklar olduğu ve gelecek nesiller için rezerv birikimi dikkate alınarak, onlardan elde edilen gelirin dağılımı.

Denetim Kurulu, SOFAZ'ın faaliyetlerini kontrol eder. Denetim Kurulunun ana görevi SOFAZ İcra Direktörü tarafından hazırlanan yıllık bütçe taslağını ve bütçe

⁵⁰ Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Sekreteryası, "Haydar Aliyev'in Petrol Stratejisi: Azerbaycan Namin'in Bağımsızlığı ve Refahı", **Bölüm I, Nurol, Bakü**, 2001. 02.02.2020.

⁵¹ Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Sekreteryası, Bakü Haydar Aliyev Tiflis Tiflis-Ceyhan Petrol Koalisyonu adını aldı: **Efsan Gerçeklikli**, Bakü, 2007., 02.02.2020.

⁵² WorldAtlas, 2018, —**Biggest Oil Companies in the World**, updated on 25 April 2017. WorldAtlas Web Site, <https://www.worldatlas.com/articles/biggest-oil-companies-in-the-world.html>, 02.03.2020.

performans raporlarını, yıllık raporları ve finansal performans denetimlerini gözden geçirmektir. SOFAZ, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından atanan ve görevden alınan İcra Direktörü tarafından yönetilmektedir. SOFAZ İcra Direktörü, Fonu yasal olarak temsil etme, çalışanları atama ve görevden alma, Fonun çalışmalarını düzenleme ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan Kurallar uyarınca SOFAZ fonlarını yönetme ve tahsis etme yetkisine sahiptir.⁵³ İcra Direktörü, SOFAZ fonlarının kullanımı için yıllık program olan SOFAZ'ın yıllık bütçesini hazırlar ve onay için Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na sunar.

SOFAZ'ın bütçesinin uygulanması, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın ilgili kararları tarafından onaylanan ana talimatlar (programlar) ve yıllık harcama tahminleri dahil olmak üzere SOFAZ'ın bütçesine uygun olarak Denetleme Kurulu'nun görüşüne dayanmaktadır. SOFAZ'ın varlıklarının yönetimi, "Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu'nun para birimi kaynaklarının depolanması, yerleştirilmesi ve yönetimi için kurallar" (Yatırım Kuralları) ve yıllık olarak onaylanan "Devlet Petrol Fonu Yatırım Politikası" uyarınca yürütülür. SOFAZ fonları aşağıdakiler paahasına oluşturulur:⁵⁴

- Üretim paylaşım anlaşmaları uyarınca Azerbaycan Cumhuriyeti'ne petrol ve gaz satışı net gelirleri,
- İkramiye,
- Dönüm ödemeleri,
- Temettü,
- Azerbaycan Cumhuriyeti toprakları üzerinden petrol ve gaz taşımacılığından elde edilen gelirler,
- Yatırımcılar tarafından devredilen varlıklardan elde edilen gelir,
- Fon varlıklarının tahsisi ve yönetiminden gelirler,

⁵³ SOCAR, 2012, State Oil Company of the Republic of Azerbaijan Celebrating 20 Years Since Incorporation, **Brooklands New Media Publications**, Shropshire, 02.03.2020.

⁵⁴ SOFAZ 2017, <https://www.oilfund.az/>, 02.03.2020.

- Hibeler ve diğer ücretsiz yardımlar,
- Mevzuata uygun diğer gelir ve giderler.

SOFAZ Tüzüğüne göre, Fonun fonları ülkenin sosyo-ekonomik gelişimi ve stratejik açıdan önemli altyapı tesislerinin inşası ve yeniden inşası için en önemli ulusal sorunların çözümü için kullanılabilir. Ayrıca SOFAZ devlet bütçesine transfer yapmaktadır. SOFAZ'ın harcamalarının bir kısmı yönetimine yöneliktir. Azerbaycan Cumhuriyeti "Bütçe Sistemi Üzerine" Yasası uyarınca, SOFAZ'ın harcamaları konsolide devlet bütçesinin ayrılmaz bir parçasıdır ve yıllık olarak ülke parlamentosu tarafından devlet bütçesiyle birlikte gözden geçirilir ve onaylanır. Kanun, SOFAZ'ın sadece bütçelenmiş giderlerini karşılayabileceğini öngörmektedir.

SOFAZ her zaman şeffaflığa özel önem vermektedir. SOFAZ'ın raporlama sistemindeki şeffaflık, öncelikle bağımsız bir denetçinin Fonun finansal performansını gözden geçirmesiyle sağlanır. Mayıs 2007'de SOFAZ Birleşmiş Milletler Kamu Hizmeti Ödülü'ne layık görüldü. Kamu idaresinde en prestijli ödül olan Birleşmiş Milletler Kamu Hizmeti Ödülü, Birleşmiş Milletler tarafından 2003 yılında dünyadaki gelişmekte olan ülkelerdeki devlet kurumlarının katkılarını ve başarılarını değerlendirmek amacıyla kuruldu. SOFAZ, Doğu Avrupa ve BDT'deki devlet kuruluşları arasında Birleşmiş Milletler Kamu Hizmeti Ödülü'ne layık görülen ilk devlet organıdır. Katar, Doha'daki 4. EITI Uluslararası Konferansı'nda Şubat 2009'da Azerbaycan, EITI ilke ve kriterlerinin tam olarak uygulanmasını onaylayan bir değerlendirme sürecine giren ilk ülke oldu ve EITI'nin uygulanmasındaki başarılarından dolayı "EITI Ödülü" ne layık görüldü.⁵⁵

2.2.2.Petrol endüstrisinin ulusal ekonominin dünya ekonomisine entegrasyonundaki öncü rolü

XX yüzyılın 50'li yıllarından bu yana, uluslararası ve bölgesel ekonomik entegrasyon süreci dünya ekonomisinin gelişme eğilimi olarak yoğunlaştı.

⁵⁵ SOFAZ 2017, <https://www.oilfund.az/>, 02.03.2020.

Uluslararası ekonomik entegrasyon, ulusal ekonomik mekanizmaların yakınsamasına, karşılıklı adaptasyonuna ve büyümesine, devletler arası anlaşmalar biçimini benimsemesine ve hükümetler arası organlar tarafından düzenlenen nesnel bir ekonomik etkileşim sürecidir. Ekonomik bütünleşme ve uluslararası iş bölümü, ekonomik bütünleşmenin merkezinde yer alır. Daha önce, entegrasyon süreçleri sınırlı sayıda bölgeyi kapsamaktaydı, ancak şimdi bu fenomen neredeyse tüm kıtalarda meydana geliyor ve çok sayıda bölgesel ve alt bölgesel ticaret ve ekonomik grup var. Dünya Ticaret Örgütü'ne göre, şu anda dünya çapında yürürlükte olan 250'den fazla ticaret ve ekonomik anlaşma var ve bunların 1995'ten beri 130'dan fazlası kuruldu. Birçok araştırmacı 1990'larda bir "entegrasyon patlaması" olduğunu belirtiyor.⁵⁶ Entegrasyon patlaması iki şekilde kendini gösterir: miktarlar (yeni bölgesel anlaşmalar, mevcut anlaşmaların yeni şartlarla yeniden imzalanması, vb.) Ve kalite (daha derin bölgeler arası ekonomik faaliyetler, daha gelişmiş entegre entegrasyon formlarının kullanımı, vb.).

25 Avrupa ülkesini modern dünya ekonomisinin en önemli entegrasyon birimleri olarak birleştiren Avrupa Birliği (AB); Kanada, ABD ve Meksika'yı içeren Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA); Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ve diğerleridir. Bölgesel entegrasyon süreçlerinin CIM'in gelişimi üzerindeki etkilerinde tutarsız olduğuna dikkat edilmelidir.⁵⁷ Bu nedenle, bir yandan BIM entegrasyon topluluğu içinde derinleşmekte ve yoğunlaşmakta, diğer yandan üçüncü ülkelerle ilgili olarak dünya ekonomik ilişkilerinin gelişimi sınırlanmaktadır.

Bağımsızlıktan bu yana Azerbaycan, çökmüş bir ekonomiyi yeniden inşa etmek için dünyanın geri kalanıyla yakın bir şekilde çalışmaktadır. Yeni bağımsız devlet, özellikle gelişmiş ülkeler petrol kaynaklarına büyük ilgi duydu. Ulusal lider Haydar Aliyev'in büyük çabaları sonucunda, Batı ülkeleri ile Azerbaycan petrolünün üretimi ve ihracatı konusunda bir anlaşmaya varıldı. Bu sayede Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsız gelişimi, devlet güvenliği ve jeopolitik konumu, zengin hidrokarbon kaynaklarının geliştirilmesi ve dünya enerji piyasalarına serbest erişim,

⁵⁶ Mushfiq Atakishiyev, **New oil policy and economic development in Azerbaijan**, Baku: "Aspoligraf", 2017, s. 400.

⁵⁷ Samedzade, **a.g.e.**, s. 900.

sadece dış politikamızın en önemli öncelikleri değil, aynı zamanda modern dünya siyasetinin ve uluslararası toplumun güncel konularıdır. Hazar Denizi ve Azerbaycan sektörünün petrol ve gaz kaynakları şu anda sadece Rusya, İran, Ukrayna, Türkiye gibi bölge ülkelerini değil, aynı zamanda ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Hollanda, Polonya, Japonya, Çin gibi ülkeleri de tüketmektedir.⁵⁸ Bunun ana nedenlerinden biri Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev tarafından atılan ve başarıyla uygulanan yeni petrol stratejisidir. Bu strateji sayesinde Azerbaycan ekonomisi kısa sürede dünya ekonomisine entegre olmaya başladı.

Azerbaycan'ın iç ve dış ilişkilerinde petrolün rolü günümüz araştırmacılarının gündemindedir. Ülkenin ulusal stratejisinin geliştirilmesinde petrol faktörünün rolü, ülke ve Hazar Denizi'nin petrol ve gaz kaynaklarının kullanılması, enerji kaynaklarının dünya pazarlarına salınması, mevcut kaynakların verimli kullanımı, Hazar Denizi'nin ulusal sektörlerinin yasal statüsü, istikrarı sağlamak için uluslararası iş birliğinin kullanılması, vb. meseleler modern uluslararası ve bölgesel ilişkilerin acil sorunları olarak kabul edilmektedir. Eski tarihi, zengin kültürü, sonsuz yeraltı ve yerüstü doğal kaynakları ile Azerbaycan uzun zamandır petrol ülkesi olarak adlandırılmaktadır⁵⁹. Tarih boyunca, Yunanlılar ve Romalılar, Araplar ve Moğollar, Ruslar veya İngilizler, ülkenin diğer maddi ve manevi kaynakları ile birlikte zengin petrol sahaları tarafından çekildi.

Temel amaç, zengin petrol ve gaz alanları da dahil olmak üzere ülkenin zenginliğine sahip olmak ve devleti güçlendirmek, nüfusun yaşam koşullarını iyileştirmek ve ülkenin uluslararası konumlarını güçlendirmek için bunları uygun şekilde kullanmaktır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı, özellikle Batı ülkeleri, ABD, Japonya, Rusya, Türkiye ve İran başta olmak üzere, Cumhuriyet'in zengin hidrokarbon rezervlerinin geliştirilmesine daha fazla ülke dahil etmek istedi. Bunun birkaç ana nedeni vardı.⁶⁰ Her şeyden önce, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanma yönüne bakılmaksızın, yabancı yatırımlar ve ileri teknolojiler ciddi ekonomik, politik

⁵⁸ Ramiz Maharramov, **Azerbaycan Cumhuriyeti vergi sisteminin oluşumu ve gelişimi sorunları**, Bakü: "Mars Print", 2011, s. 310.

⁵⁹ Ganimet Safarov, Kamale Dadashova, **Petrol ve gaz kompleksinde ürün kalitesi ve rekabet gücü**, Bakü: Bilim, 2011, s. 224.

⁶⁰ Miryusif Mir-Babaev, (2009) **Azerbaycan petrolünün kısa bir tarihi**, Bakü, "Azerneshr", 2009, s. 376.

ve sosyal krizlere, petrol ve gaz sahalarının sömürülmesine ve genellikle ekonomik kalkınma için iç kaynaklara sahip değildir.

İkincisi, Azerbaycan'ın hâlâ bağımsız devlet gelenekleri ve devleti ile az gelişmiş olan yabancı devletlerle bağımsız bir ortak olarak rolü tam olarak oluşmuş ve pekiştirilmemiş, ülke çapında egemenlik sağlanmamaktadır. Her yabancı ülke, özellikle ekonomik ilişkilere giren ve onlarla bir anlaşma yapan etkili Batı devletleri, aslında Azerbaycan'ın egemenlik hakları ve egemenliği için ek bir garantör olmalıdır.

Üçüncüsü, Rusya ve İran gibi ülkeler Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki hidrokarbon yataklarındaki ve genel olarak sektörel ayrımcılıktaki yerlerini göstermiştir. Aslında Hazar'da petrol ve gaz projeleri geliştirmek için yabancı ülkeleri çekerek, Rusya ve İran'ın baskısını püskürtmek için destek almaya ve güçlerini kullanmaya çalışıyorlardı.

Dördüncüsü, Ermenistan-Azerbaycan ihtilafında Azerbaycan uluslararası bir ortak arıyor. Hazar petrolü, Azerbaycan'ın çıkarlarını Batı ülkeleriyle uyumlu hale getirmek ve ortaklıklar kurmak için çok önemli bir faktör olabilir.

Dünyanın önde gelen ülkeleri- Batı Avrupa ve ABD- Azerbaycan'ın yeni petrol politikasının yanı sıra Hazar bölgesinin petrol ve doğal gaz kaynaklarına ilk ilgisini destekledi. SSCB'nin çöküşünden sonra, dünyanın önde gelen ekonomilerine sahip ABD ve Batı Avrupa ülkeleri, Güney Kafkasya ve Hazar havzasının yanı sıra bölgede bol miktarda hidrokarbon kaynağı bulunan Azerbaycan'a da ilgi göstermeye başladı. Azerbaycan, Batı'nın çıkarlarını bağımsızlığını güçlendirmek, sosyo-ekonomik reformlar yapmak, devletin özünü, Ermeni-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununu dünyaya iletmek ve dünya ülkelerini çözümüne adil kılmak için kullanmaya çalıştı.⁶¹ Azerbaycan Cumhuriyeti ayrıca bölge ülkelerini Rusya, Türkiye, İran, Gürcistan ve Ukrayna gibi ortak petrol arıtma projelerine dahil etmek istedi.

⁶¹ Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Kalkınma Bakanlığı: www.economy.gov.az, 02.20.2020.

2.1.3.2.SOCAR

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) dünyanın en tanınmış petrol şirketlerinden biridir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 13.09.1992 sayılı 200 sayılı Kararı, birleşik bir devlet politikası temelinde Cumhuriyet'in petrol kaynaklarının kullanımını uygulamak, petrol endüstrisinin yönetim yapısını geliştirmek ve yakıt ve enerji kompleksinin geliştirilmesini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi kuruldu. 26 Şubat 1993 tarihli ve 328 sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararı ile SOCAR'ın yeni yönetim yapısı onaylandı.⁶²

Genel olarak, Azerbaycan'da petrol endüstrisi tarafından kurulan ve işletilen Azernefte petrol ve gaz işletmelerinin, çeşitli Birlik ve Cumhuriyet örgütlerinin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Komiserler Birliği, SSCB Yüksek Sovyet, SSCB) spesifikasyonlarına bağlı olarak Sanayi Bakanlığı, Azerbaycan SSR Ulusal Ekonomi Konseyi ve “AzernefteKom”, “Azerneftkombinat” (daha sonra “Azerneftech”, “Azneftezavodlar” vb.) isimleri taşındı. Azerbaycan SSR Petrol Sanayi Bakanlığı (1954-1959) ve Azerbaycan SSR Petrol ve Gaz Sanayi Bakanlığı (1965-1970) çeşitli zamanlarda Azerneft esasına göre kurulmuştur. Ağustos 1970'te, Azneft adı organizasyonda yeniden düzenlendi.⁶³ Azneft, Azerbaycan petrol endüstrisine liderlik etmek, petrol ve petrol üretimini geri kazanmak ve petrol üretimini artırmak için kurulmuş bir kuruluştur.

SOCAR, kuruluşundan bu yana yapısında bazı değişiklikler yapmıştır. Böylece, 10 Ocak 1994 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 50. Kararnamesine göre SOCAR, Devlet Petrol Şirketi bünyesinde Açık Deniz Petrol ve Gaz Üretim Birimleri oluşturmıştır. 24 Ocak 2003 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 844 sayılı Kararnamesi uyarınca, SOCAR Tüzüğü ve yapısı 18 Eylül 2004 ve 127 Aralık 22 No'lu Kararnamesi ile onaylanmıştır.⁶⁴ Azerbaycan

⁶² SOCAR, 2017, SOCAR-ın tarihi · **SOCAR**www.socar.az › socar › company › history, 02.03.2020.

⁶³ SOCAR 2017, SOCAR-ın tarihi · **SOCAR**www.socar.az › socar › company › history, 02.03.2020.

⁶⁴ SOCAR 2014, Mezuniyet Sözleşmesi: Başarılar, Perspektifler, Ölü 20, **SOCAR İletişim Merkezi**, Bakü, 22.09.2019.

Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi'nin faaliyetlerini iyileştirmek amacıyla Şirket'in tüzük ve yönetim yapısında değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır.

SOCAR, ülke genelinde, karada ve denizde petrol ve gaz sahalarını araştırıyor, geliştiriyor, petrol, gaz ve gaz kondensini hazırlıyor, rafine ediyor ve taşıyor, ayrıca ürünlerini iç ve dış pazarlarda satıyor ve tüketicilerin enerji kaynaklarındaki ihtiyaçlarını karşılıyor. Ayrıca çok sayıda araştırma ve proje faaliyeti yürütmektedir. SOCAR'ın faaliyetleri, petrol ve gaz endüstrisinin tek bir kompleks olarak verimli işletilmesini ve geliştirilmesini sağlamak ve tüketicilerin enerji talebini karşılamaktır. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi'nin faaliyetleri hakkında bilgi www.socar.az internet sitesinde mevcuttur. Şirket, ana işlevlerini yerine getirmek için aşağıdaki faaliyet türlerini gerçekleştirir:⁶⁵

- Sektörün gelişimi için uzun vadeli tahminlerin geliştirilmesi, karmaşık hedefli bilimsel, teknik, ekonomik ve sosyal programlar;
- Üretim verimliliğinin artırılması, enerji tasarrufu ve malzeme kaynakları tasarrufu politikasının uygulanması, sektör işletmeleri arasında uygun endüstriyel-teknolojik ve ekonomik ilişkilerin oluşturulması;
- Sektörün gelecekteki gelişiminin belirlenmesinde Şirket ile ilgili yetkili makamlar arasındaki etkileşimin sağlanması;
- Şirket içindeki işletmeleri modernize etmek, genişletmek, yeniden düzenlemek, onlara yeni teknikler ve teknolojiler sağlamak için üretimin ve sektörün sosyal tabanının geliştirilmesi, mevzuata uygun yatırım faaliyeti;
- Toprak işlerinin kullanımı ve çevrenin korunması alanında mevcut mevzuatın gözlem kalitesinin iyileştirilmesi, modern inşaat teknolojileri ve tekniklerinin kullanımı ile jeolojik araştırmaların yapılması, alanların kullanım verimliliğinin artırılması, kuyu inşaatlarının hızlandırılması;
- Tarım yöntem ve biçimlerinin iyileştirilmesi, bilimsel başarıların üretimde uygulanması;

⁶⁵ SOCAR 2017, Azerbaycan'da 2.000.000.000 Ton Petrol, SOFAZ, 02.03.2020.

- Ekonomik ve üretim-teknik programların uygulanması için yabancı bankalar ve diğer kaynaklar da dahil olmak üzere bankalardan kredi kaynaklarının çekilmesi;
- Personel politikasının uygulanması, yurtiçinde ve yurtdışında eğitim ve mesleki gelişim organizasyonu;
- Sosyal alanın maddi tabanını güçlendirerek kurumsal kolektiflerin sosyal gelişimi için uygun fırsatların yaratılması;
- Devlet kurumları, yabancı şirketler ve girişimcilerle etkileşim;
- Jeofizik, jeolojik araştırma çalışmalarının ana yönlerinin geliştirilmesini ve uygun şekilde onaylanmasını sağlamak;
- Yeni keşfedilen yatakların işletmeye alınması ile ilgili kararların alınması, işletmelerin sömürülen deneysel, endüstriyel ve operasyonel projelerin, teknolojik şemaların, petrol, gaz ve gaz kondensat alanlarının geliştirilmesi için projeler geliştirilmesi ve onaylanması;
- Petrol ve gaz işletmelerinin yıllık çalışma programlarının onaylanması ve bu programlara göre yıllık bütçe ödeneklerinin belirlenmesi;
- Ham petrol ve doğal gaz taşımacılığının düzenlenmesi ve ulaşım hizmetleri için ulaşım ücretlerinin ödenmesi;
- Ham petrol ve doğal gazın işlenmesi organizasyonu, Şirket tarafından petrol ve gaz işleme işletmelerine verilen hizmetlerin işleme maliyetlerinin ödenmesi;
- Ham petrol, doğal gaz, petrol ve gaz ürünlerinin satışının organizasyonu ve tedarik maliyetlerinin uygun şekilde ödenmesi;
- Toprağın ekimi ve çevrenin korunması için gerekli önlemleri almak;
- Dış ekonomik ilişkilerin mevzuata uygun olarak uygulanması;

SOCAR hem karada hem de denizde daha fazla petrol ve doğal gaz üretmek için dünyadaki birçok şirketle ortak projeler yürütmektedir. SOCAR bugüne kadar 20'den

fazla ülkeden 30'dan fazla şirket ve Azerbaycan'da petrol ve gaz sahalarının ortak geliştirilmesi konusunda 26 anlaşma imzaladı. Önemleri ve küresel önemi nedeniyle Azeri-Çırağ-Güneşli, Şah Deniz, Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Güney Kafkasya gaz boru hatlarının projeleri büyük önem taşımaktadır.⁶⁶

Halen dünyanın odak noktası olan Azeri-Çırağ-Güneşli ve Şah Deniz gibi projeler Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe uygulanmaktadır. Anlaşmaya göre, alanların tam gelişimi 3 aşamada gerçekleştiriliyor. Faz-1, Azeri alanının orta kısmının, Azeri alanının batı ve doğu kısımlarının 2. Fazının ve Azeri, Çırağ ve Güneşli alanlarının Faz 3'ün tam gelişimini içerir.⁶⁷

2.2.Azerbaycan'ın petrol sektörünün modern durumu

"Yüzyılın Sözleşmesi" Azerbaycan ekonomisinin lokomotif rolünü oynadı ve ona yeni bir nefes verdi. Petrol üretimindeki artış, kısa sürede büyük bir ihracat boru hattının inşasını gerektiriyordu. Her zaman Azerbaycan halkının çıkarına olan büyük lider Haydar Aliyev, Bakü-Tiflis-Ceyhan rotasını öne sürdü ve bu fikri desteklemeyi başardı. Şu anda Azerbaycan'ın dünya çapında bir petrol ve doğal gaz ülkesi olması, konumu ve şöhreti büyük ölçüde petrol ve gaz sektöründeki yeni rönesansa bağlanıyor. Şu anda, Çırağ, Azeri ve Güneşli sahasının Derin kısmı ayda ortalama 2,7 milyon ton petrol ve 1,5 milyar metreküp ilişkili gaz üretiyor. Bir diğer önemli gerçek, Azerbaycan'ın ham petrol ihracatının 1990'ların sonlarına kıyasla 10 kattan fazla artması ve SOCAR'ın ülkenin en büyük petrol ihracatçısı haline gelmesi: bugün Azerbaycan'dan ihraç edilen ham petrolün yaklaşık yüzde 70'i. payına düşüyor.⁶⁸

⁶⁶ SOCAR, 2018, **Ekonomik ve İstatistiksel Performans**, Gaz Üretimi (Yıllık), Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi, (Çevrimiçi), <http://www.socar.az/socar/en/econ> mikrofönler-ve-istatistik / ekonomi- ve istatistik / gaz üretimi, 22.09.2019.

⁶⁷ SOCAR, **Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi İle Yapılan Görüşme**, Görüşmecisi: Çiğdem Şahin, Mayıs 2018, Bakü, 22.09.2019.

⁶⁸ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi'nin teknik ve ekonomik göstergeleri (1992-2015).

"Yüzyılın Sözleşmesi" nin geliştirilmesi sırasında, ACG yatak bloğunun hidrokarbon rezervleri ikiye katlandı. Anlaşmanın arifesinde, toplam rezervin 511 milyon ton petrol ve 160 milyar metreküp gaz olduğu tahmin ediliyor. Şu anda, bloğun geri kazanılabilir rezervlerinin 1 milyar ton petrol ve 350 milyar metreküp gaz olduğu tahmin edilmektedir. Gelişimin başlangıcından bugüne kadar 345 milyon ton petrol ve 100 milyar metreküp gaz çıkarıldı. Önümüzdeki dönemde petrol üretiminin yıllık 34-35 milyon ton olması bekleniyor.⁶⁹ ACG, 2050 ve sonrası için gelecekteki bir geliştirme programı geliştirdi, bu nedenle üretimi sürdürmek bir önceliktir.

SOCAR, Yunanistan'ın doğal gaz taşıma sisteminin işletmecisi olan DESFA'nın% 66 hissesine sahiptir. Şu anda DESFA, Yunanistan'daki doğal gazın taşınması ve depolanması ile ülkenin gaz taşıma sisteminin inşası, bakımı ve işletilmesi ile tüm bölgelere doğal gaz tedarik etmektedir. Şirket, TAP projesi kapsamında doğal gazın diğer Avrupa ülkelerine taşınması için elverişli koşullar yaratacak Yunanistan-İtalya ve Yunanistan-Türkiye boru hatlarını inşa etmeyi planlıyor.⁷⁰

"Yüzyılın Sözleşmesi" ve diğer büyük ölçekli projelerin başarıları sayesinde Azerbaycan halihazırda yatırım yapmış bir ülkeden gelecek vaat eden bir yabancı yatırım ülkesine dönüştü. Dış pazarlarda faaliyetin genişletilmesi ve bu yolla verimli ekonomik ilişkilerin kurulması SOCAR'ın stratejik gelişme trendlerinden biridir. 13 ülkede temsilcilikler kuruldu, İsviçre ticaret şirketi kuruldu, Gürcistan, Türkiye, Ukrayna, Romanya, İsviçre ve Yunanistan'da varlık elde edildi, tek kelimeyle SOCAR küresel enerji pazarına girdi.⁷¹

Türkiye'de petrokimya sektörünün tek üreticisi olan PETİM, 2008 yılından bu yana SOCAR'ın yönetimindedir. Halen SOCAR Türkiye Enerji A.Ş. Holdingin% 61,3'üne sahiptir. Bugün Türkiye'de PETKİM, ülkenin petrokimya pazarının yaklaşık yüzde 30'una sahiptir. SOCAR, önümüzdeki yıllarda proje ve yatırımlar nedeniyle bu

⁶⁹ BP Dünya Enerjisinin İstatistiksel İncelemesi, (2009) Azerbaycan Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikasına Kavramsal Yaklaşım 2010, Dünya Enerjisinin Yıllık İstatistiksel İncelemesi, 02.02.2020

⁷⁰ Ahmed Isayev, **Petrol ve gaz endüstrisinde üretimin organizasyonu, planlaması ve yönetimi**, Ders malzemesi, Bakü: Azernesh, 2015, s. 12.

⁷¹ BP Statistical Review of World Energy, 2011, s. 9, 02.02.2020.

rakamı yüzde 40'tan fazla artırmayı bekliyor. Bu amaçla, petrol arıtımı, petrokimya, enerji ve lojistiğin geleceği beklentilerini kapsayan entegre bir "Değer sitesi 2023" projesi geliştirilmiştir. Proje, yılda 10 milyon ton kapasiteli STAR Rafinerisi'nin inşaatını, 1.5 milyon TEU Konteyner Terminali'nin ve 51 MW'lık bir Rüzgar Enerjisi Santralinin inşasını ve böylece PETIM'in üretim kapasitesini artırmayı öngörüyor.⁷²

SOCAR bugün Gürcistan'ın gaz arzının% 90'ını tedarik ediyor. Düzinelerce komşu gaz şebekesi SOCAR Energy Georgia tarafından işletilmektedir. Yoğun çabalar nedeniyle yaklaşık 4.600 km gaz hattı döşendi, gazlaştırma seviyeleri kısa sürede% 65'e düşürüldü ve yaklaşık 16.000 aboneye doğal gaz sağlandı. Bugün SOCAR, Gürcistan'ın perakende petrol ürünleri pazarının yaklaşık% 25'ini kontrol etmektedir.⁷³ Ayrıca, Gürcistan'da SOCAR markası altında faaliyet gösteren 114 dolum istasyonu bulunmaktadır.

İsviçre'de kurduğumuz "SOCAR Trading S.A.", tüketicilere gelirlerini optimize etmek ve faaliyetlerini merkezileştirmek için doğrudan ve uygun şartlarda petrol ürünleri sağlamayı hedefliyor. Şirket, mümkün olan en kısa zamanda Avrupa'da kendisini kurmuş ve Cenevre, Singapur, Türkiye, BAE, Nijerya ve Vietnam'daki ofisler ve temsilcilikler aracılığıyla Doğu ve Güneybatı Avrupa, Kuzey ve Batı Afrika, Güneydoğu Asya ve Akdeniz pazarlarını güçlendirmiştir. Ticaret Şirketi, SOCAR ve diğer şirketlerin uluslararası pazarlardaki petrol ve petrol ürünlerinin satışını gerçekleştirmekte ve üçüncü taraflarla ticari ilişkilerde aracılık hizmeti vermektedir.⁷⁴ BAE'deki Fujairah limanında bir terminal inşaatı devam ediyor. İnşaatın 2. Aşaması kapsamında halihazırda 12 rezervuar kurulmuştur.

İsviçre, Romanya ve Ukrayna'daki yakıt ikmal istasyonları, şirketin küresel stratejik trendleri doğrultusunda faaliyet göstermekte ve SOCAR markası altında yüksek düzeyde müşteri hizmeti sunmaktadır. Zürih ve Cenevre havaalanları dahil olmak üzere birçok İsviçre şehrinde 148, Romanya'da 30 ve Ukrayna'da 41 istasyon

⁷² Bağımsız Azerbaycan - 20. **Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi**, Bakü: Küçük İşletme 9, 2011, s. 640.

⁷³ "Rus petrol ve gaz portalı: www.neftegaz.ru, 22.09.2019.

⁷⁴ Uluslararası Enerji Ajansı: www.iea.org, 22.09.2019.

bulunmaktadır⁷⁵. Ekonomik faydalara ek olarak, perakende petrol pazarında alıcıların sempatisini kazanan petrol ve gaz şirketleri, genel olarak SOCAR ve Azerbaycan'ın tanıtımına önemli katkı sağlamaktadır.

2.2.1.Petrol endüstrisinin ülkenin sosyo-ekonomik gelişimindeki rolü ve önemi.

1991 yılında devlet bağımsızlığına kavuştuktan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomik alanda egemenlik haklarını kullanmaya ve bağımsız bir politika izlemeye başladı. Bu politikanın ana yönleri, çeşitli mülkiyet biçimlerine, piyasa ekonomisine geçiş ve dünya ekonomisine entegrasyona dayanan ekonomik sistemdir. Azerbaycan halkının ulusal liderinin Haydar Aliyev'in politikası ve sıkı çalışması sonucunda, devlet bağımsızlığının restorasyonundan kısa bir süre sonra, çok zor koşullara rağmen, ülkemizin sosyo-ekonomik kalkınmasında ve dünya ekonomisine entegrasyonunda büyük ilerleme kaydedilmiştir. Ülkemiz petrol ve petrol dışı sektörlerde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Petrol sektöründe Azerbaycan dünyaca ünlü bir ülke haline gelmiştir.⁷⁶ Devletin petrol stratejisi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomi politikasının en önemli yönlerinden biridir. Azerbaycan için bu başarılı ve ileriye dönük strateji, milletimizin ulusal lideri Haydar Aliyev tarafından hazırlanmıştır. Haydar Aliyev'in yazdığı bu strateji, Eylül 1994'te Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi tarafından çeşitli ülkelerden (ABD, İngiltere, Rusya, Türkiye, Norveç, Japonya ve Suudi Arabistan) tanınmış 13 petrol şirketine (Amoko, BP, LUKOIL) tanıtıldı. Exxon, Delta, McDermott, United, SOCAR, Petrol, Türkiye, Penzoi, Itochu, Statoil, Remko) Hazar Denizi'nin Azerbaycan bölgesindeki Azeri, Çırag ve Güneşli alanlarında ortak gelişme ve üretim. Sözleşme, 30 yıllık bir sözleşmenin imzalanmasıyla başladı.⁷⁷

⁷⁵ “Azerenergy” OJSC, www.azerenerji.com, 22.09.2019

⁷⁶ T.N. Aliyev, M.T Babayev, **Petrol Sanayi İşletmelerinin Ekonomik Potansiyeli**, Bakü: Azernetr, 2013, s. 264.

⁷⁷ Elşen Hacizadeh, **Toplumsallaşmış Ekonomi**, Bakü: Bilim, 2016, s. 509.

Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Azerbaycan'a ilgi arttı. Diğer ülkelerden şirketler zaten Azerbaycan'a yatırım yapmaya başladı. Azerbaycan'daki uygun petrol stratejisi, yabancı yatırımlarla birlikte, modern teknolojilerin, iş uygulamalarının, yeni yönetim kurallarının ve yeni ekonomik ilişkiler biçimlerinin getirilmesi için koşullar yaratmıştır. Azerbaycan'a olan ilgi artışının ekonomi üzerinde de olumlu bir etkisi olmuştur. Azerbaycan ekonomisinin gelirleri arttı ve petrol sektöründen gelen bu gelirle yeni kurulan bir Azerbaycan gelişmeye başladı. 29 Aralık 1999'da Haydar Aliyev Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu'nun kurulması hakkında bir kararname imzaladı.⁷⁸ Petrol Fonu'nun karşı karşıya olduğu en önemli konular, ülkemizin mevcut sosyal ihtiyaçları, ekonomik kalkınma ve kalkınma ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak günümüz nesillerinde petrol gelirlerinin kullanılması ve gelecek nesiller için birikmesidir.

Aşağıda, 2012-2018 Azerbaycan Cumhuriyeti'nde petrol ve gaz sektörünün kilit makroekonomik göstergeler sistemindeki yerini tanımlayan bir tablo bulunmaktadır:

⁷⁸Ziyad Samedzade, **Uzun bir yolun aşamaları - yarım yüzyıl Azerbaycan ekonomisi, yeni gerçekleri ve beklentileri**, Bakü: NURLAR Yayıncılık ve Matbaacılık Merkezi, 2014, s. 936.

Tablo 7. Azerbaycan Cumhuriyeti petrol ve gaz sektörünün temel makroekonomik göstergeleri (2012-2018)

Göstergeler	Ölçüm	2012	2014	2016	2018
Piyasa fiyatlarında GSYİH	milyon manat	8529,9	18746,2	32665,2	41574,7
Gerçek büyüme oranı	%	110,1	134,5	120,5	105,0
Petrol ve gaz sektörü, GSYİH, temel fiyatlar	milyon manat	2672,4	10091,7	18673,0	20165,0
Gerçek büyüme oranı	%	103,0	163,2	128,9	101,8
Petrol ve gaz sektörünün GSYİH içindeki payı	%	31,3	53,8	57,2	48,5
Bütün endüstri	%	38,3	57,2	60,2	52,6

Kaynak: <http://www.socar.az>, h

Tablo 8'den de görülebileceği gibi, 2004-2010 yıllarında ülkede petrol ve gaz üretimindeki artışa, petrol ve gaz sektörünün GSYİH içindeki konumunun güçlenmesi eşlik etmiştir. Tablo 8 ayrıca petrol ve gaz sektörünün ülkenin tüm endüstrilerindeki payının yüksek olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, petrol ve gaz sektörünün potansiyeli, ülkenin sanayi kompleksinin %90'ından fazlasına eşittir. Bu nedenle, petrol dışı sektörün gelişiminde sanayi kompleksinin payının artmasına özel önem verilmeli ve sanayi politikasının çeşitlendirilmesi sağlanmalıdır.

Haydar Aliyev döneminde bu başarılı politika İlham Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde de devam ediyor. 2006 yılında başlatılan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattından Azerbaycan'ın gelirlerinin artması, Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik kalkınması üzerinde çok olumlu bir etkiye sahiptir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in izlediği devlet politikası, petrol ve gaz sektörü ile birlikte dış

politika, yatırım, hediye dengesi, insani ve diğer alanlarda başarıyla uygulanmıştır.⁷⁹ Bu nedenle, piyasa ekonomisinin koşulları nedeniyle, ülkemizde ulusal ekonominin oluşumu ve gelişmesi sadece iç fırsatlarla değil, büyük ölçüde dış faktörlerin ve her türlü uluslararası ekonomik ilişkilerin kullanılmasıyla da bağlantılıdır.

Petrol ve gaz kaynakları Azerbaycan ekonomisinde, kültürel gelişiminde ve nüfusun sosyo-kültürel refahının iyileştirilmesinde kilit faktörlerden biridir. Son yıllarda petrol ve gaz kaynaklarının artırılması, etkin kullanımı, bu alanda devlet tarafından diğer ülkelerle yeni anlaşmaların imzalanması ülke ekonomisinin gelişmesine ve aynı zamanda nüfusun refahının artmasına katkıda bulunmuştur. Ülkenin doğal kaynaklarının en kapsamlı parçası olan petrol ve doğal gaz kaynaklarına dayalı sanayi, halen ekonomimizin lider sektörü olmaya devam ediyor. Yakıt ve enerji kompleksinin 2 / 3'ünü birleştiren petrol ve gaz endüstrisi, ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasının kilit bir alanı olarak ekonomik canlanmayı da teşvik ediyor. Bugün, Devlet Petrol Fonu, Yüzyılın Sözleşmesi de dahil olmak üzere petrol ve gaz satışından 25 milyar dolardan fazla gelir elde etti.⁸⁰ Tüm bu fonlar şeffaf bir şekilde Petrol Fonu'na aktarılmış, SOFAZ'ın yıllık bütçesi dahilinde çeşitli projelere ve devlet bütçesine aktararak yönetilmiştir.

Azerbaycan'daki yabancı ortaklarla yapılan başarılı çalışmalar sonucunda ülkemize büyük miktarda petrol geliri akmaya başladı. Büyük petrol gelirleri Azerbaycan için parlak kalkınma fırsatları sağlıyor.

⁷⁹ BP-Azerbaycan: www.bp.com, 02.02.2020.

⁸⁰ SOFAZ: www.oilfund.az, 02.03.2020.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN PETROL ENDÜSTRİSİNİN GELİŞMESİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI

3.1.Yeni petrol stratejisi ve ülkenin petrol ve gaz kaynaklarının verimli kullanımı için stratejiler

21. yüzyılın ikinci on yılının ortasından itibaren petrol ve petrol ürünlerinin ihracat beklentilerinde aşağıdaki eğilimlerin gözlemlendiği tahmin edilmektedir:¹

- 1) Petrol üretimini ve dolayısıyla ham petrol gelirlerini kesin olarak azaltmak;
- 2) Aşağı akım ve yukarı yönlü iş projelerinden (özellikle Türkiye'de) SOCAR'ın gelirindeki artış;
- 3) SOCAR'ın rafinaj endüstrisi gelişmeye devam edecektir;
- 4) Doğal gaz ihracatından elde edilen gelir artacaktır.

Böylece Azerbaycan, doğalgaz, petrokimya ve petrol ürünlerinin satışından kaynaklanan petrol gelirlerindeki düşüşü telafi etmek için stratejik bir hedef seçti. Madencilik operasyonlarında petrol ve gaz üretiminin sürdürülebilirliğini korumak için yeni nanoteknoloji ekipmanları kullanılmaktadır. Eski alanların potansiyeli modern teknoloji ve teknoloji ile yeniden değerlendirilir. 2017 itibariyle Azerbaycan'ın kanıtlanmış gaz rezervinin 2,55 trilyon metreküp olduğu ve ülkenin kanıtlanmış petrol rezervlerinin 2 milyar ton olduğu tahmin ediliyor.²

Azerbaycan şu anda dünya çapında petrol ürünleri, petrokimya ihracatçısı olarak biliniyor. Ham petrol ve doğal gaz işlemenin genişletilmesi ve çeşitlendirilmesi amacıyla rafineri kompleksindeki teknolojik süreçlerin modernizasyonu ve optimizasyonu ülkemizin odak noktasını oluşturmaktadır. Petrol

¹ Elşen Hajizadeh, Tural Pashayev, **Petrol ve gaz endüstrisinde yeni Pazar mekanizma oluşum mekanizmaları**, 2010, ss. 30-31.

² Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi: <http://www.stat.gov.az>, 02.20.2020.

ve gaz sektörünün ve petrokimya endüstrisinin modernizasyonu konusu, AZERBAIJAN-2020: 29 Kasım 2011 Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile hazırlanan ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İdaresi tarafından yayınlanan Geleceğin Gelişimi Kavramı projesine yansımaktadır. 2020 Azerbaycan Vizyon Geliştirme Kavramı, kümelenme geliştirme kapsamında bir petrol, gaz işleme ve petrokimya tesisi kompleksinin inşa edilmesi planlandığını belirtiyor. Kompleksin oluşturulması, gerekli yatırımların çekilmesini, çevre düzenlemelerine uyumun, nihai ürünün üretimine kadar teknolojik zincirin oluşturulmasını, bitmiş ürünlerin rekabet gücünün artırılmasını, ihracat hacminin genişletilmesini ve bu alanda çeşitliliğin sağlanmasını sağlayacaktır.³ Özelleştirilmiş petrol ve gaz işlemenin genişletilmesi, Şirketin 2025 yılına kadar Stratejik Gelişimi Kapsamlı Planında da bir önceliktir. Hükümetimizin desteğiyle, ihracata yönelik petrol ve gaz işlemeyi geliştirmek için aşağıdaki projeleri uygulamak üzere uygun önlemler alınmaktadır.

Tüketicilere petrol ürünlerinin satışı için doğrudan ve elverişli şartlar sağlamaya ve bu alandaki gelirleri optimize etmeye odaklanan SOCAR Trading SA sayesinde petrol ve petrol ürünleri için alternatif rotalar ortaya çıkmıştır. Son tüketicilere doğrudan petrol ürünleri satışı yapmak ve bu alandaki faaliyetlerini merkezileştirmek amacıyla İsviçre'de kurulan SOCAR Tradingll, yakın zamanda Avrupa'da kendini kuran SOCAR Trading'in Singapur, Birleşik Arap Emirlikleri, Nijerya ve Vietnam'da temsilciliklerini açtı. Güneybatı Avrupa, Kuzey ve Batı Afrika, Güneydoğu Asya ve Akdeniz pazarlarındaki konumumuzu önemli ölçüde güçlendirdik ve bu yönde daha fazla genişleme bekleniyor. Şu anda, Azerbaycan petrolü Kuzey Amerika, Asya ve Avustralya da dahil olmak üzere geleneksel olmayan tüketici pazarlarına satılmaktadır. 10 yıl önce Akdeniz pazarının dışında satılan Azerbaycan petrolünün payı sadece %10-15 ise, şimdi %45'tir.⁴ Azerbaycan petrol ve petrol ürünleri şu anda ABD, Çin, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Hindistan, Endonezya, Güney Kore, Tayland, Brezilya, Gürcistan ve Şili

³ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu'nun 12 Eylül 2001 tarihli ve 579 sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kararı ile onaylanan yıllık gelir ve harcama programının (bütçe) hazırlanması ve yürütülmesi, 14.11.2019.

⁴ Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi-web sitesi: <http://www.socar.az>, 02.02.2020.

dahil olmak üzere dünya çapında 30'dan fazla ülkeye ihraç edilmektedir. Özellikle, Gürcistan'ın bölgesel gaz arzının yüzde 95'i ve SOCAR petrol ürünleri perakende pazarının yüzde 25'i gerçekleşiyor. SOCAR markası altında komşu ülkede faaliyet gösteren 115 dolum istasyonu bulunmaktadır.⁵ Gelecekte, ağın daha da genişletilmesi planlanmaktadır.

Şu anda Azerbaycan Petrol Stratejisinde en umut verici yön, doğal gaz ihracatıyla bağlantılı olması beklenen Güney Gaz Koridoru Genişletme Projesidir. Başkan İlham Aliyev bile Güney Gaz Koridoru Genişletme Projesi'ni "XXI Yüzyıl" projesi olarak nitelendirdi. Güney Gaz Koridoru Genişlemesi, Azerbaycan'ın zengin doğal gaz potansiyeli ile Avrupa'ya enerji güvenliği sağlayacak geniş bir altyapı gerektiren bir projedir. TANAP ve TAP kiralama güzergahları, Güney Gaz Koridoru Uzatması için çeşitli kiralama güzergahlarından seçilmiştir. 2012 yılında Trans-Anadolu (TANAP) ve Trans-Adriyatik ihracat rotası 2013 yılında onaylanmış ve Güney Gaz Koridoru'nun kurulması Antlaşmanın 20. yıldönümü ile bağlantılı olarak 20 Eylül 2014 tarihinde Bakü'de uygulanmıştır.⁶ TANAP, Şah Deniz gazını Türkiye'nin 20 ilinde 1.850 kilometreye taşıyacak. TANAP'ın başlangıç kapasitesi yılda 16 milyar metreküptür. Bu boru hattı tarafından tüketilen 6 milyar metreküp gaz Türkiye tarafından tüketilecektir. Boru hattının kapasitesinin 31 milyar metreküpe kadar artırılabilmesi tahmin edilmektedir. Shah Deniz-2 gazının Gürcistan ve Türkiye'ye teslimi 2018'in ikinci yarısında yapıldı. TANAP, Yunanistan sınırındaki TAP boru hattına katılarak, Adriyatik Denizi üzerinden İtalya ve Arnavutluk üzerinden İtalya'nın güneyine ve ardından Batı Avrupa'ya Azerbaycan gazı verecek. Trans-Adriyatik Boru Hattı 871 kilometre uzunluğunda ve ilk boru hattı kapasitesi yılda 10 milyar metreküp. Bu gaz hattı ile Azerbaycan gazının Avrupa'ya teslimatı 2020 için planlanmaktadır. Ayrıca şu anda Avrupa'da ve özellikle Balkanlar'da, Güney Gaz Koridorunu yönlendirecek çeşitli ara bağlantı boru hatları ve ara bağlantıların inşa edilmesi planlanmaktadır. Mevcut projelerde alınan tedbirler ve olası yapıların potansiyeli, iyimser tahminleri içermektedir.⁷ 2025 yılına

⁵ 2018 SOCAR Finansal Raporu, 22.09.2020.

⁶ Arif Shakaraliyev, Goshgar Shakaraliyev **Azerbaycan Ekonomisi: Gerçekler ve Beklentiler**, Bakü-Turhan Yayınevi, 2016, s. 45.

⁷ Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi web sitesi: <http://www.socar.az>, 02.02.2020.

kadar gaz üretiminin 40 milyar metreküpe ulaşması bekleniyor. Bu, Azerbaycan'ın bölge ve Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğindeki rolünü önemli ölçüde artıracak ve ülkemizin dış ticaret ilişkilerinin çeşitlendirilmesini ve güçlendirilmesini kolaylaştıracaktır.

Azerbaycan'ın petrol ve petrol ürünlerinin ihracatı için umut vaat eden alanlar da TRACECA, Kuzey-Güney Uluslararası Ulaşım Koridoru ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı için özellikle önemlidir.⁸ Bu projeler Azerbaycan'ı küresel bir taşımacılık lojistik merkezine dönüştürecek ve hem petrol hem de petrol dışı sektörlerde dış ticaret kürelerini çeşitlendirecektir.

Azerbaycan'ın okyanusa doğrudan erişiminin olmaması, ülkeyi hizmet ihracatını genişletmeye zorluyor. Bu anlamda Azerbaycan'ı bir ulaşım ve lojistik merkezi haline getirmek için kapsamlı projeler uygulanmaktadır. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı ve Alat uluslararası limanı da dahil olmak üzere ulaşım altyapısının modernizasyonu Azerbaycan'ı Avrupa ve Asya arasında uygun bir ulaşım bağlantısı haline getiriyor. Azerbaycan, Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan Kuzey-Güney (6.978km), Transsib (9.200km) ve Güney Koridorundan (11.700km) daha kısa olan TRACECA hattında (4.577 km) yer almaktadır. Ayrıca, Türkiye'de Boğaziçi'ni geçen Marmara projesi, Avrupa ve Asya arasındaki zaman ve mesafe bakımından Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye üzerinden mal ve yolcu taşımacılığına olanak sağlayacaktır.⁹

⁸ Hajizadeh, Pashayev, **a.g.e.**, s. 44.

⁹ Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi web sitesi: <http://www.socar.az>, 02.02.2020.

3.1.1.Petrol endüstrisinin ve petrol gelirlerinin ülke endüstrisinin yeniden yapılandırılmasındaki etkisinin artırılması için talimatlar

Ülkemizdeki sosyo-ekonomik gelişme nedeniyle, nüfus ve sanayinin akaryakıt ihtiyacı her geçen yıl artmakta ve kalite standartları yükselmektedir. Petrol ve gaz rafineri ve petrokimya komplekslerinde faaliyet gösteren fiziksel ve ahlaki olarak kullanılmayan tesislerle bu ihtiyaçların karşılanması mümkün değildir. Mevcut tesis alanı yeni tesislerin inşası ile sınırlıdır. Bu ve diğer nedenlerden dolayı, modern standartları karşılayan bir petrol ve gaz arıtma ve petrokimya kompleksi (NOC) yapımı bir zorunluluk haline gelmiştir. Şu anda, devlet görevine uygun olarak, SOCAR, şehrin standartlarında modern standartları karşılayan böyle bir kompleks tasarlamak için çok çalışıyor. 2013-2020 yıllarında NRCC projesinin uygulanması, sermayemizin çevresel durumunu iyileştirmenin yanı sıra ürün kalitesini ve çeşitliliğini artırmak için gerçek fırsatlar yaratacak ve ülkemizin ve bölgenin bir bütün olarak ekonomik potansiyelini daha da güçlendirecektir.¹⁰ Gaz işleme, rafineriler, petrokimya tesisleri ve enerji santrallerinden oluşacak kompleksin inşası için hazırlıklar neredeyse tamamlanmıştır.

Güçlü bir yatırımcı olarak SOCAR, Türk sanayisinin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Kardeş ülkenin en büyük petrokimya kompleksi olan Petkim Petrokimya Holding'in% 61,32'si SOCAR'a aittir. Holdingin üretim kapasitesini artıracak tutarlı önlemler, Petkim'i bölgedeki en büyük lojistik merkezlerinden birine ve Türkiye'nin önde gelen üretim tesislerinden birine dönüştürmeyi hedeflemektedir.¹¹ 2011 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla SOCAR STAR rafinerisinin temeli İzmir'de atıldı. Yıllık 10 milyon ton üretim kapasitesine sahip tesis, 11 çeşit üretecek ve böylece Petkim hammadde gereksinimlerini karşılayacaktır. Türkiye'nin en büyük petrokimya sektörü olan Petkim, şu anda% 25-

¹⁰ Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi: <http://www.stat.gov.az>, 02.02.2020.

¹¹ Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi web sitesi: <http://www.socar.az>, 02.02.2020.

27 pazar payına sahiptir. Yeni tesisin işletmeye alınması, kompleksin yıllık üretim kapasitesinin 6 milyon tona ve kardeş ülkenin petrokimya sektöründeki payının% 40'a çıkarılmasına izin verecektir.¹² Bugün, Petkim'in yakında tüm bölgedeki petrokimya endüstrisinin lideri olması için tüm adımların atıldığını söyleyebiliriz ve çalışma programa uygun olarak devam ediyor.

Azerbaycan ve Türkiye'de petrokimya varlıklarının varlığı, SOCAR'ın dünya pazarındaki faaliyetlerini optimize etmesine, ürün yelpazesini artırmasına ve daha fazla kar elde etmesine olanak tanır. 21 Aralık 2011 tarihli Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Kararnamesi'ne göre kurulan Sumgait Kimya Sanayi Parkı, Azerkimya ve Petkim'de üretilen ürünlerin derin kimyasal işlenmesi açısından büyük önem taşıyan bir projedir.¹³ Kimyasal Endüstri Parkı, ham petrol ve gazı nihai ürüne arıtarak Şirketin petrokimya varlıkları ile çeşitli nihai tüketim mallarının üretimi arasındaki entegre süreçlerin konsolidasyonuna güçlü bir ivme kazandıracaktır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından SOCAR'ı esnek, modern ve rekabetçi bir şirkete dönüştürmeye yönlendirilen Şirket, yabancı ülkelerde yatırım programları uygular, çekici projeler uygular ve sağlam adımlar atar. Son yıllarda temsilciliklerimiz, 10'dan fazla ülkede faaliyet gösteren denizaşırı varlıklar aracılığıyla başarılı bir şekilde pazarlama yapmayı başardık ve küresel enerji piyasasında olumlu bir konum elde edildi.¹⁴ Yurtdışı işleri, Azerbaycan devletinin mülkü olarak Cumhuriyet'in ekonomik gücünün güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Exxon Mobil'in İsviçre'de 170'ten fazla benzin istasyonunu içeren Amerikan perakende ağında yakıt pazarlama birimi, Wangen-Alten benzin istasyonu, Cenevre ve Zürih'te havayolları ve havaalanları bulunuyor. İlgili tedarik ve dağıtım şirketinin hisseleri SOCAR'ın mülkiyetine devredilmiştir.¹⁵ Geçen yıldan bu yana bu varlıklar SOCAR markası altında tüketicilere hizmet etmeye başladı. Bu, yeni bir gelir

¹² SOCAR Sürdürülebilirlik Raporu 2014, <http://www.socar.az>, 02.02.2020.

¹³ Maşallah Ahmadov, **Azerbaycan: Yeni Petrol Çağı ve Uluslararası Politika**, Bakü, 2013, s. 44.

¹⁴ Azerbaycan Cumhuriyeti Enerji Bakanlığı: www.minenergy.gov.az, 02.02.2020.

¹⁵ SOCAR Sürdürülebilirlik Raporu 2014, <http://www.socar.az>, 02.02.2020.

kaynağı olmanın yanı sıra, Avrupa'daki SOCAR ve Azerbaycan'ın uluslararası imajını geliştirmek için ek fırsatlar sunmaktadır.

"Yüzyılın Sözleşmesi" ve diğer büyük ölçekli projelerin başarıları sayesinde Azerbaycan halihazırda yatırım yapmış bir ülkeden gelecek vaat eden bir yabancı yatırım ülkesine dönüştü. SOCAR bu alanda lider konumdadır ve konumunu güçlendirir. Şirket, dünya çapında rekabetçi bir uluslararası kurum olarak daha iyi tanınmak, Azerbaycan'ın sınırlarını aşmak ve uluslararası enerji piyasalarına yaklaşmak için bir dizi yatırım projesi gerçekleştirdi ve mümkün olan en kısa sürede önemli ilerleme kaydetti. Dış pazarlarda faaliyetin genişletilmesi ve üretken ekonomik ilişkilerin tesis edilmesi SOCAR'ın stratejik gelişme trendleri arasında önemli bir rol oynamaktadır.¹⁶ 13 ülkede temsilcilikler kuruldu, İsviçre ticaret şirketi kuruldu, Gürcistan, Türkiye, Ukrayna, Romanya, İsviçre ve Yunanistan'da varlık elde edildi, tek kelimeyle SOCAR küresel enerji pazarına girdi.

3.1.2.Petrol Gelirlerinin Ülke Ekonomisinin gelişimindeki rolü

Azerbaycan'ın petrol stratejisi, petrol ve gaz endüstrisinin geliştirilmesi için planlanan hedeflerin ve stratejilerin uygulanmasını öngörmektedir. Petrol stratejisinin özü, özellikle petrol endüstrisinde uygulanmış veya uygulanacak bir dizi proje, program ve etkinliği tanımlamaktır. Stratejinin özü, endüstrinin tüm potansiyelini (bilimsel ve teknik potansiyelini ve üretim ve satış yeteneklerini dikkate alarak) ve gelecekteki güçlü yönler, likidite değerlendirmeleri, çevre analizi, çalışma, verimlilik, finansal keşif potansiyelini kapsamaktır. Sektörün ekonomi politikasının gelişimi aşağıdakileri hedeflemektedir:¹⁷

1. Alanın stratejik amaç ve görevlerinin ve ayrı yapısal bölümlerinin oluşturulması ve gerekçelendirilmesi;

¹⁶ BP Statistical Review of World Energy, 2018 March, 02.02.2020.

¹⁷ Azerbaycan - 2020: **Geleceğe Yönelik Kalkınma Kavramı**, 2020, sayfa 11, 21.12.2019.

2. Sektörün güçlü ve zayıf yanlarını tespit etmek ve araştırmak. Alanın endüstriyel faaliyetini araştırmanın en önemli görevi, görev ve siparişlerin yerine getirilmesinin sonuçlarını değerlendirmek, görev ve düzenlemelerden sapmalara neden olan faktörleri tanımlamak ve ölçmek, üretim kaynaklarını belirlemek ve harekete geçirmek, bilimsel olarak sağlam bilgi programları geliştirmek;
3. Endüstrinin nihai ve gelecekteki performansını ve endüstrinin gelecekteki performansını ve üretim ve ekonomik faaliyetlerin nihai sonuçlarının etkinliğini değerlendirmek ve kamu gereksinimlerini ve ihtiyaçlarını karşılamak. Saha düzeyinde üretim ve ekonomik faaliyetlerin nihai sonuçlarını yansıtan en önemli göstergeler, sözleşmeli teslimat görevlerinin tam olarak yerine getirilmesi, işçi kolektifinin elindeki işçilik, malzeme ve finansal kaynakların etkinliğinin verimliliği;
4. Alanın mikro ve makro ortamının analizi, incelenmesi ve uygulanması ile uygulamada geniş uygulaması. Doğrudan mikrofinans endüstrisi ve müşteri hizmetleri yetenekleri, yani göndericiler, müşteriler, araçlar, rakipler ve iletişim izleyicileri ile ilgili güçlerle ilgilidir. Macromhit, mikrofinansı etkileyen geniş sosyal güçler, örneğin demografik, ekonomik, doğal, bilimsel, teknik, politik ve kültürel faktörler;
5. Endüstrinin üretimi ve ekonomik faaliyetleri için geliştirme alternatiflerinin belirlenmesi;
6. Yıllık alan bütçesinin hazırlanması.

Petrolün Azerbaycan ekonomisi üzerindeki etkisinin en önemli noktası, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe Azeri Çırag-Güneşli sahasını geliştirmek ve Üretim Paylaşım Anlaşması'nı imzalamak için yabancı şirketler ile ortak girişim olan 20 Eylül 1994'tü.¹⁸ Proje aynı zamanda Azerbaycan'ın jeo-ekonomik ve jeopolitik konumunu güçlendirmesine, dünyanın önde gelen ülkeleriyle stratejik ortaklıklar ve

¹⁸ E. Nasirov, **Azerbaycan Petrol ve Uluslararası Anlaşmalar**, - Bakü, Cumhuriyet Anıt Kitap Yayınevi, 2014, s. 45.

ekonomik iş birliği kurmasına olanak tanıyan eşsiz bir adımdı. Bağımsızlık yıllarında Azerbaycan tarafından imzalanan ilk uluslararası ekonomik belgedir.

Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında piyasa ekonomisine geçişte olan ülkemiz için Yardımlaşma Antlaşması'nın imzalanması, ilk adımda petrol ve gaz endüstrisini kapsayan on milyarlarca dolarlık bir para birimine yol açtı. Azerbaycan petrol stratejisi genel olarak cumhuriyetimizin döviz rezervlerinin hızlı büyümesine, ülkemizin piyasa ekonomisine hızlı adaptasyonuna, dünyaya entegrasyon sürecinin hızlandırılmasına, çeşitli devlet reformlarının uygulanmasına, büyük ekonomik ve sosyal önlemlerin uygulanmasına yol açmıştır.¹⁹

Başarılı petrol stratejisi, Azerbaycan'ın uluslararası ekonomik sisteme entegre olmasını, petrol ve gaz gelirlerinin verimli kullanımı sonucunda makroekonomik istikrarı korumasını ve bu alandaki önlemlerin uygulanması için elverişli koşullar yaratmasını sağlamıştır. Şu anda, ülkedeki petrol gelirleri ekonominin çeşitli sektörlerine yatırım yapmakta ve petrol ihracatına bağımlılığı azaltmak için ihracata yönelik endüstriler geliştirmeye çalışmaktadır. Ulusal petrol stratejisi, ülkemizin sosyo-politik ve ekonomik yaşamına yeni bir dinamik getiren halkımızın refahını teşvik edici bir unsur haline gelmiştir. Azerbaycan petrol stratejisinin amacı, ülkemizin enerji güvenliğini sağlamak ve petrol gelirlerini kullanarak ülke ekonomisinin diğer alanlarında büyüme sağlamaktır.

3.1.3.Ulusal Petrol stratejisinin sonuçları

Nüfus artışı, üretim araçlarının iyileştirilmesi, insanların maddi ve manevi gereksinimlerinin yükselmesi toplumun gelişiminin analizini daha da önemli hale getirmiştir. Listelenen nitelikler Azerbaycan ekonomisini yönlendiren faktörlerin karakteristiğidir. Şimdi, yeni jeopolitik durum tüm maddi ve manevi kaynaklarının daha eksiksiz bir envanterini ortaya çıkarıyor. Potansiyeli belirlemek için en stratejik alan petrol ve doğal gaz sektörüdür. Cumhuriyetin petrol endüstrisinde son yüz yılda

¹⁹ G. Yuzbashova, **Azerbaycan Petrol ve Gaz Stratejisi**, Bakü, 2016.

gözlenen olumlu eğilimler halkın sosyo-ekonomik yaşamına yansımıştır. Petrol gelirleri aktifleştirilir ve çoğu sınırlarının ötesine geçer - yani diğer Birlik ülkelerinin ekonomisinde yardımcı olur.²⁰ Dışarıda bırakılan fonlar genellikle stratejik programlara harcanmadı ve kârlar geri dönüşümden ziyade üretimde bir artışa yönlendirildi. Bağımsızlık durumu şimdi petrol endüstrisinde ve Azerbaycan ekonomisinde ilerleme kaydetti ve keşfedilen rezervlerin potansiyeli, cumhuriyetimizin yeni yüzyılda gelişmiş ülkeler konumunda olması için büyük bir fırsat yarattı.

Ulusal Petrol Stratejisi'nin başarılı bir şekilde uygulanmasıyla, hidrokarbon kaynaklarının yabancı şirketlerle ortak kullanımı ve ihracatı, ülkemizin döviz girişlerinin hızla artması sayesinde her geçen yıl artmaktadır. Azerbaycan ekonomik büyümede dünya lideridir, önemli bölgesel ve uluslararası projelerin başlatıcısı ve katılımcısıdır. Dünya ekonomik sistemine entegrasyon sonucunda, petrol gelirlerinin yönetimi alanında en iyi uygulamalar tanıtıldı. Bu bağlamda, Azerbaycan'a gelen büyük petrol gelirlerinin petrol stratejisinin mantıklı bir devamı olarak toplanmasını ve amaca uygun kullanımını sağlamak amacıyla 1999 yılında Büyük Lider Haydar Aliyev'in Kararnamesi ile Devlet Petrol Fonu kurulmuştur.²¹ Petrol Fonu'nun kurulması ile petrol servetinin nesiller arasında adil bir şekilde dağıtılması, verimli ve amaçlı yönetimi için temel bir garanti verilmiştir.

Devletin büyüyen mali kaynakları nedeniyle ülke, bölgesel programların ve altyapı projelerinin finansmanı da dahil olmak üzere önemli yatırımlar yapmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in son yıllarda yürüttüğü devlet programlarının ve faaliyetlerinin uygulanması çerçevesinde ülkenin tüm bölgelerinde ve Bakü'de farklı altyapı projeleri uygulanmıştır. İnsanların yaşam standartlarını ve sosyal statülerini iyileştirmek, sosyal meseleleri ele almak ve yoksulluğu azaltmak için önemli çalışmalar yapılıyor. Ülkenin finansal potansiyelinin artmasının bir sonucu olarak, petrol dışı sektörün gelişimi için

²⁰ Zahid Abdullaev, Abbas Abbasov, **Petrol endüstrisinin ekonomisi ve yönetimi**, Bakü, 2000, s. 234.

²¹ **"Azerbaycan 2020: Geleceğe Bakış" Kalkınma Kavramı**, 29 Aralık 2012 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi tarafından onaylanmıştır, 02.02.2020.

hedeflenmiş tedbirlerin uygulanması için uygun koşullar yaratılmıştır.²² Bu bağlamda, petrol dışı sektörün gelişmesi, petrol sektörü ile birlikte Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ekonomik seyrinde bir önceliktir. Bu amaçla, ülke, Petrol Fonu da dahil olmak üzere petrol gelirlerinin arttırılması ve Devletin Petrol Fonu'nun ülkenin ekonomik kalkınmasının teşvik edilmesi, stratejik olarak önemli devlet programlarının ve projelerinin finansmanı ve bölgeye yatırım yapılması konusundaki rolünü artırarak önemli altyapı ve sosyal projeleri finanse etmektedir.

Altyapı projelerinin ve bölgesel kalkınma programlarının başarılı bir şekilde uygulanması, ülkemizin ekonomik kalkınması için güçlü bir temel oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın her bölgesinde yeni, güncel altyapı oluşturuluyor, elektrik santralleri inşa ediliyor, gaz ve su boru hatları döşeniyor ve yollar inşa ediliyor.²³ Altyapıyı iyileştirmek ve geliştirmek için hedeflenen tedbirler, insanların refahı ve refahı için sosyal yönden alınan önlemlerin de önemli bir parçasıdır.

Düşük gelir gruplarının, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin yaşam koşullarını, özellikle artan petrol gelirleri nedeniyle iyileştirmek için sayısız önlemler alınmakta ve Devlet Petrol Fonu'ndan ilk fon bu faaliyetlerin finanse edilmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı bu kararlara uygun olarak, Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde gerekli altyapıya sahip mülteciler ve ÜİYOK'lar ve 2007'nin sonlarında Sabirabad bölgesinde son Talaaqai çadırı için yerleşimler inşa etmek ve görevlendirmek için çeşitli Emirler ve Devlet Programları kabul etmiştir.²⁴

Aynı zamanda, ülkenin artan finansal kapasiteleri sayesinde, sadece Azeri değil, bir bütün olarak bölgenin ulaşım altyapısının modernizasyonunu kolaylaştıracak stratejik uluslararası altyapı projeleri başarıyla uygulanmaktadır. Bu projelerden biri ve Devlet Petrol Fonu tarafından finanse edilen en önemli projelerden biri olan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi, cumhuriyetimizin Batı'ya

²² 2008-2015 **Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Yoksulluğun Azaltılması ve Sürdürülebilir Kalkınma Devlet Programı**. 15 Eylül 2008 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararı ile onaylanmıştır.

²³ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu'nun internet kaynakları: www.oilfund.az, 14.11.2019.

²⁴ "Petrol dışı sektörün dinamik gelişimi ekonomik stratejinin önceliğidir", "**Halk**" gazetesi, 09.02.2015.

siyasi entegrasyonuna ve Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilere katkıda bulunuyor. ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunacaktır.²⁵ Yeni Bakü-Tiflis-Kars demiryolu Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayacak bölgesel bir koridor olacak. Bu proje bölgesel kalkınmaya katkıda bulunacaktır.

Bugün, petrol gelirlerinin bir kısmı su temini konularına ve Oğuz-Gabala bölgesinden Bakü'ye bir su boru hattının inşasına ve SamurAbsheron sulama sisteminin Devlet Petrol Fonu projeleri arasında yeniden yapılandırılmasına odaklanacaktır. Bu projelerin uygulanması, petrol stratejisinin mantıklı bir devamı olarak görülmektedir.²⁶ Böylece, Bakü-Tiflis-Ceyhan ana ihracat boru hattı üzerinden ihraç edilen petrol satışından elde edilen gelirler, su ve diğer altyapı projelerinin uygulanmasında kullanılacak, böylece nüfusun refahı için petrol gelirlerinin kullanılmasını sağlayacaktır.

Aynı zamanda petrol gelirleri pahasına ülkenin insan kaynaklarını artırmak için önemli önlemler alınmaktadır. Bu önlemlerden biri olarak, DNF tarafından finanse edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından onaylanan "2007-2015 için Azerbaycan Gençliğinin Yurtdışı Eğitimi Devlet Programı" nın uygulanması, modern insan kaynaklarının oluşturulmasını ve genç kuşağın eğitimini teşvik etmektedir. Genişlemesi ve uluslararasılaşması için koşullar. Öncelikle DNF fonları aracılığıyla bu program için finansman, "siyah altının insan sermayesine dönüştürülmesi" fikrinin gerçekleştirilmesine yönelik stratejik bir adımdır.

3.2.Petrol dışı sektör

Petrol dışı sektör incelenirse, altı kilit alan olduğu görülmektedir. İlk iki alan (petrol dışı sanayi ve tarım) ticari alanlardır ve dış ticarete önemli bir rol oynamaktadır. Diğer alanlar (ulaştırma, inşaat, ticaret ve sosyal hizmetler, iletişim ve

²⁵ "Azerbaycan 2020: Geleceğe Bakış" Kalkınma Kavramı, 29 Aralık 2012 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi tarafından onaylanmıştır, 02.02.2020.

²⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 2014 Raporu, Bakü, 2015.

telekomünikasyon) dış ticarete ülkeyi temsil etmemektedir, çünkü bunlar ticari değildir.²⁷

Gelişmiş ülkelerdeki çalışmalar, petrol endüstrisinin ulusal ekonomideki yüksek büyümesinin, ülkedeki yatırımların kullanımının yanı sıra hızla büyüyen devlet bütçesi gelirleri için büyük fayda sağladığını göstermektedir. Bütün bunlar devletin yapısal politikasının uygulanmasıyla yakından ilgilidir, fakat aynı zamanda ekonominin diğer sektörlerine doğrudan yatırım yapılmasına da bağlıdır. Petrol endüstrisinin ülke ekonomisindeki büyümesi, büyük ölçüde ihracat yapısındaki artan petrol üretiminin sonucudur.²⁸ Böylece, ihracat gelirlerinin büyük kısmı petrol gelirlerine düşmektedir. Sonuçta, petrolün hem ülke ekonomisine hem de devlet bütçesine bağımlı olmasıyla sonuçlanacak. Bu koşullar altında, coğrafi sektörün gelişimi dengeli ve dinamik bir ekonomik kalkınmaya hizmet eder.

2003 yılının sonundan itibaren petrol dışı sektörün Azerbaycan'da sosyo-ekonomik kalkınmanın dinamiklerini hızlandırmadaki rolü ciddi bir ilgi gördü. Petrol dışı sektörün ülke GSYİH'si içindeki payı Tablo 8'de verilmiştir.

**Tablo 8. Petrol dışı sektörün Azerbaycan Cumhuriyeti GSYİH içindeki payı
(milyar manat olarak)**

Göstergeler	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Toplam GSYİH	28.4	40.1	35.6	42.5	52.1	54.0	57.7
Petrol dışı sektör	11.7	17.1	18.6	21.4	25.4	28.5	32.6
Petrol dışı sektörün GSYİH'sinin yüzdesi	41.2	42.6	52.2	50.4	48.8	52.8	56.6

Kaynak: <http://www.economics.lb.ua>.

²⁷ Adalet Veliyev, **Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Coğrafi Sektörün Gelişiminin Makroekonomik Konuları**, Ulusal Bilimler Akademisi Bildirileri, 2. Baskı, Bakü, 2005, s. 575.

²⁸ Fakhri Hasanov, Ilaha Samadova, "The Impact of Real Exchange Rate on Non-Oil Exports: The case of Azerbaijan" , (Çevirimiçi), www.ecosecretariat.org/.../Article%20for%20Journal_az.doc , 2012, s. 78.

Tablo 11'den de görülebileceği gibi, reel GSYİH, petrol dışı sektör olmak üzere 2009-2010 döneminde 6,8 kat artmıştır. 2009 yılında petrol dışı sektörün ülke GSYİH içindeki payı%65,9 iken, bu rakam 2012'de%41,2'ye düşmüş, 2014-2017'de hemen hemen aynı kalmıştır. Sadece 2018 yılında ülke ekonomisinin petrol dışı sektöründeki katma değer geçen yılın aynı dönemine göre%10 arttı. Petrol dışı sektörde 2018 sonunda GSYH içindeki katma değer%56,6 olarak gerçekleşti. O yılın sonunda, petrol dışı sektörün çoğu alanındaki katma değerli üretimin büyüme oranı, bir önceki yılın aynı dönemine göre daha yüksekti. Petrol dışı GSYH'nin büyümesine en büyük pozitif katkı inşaat sektörü (%4,3) tarafından yapılmıştır. Petrol dışı sektörde yaratılan katma değer yapısında madencilik sektörünün payı%2,4, işleme sektörünün payı ise %53,2 oldu.

Petrol dışı sektörün gelişimi, ülke ekonomisinin ve hükümetin petrole bağımlılığının önlenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Petrol dışı sektörün gelişmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik büyümesi ve yoksulluğun azaltılması üzerinde de doğrudan bir etkiye sahiptir. Petrol dışı sektörün gelişmesi, bir ürünün ihracat yapısında baskın konumunu önler, ancak ürün ihracatının piyasa koşullarına bağımlılığını azaltma üzerinde doğrudan etkisi vardır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası ilişkiler sistemine hızlı adaptasyonu, ekonomideki sürekli büyüme, ülkedeki yoksulluğun azaltılması, ekonominin çeşitlenmesi ve ihracat, önümüzdeki 10-15 yıl içinde petrol dışı sektörün hızlı gelişmesine bağlı olacaktır. Petrol dışı sektörün sürekli gelişimi, bu alanlardaki ürünlerin rekabet gücünün arttırılmasını gerektirmektedir.²⁹ Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dünya pazarına dayalı ham petrol ihraç ettiği açıktır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilk yıllarında dünya pazarına petrol ihracatının hızlandırılması, ülkemizin uluslararası ekonomik ilişkiler sistemine stratejik entegrasyonunun başlangıcı oldu. Petrol dışı sektörün büyümesi ülke ekonomisinin gelişimi için çok önemlidir. Bunlara örnekler:³⁰

- Ülke ekonomisinin rekabet gücünü artırır;

²⁹ Shayah Hazem, "Economic Diversification by Boosting Non-Oil Exports", (Case of UAE): **Journal of Economics, Business and Management**, 2015, Vol. 3, No. 7, Julys.18.

³⁰ Said Mustapha, Oluwayemisi Akinkuotu, Abass Shiro, İsmail Yusuf, "Can Non-Oil Exports boost Agriculture Sector Performance in Nigeria?", **A Tale for Oil Independency Research Journal of Finance and Accounting**, 2013, (Çevirimiçi), www.iiste.org Vol.4, No.19.

- Petrolün tükenmesi nedeniyle ülke ekonomisinde garantör olarak hareket etmek;
- İç talebi karşılamak için ithal ürünlere bağımlılığı azaltmak ve bunun sonucunda ulusal ürün tercihini artırmak;
- Devlet bütçe gelirlerinin önemli kaynaklarından biri olarak hareket eder;
- İşsizliği önler ve dolayısıyla istihdam edilen nüfusun çoğu petrol dışı sektörde çalışır.

Yukarıdaki faktörlere daha yakından baktığımızda, Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomisi de dahil olmak üzere petrol dışı sektörün ulusal ekonomide bugün ve gelecek dönemler için oynadığı rolü daha iyi anlaşılmaktadır. Nakit dışı sektörün ithalata bağımlılığı azaltmada ve finans sektöründe ithalat enflasyonunu korumadaki rolü, nüfusun genel ihtiyaçlarını karşılamada vazgeçilmezdir. Petrol dışı sektör, kamu gelirlerinin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Petrol tükenmesine rağmen, petrol sektöründen elde edilen büyük gelir hacmine rağmen, bütçe gelirleri sonuçta reel sektörün, petrol dışı sektörün sürdürülebilirliğine bağlıdır. Bu nedenle petrol dışı sektörün gelişimi ve çeşitlendirilmesi ülkemiz için bir önceliktir. GSYİH büyümesini etkileyen faktörler şunlardır:

- iç talep altyapısının değiştirilmesi;
- yatırım stratejisi, çekilen yatırım miktarı;
- finans, bankacılık ve kredi sektörlerindeki reformlardan kaynaklanan üretim ve tüketim ilişkileri;
- yerli üretimi yaratan kamu harcamalarının hacmi;
- Mevzuat çerçevesi oluşturan, ülkedeki kurumsal ve yapısal formlardaki değişiklikler.

Tüm bu faktörler ülkemiz için her zaman ön plana çıkmıştır ve sosyo-ekonomik politika sonucunda geçiş dönemi başarıyla tamamlanmıştır ve çeşitlendirme süreci halen devam etmektedir. Son yıllarda ülke ekonomisinde uygulanan politikanın petrol dışı sektörün gelişimi üzerinde önemli bir etkisi

olmuştur. 2020'ye kadar Azerbaycan'ın ekonomik kalkınma kavramı, petrol dışı sektörün hacmini kişi başına 1.000 \$ ve toplam 10 milyar \$ artırmayı hedeflemektedir. Bu kavramın bir diğer hedefi de petrol dışı ihracatın toplam ithalata eşdeğer olmasıdır.³¹ Bu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası ekonomik ilişkilerin genişletilmesinde, petrolün yok olması durumunda ödemeler dengesinin korunmasında ve ekonomik prestij kaybının önlenmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

Sanayi sektöründeki ana faaliyetler, rekabet gücünü artırmak, yatırım ve kalkınma faaliyetlerini artırmak ve petrol dışı sektörün etkin gelişimini sağlamaktır. İthal ürünlerin bazıları ülkemizde önceki yıllara göre üretilmiştir. Sonuç olarak, yerli ürünlerin yerli üretimi artmış ve ithal ürünlere bağımlılık azalmaya başlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in uyguladığı "açık kapı" politikası sonucunda, yabancı ve tüzel kişilerin sayısı üç kat arttı.³² Bu nedenle, ekonomik alanların büyümesi, girişimciliğin gelişimi ve bireylerin girişimcilik faaliyetlerine katılımı, özel teşebbüslerin sayısındaki artışın bir sonucudur.

Bölgelerdeki sanayi sektörünün gelişimine de önem verilmektedir. Bu nedenle, Mingachevir Endüstri Parkı ve Neftchala Sanayi Bölgesi inşaatı ile ilgili Emirlerin imzalanması Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinde petrol dışı sektörün gelişimini göstermektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin temel amaçlarından biri petrol bağımlılığını durdurmak ve tarımın ekonomik kalkınmasını sağlamaktır. Ülkemizde tarımın gelişmesi bölgelerdeki yoksulluğun azaltılmasını etkilemektedir. Tarım sektörünün kendine özgü özellikleri vardır ve kredi verimliliği açısından önemlidir. Bu sektör Azerbaycan Cumhuriyeti için stratejik öneme sahip ve umut vericidir. Bu durum hükümet belgelerine de yansımış, kredi desteğinin sektöre önemi hakkında başka argümanlar da var. Her şeyden önce, tarım düşük bir girişimcilik olarak kabul edilir ve gelişmiş ülkelerdeki çiftçiler güçlü hükümet desteğinden yararlanır. İkincisi, çiftçilerin geliri iklim koşullarına bağlıdır. Olumsuz hava koşulları söz konusu

³¹ Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi: <http://www.stat.gov.az>, 02.02.2020.

³² Şamil Gafarov, **Modern ekonomik sistemler ve küreselleşme**, Bakü, CBS, 2014, s. 632.

olduğunda, faaliyetlerine devam etmek için ek fonlara ihtiyaç vardır. Tarımın gıda güvenliğindeki önemli rolü düşünüldüğünde, bu sorunun çözümü çok önemlidir.

3.2.1. Petrol dışı sektörün geliştirilmesi

Azerbaycan'da petrol dışı sektörde ülkenin ekonomi politikasında kilit bir öncelik olan süreçler, ülkedeki petrol stratejisi uygulamasının ilk yıllarından itibaren başladı. Azerbaycan'da ekonomik kalkınma modelinin aktif olarak oluşturulduğu yirminci yüzyılın başlarına kadar, petrol dışı sektörün temel unsurları ekonomik reformların derinleştirilmesinde öncelik haline gelmiştir. Ülkenin petrol ve gaz dışı sektörlerinin rehabilitasyonu ve modernizasyonu zaten ciddiye alınmıştır.³³ Bu bir tesadüf olamazdı. Azerbaycan zengin kaynakları, elverişli coğrafi alanı, ekonominin geleneksel rekabetçi petrol dışı sektörleri ve güçlü bilimsel ve teknik potansiyeli olan bir ülkedir.

Devletin petrol dışı sektörün büyümesine ilişkin düzenlemesinin önemli parametrelerinden biri bölgesel faktörlerle ilgilidir. Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin ağırlıklı olarak petrol dışı ürünlerde uzmanlaştığı belirtilmelidir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin SSCB'nin bir parçası olduğu dönemde, bölgeler ağırlıklı olarak tarım ve işleme endüstrisinde uzmanlaşmıştır. SSCB'nin çöküşü ve merkezi ekonomik ilişkiler sisteminin çöküşünün bir sonucu olarak, işleme endüstrisinin ve tarımın durumu ciddi bir durgunluk durumuna sahipti. 1995'ten bu yana ulusal lider Haydar Aliyev tarafından yürütülen tarım reformlarının ve tarım politikasının başarılı bir şekilde uygulanması sonucunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nde çok kültürlü bir ekonomi kurulmuş ve tarımda girişimciliği artırmak için önemli önlemler alınmıştır.³⁴

Hükümetin petrol dışı sektörün gelişimine verdiği desteğin önemli faktörlerinden biri, işletmelerinin kârındaki artışla yakından ilgilidir. Ülkemizde

³³ İgbal Mammadov, **Petrol dışı sektör geliştirme eğilimleri**, Bakü, 2012, s. 154.

³⁴ Ali Nuriyev, **Azerbaycan'da Ekonomik Kalkınma ve Modernleşme Politikasına İlişkin Kavramsal Çerçeve**, Bakü, AVRUPA, 2013, s. 422.

ekonominin önemli bir kısmı özelleştirildi. Özel mülkiyetin hakimiyeti, serbest rekabete elverişli bir ortam yaratır. Petrol dışı sektör girişimcilerinin kârının artması, bu alanda üretilen malların hızla cirolanmasından kaynaklanmaktadır. Petrol dışı sektörün gelişimi girişimcilerin gelirlerini artıracaktır.³⁵ Böylece, ülkenin başarılı ekonomik, finansal ve vergi politikalarının bir sonucu olarak girişimcileri iç ve dış pazarlardaki konumlarını güçlendirmeye teşvik ederek yeni istihdam yaratılması için elverişli bir konum oluşturmaktadır. Petrol dışı sektörün büyümesine yönelik hükümet desteği vergi teşviklerinin kullanımı ile yakından bağlantılıdır. Vergi teşviklerinin uygulanması bir süre içinde bütçe gelirlerinde bir düşüşe yol açacak olsa da, petrol dışı sektörün gelişimi ürünlere yönelik iç talep için önemli bir önkoşul oluşturacaktır.³⁶ Ülkenin ekonomik tehlikelerinin önlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Devletin petrol dışı sektörün gelişimine ilişkin düzenlemesi, yerel sanayinin gelişmesi için önemli bir adımdır. Ayrıca, yerel sanayinin gelişmesi, istihdamın büyümesi ve gayri safi yurtiçi hasılanın artması için elverişli koşullar yaratmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde gayri nakdi sektörün yükselişine yönelik projelerin uygulanması, modern koşullarda devlet düzenlemelerinin yönlerinden biri olarak yorumlanmaktadır. Cumhuriyette petrol dışı sektörün gelişiminin gerçekleşmesi Başkan'ın ilgi odağıdır. Bu bağlamda, ülke Cumhurbaşkanı tarafından geliştirilen Devlet Yatırım Şirketi, yatırımların petrol dışı sektörü genişletme rolüne odaklanmaktadır. Petrol dışı sektörün gelişimine ilişkin devlet düzenlemesinin ana kriteri, bu alanda üretilen ürünlerin rekabet edebilirliğinin geliştirilmesi için elverişli koşullar yaratmaktır. Petrol dışı sektör, ürünlerinin rekabetçi gelişimindeki birçok faktörden de etkilenmektedir. Bu faktörler şunları içerir:³⁷

- Müşteriler için mümkün olduğu kadar kabul edilebilir ürün kalitesi;

³⁵ Tural Aliyev, "Azerbaycan'ın Petrol Dışı Sanayi Sektöründe Yeniliğin Yatırımın Teşviki» ICC'nin "**Sürdürülebilir Ekonomi: Zorluklar ve Beklentiler**" hakkındaki bildirileri, Sumgayıt, DSK, 2016, ss. 40-43.

³⁶ Arif Shakaraliyev, **Devlet İktisat Politikası: Sürdürülebilir ve Sürdürülebilir Kalkınmanın Zaferi**, Bakü, Ekonomi Üniversitesi, 2011, s. 542.

³⁷ Mirdamet Sadigov, **Finansal Potansiyel: Tarım Sektörünün Oluşumu ve Önceliği**, Bakü, 2019.

- Ayrıca, bu alandaki genel fiyat seviyesi genel talep düzeyinin belirlenmesine yardımcı olur;
- Üretilen ürünlerin çeşitliliği ve hacmi tüketicilerin ihtiyaçları ile uyumlu olmalıdır.

Aynı zamanda, tüm emtia üreticileri, piyasa ilişkileri ortamında mülklerinden bağımsız olarak piyasaları seçebilirler. Bunun nedeni üreticilerin ekonomik bağımsızlığıdır. Genel olarak, ekonomik faaliyetin yanı sıra petrol dışı sektörün gelişmesi, devlet düzenlemelerine yönelik tedbirlerin uygulanmasında ve ürün üreticilerinin bağımsızlığının sağlanmasında ekonomik yöntemlerin önceliği ile yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda, emtia üretiminin düzenlenmesi, belirli malların satışı için elverişli koşullar yaratmayı amaçlayan tedbirlerde ekonomik yöntemlerin önceliği için de önemli bir ön koşuldur. Ekonomik yöntemlerin en önemli kısmı vergi teşvikleri, RPO'larda devlet düzeni, yatırım düzeyidir. Petrol dışı sektörün gelişimi, sosyal ve ekonomik seviyelerin artması ve sonuçlarının azami etkisi toplumun üretim ve üretim dışı ihtiyaçlarının karşılanması ile yakından bağlantılıdır.³⁸ Dolayısıyla, verimli, amaçlı ihracat hazırlığı, devlet bütçesinden gelirlerin artmasına neden olur ve bu da devletin stratejik çıkarlarının korunmasında önemli bir rol oynar.

Yatırım stratejisinin devlet düzenlemesinin ana yönlerinden biri olarak uygulanması, devlet yatırım stratejisi aracılığıyla coğrafi sektörde uygun sistemin oluşturulmasına dayanmaktadır. Çekilmiş yatırımların uyarılmasının modern zamanlarda petrol dışı sektörün gelişiminde önemli bir kaynak olduğu düşünülmektedir. Bu durumda yatırım en önemli koşullardan biridir. Yabancı yatırımların devlet tarafından garanti altına alınması, bu sektördeki yabancı yatırımların cazibesinin ana faktörlerinden biridir. İnovasyon stratejisi, bilim ve teknolojiye son gelişmelerin üretiminde uzun ömürlülüğün kullanılmasını öngörmektedir.³⁹ Devlet tarafından düzenlenen yapı, uyaran yöntemleri de içeren üretimde bilimsel ve teknik gelişimin en son başarılarının kullanımını teşvik etmeyi

³⁸ Bölgesel kalkınma programları: teorik ve pratik konular, Bakü-2015.

³⁹ "Ulusal ekonomide yatırım kararı alma mekanizması ve onu etkileyen faktörler», **İktisadi Bilimler: Teori ve Uygulama Dergisi** 2010.

amaçlamaktadır. Stimülasyon yöntemleri, yeni ürün ve hizmetleri doğrudan etkileyen ekonomik yöntemlere dayanmaktadır.

Modern çağda, petrol dışı sektörün devlet düzenlemesi, yeni satış pazarlarına doğrudan erişim sağlamanın yanı sıra, devlet bütçesi desteğinin sağlanmasına ve petrol dışı sektörün ülkenin ekonomik güvenliğini sağlamadaki rolünün güçlendirilmesine yol açan bilimsel ve teknolojik hedeflerin oluşturulmasına dayanmaktadır.

3.2.2. Petrol sektörü bağımlılığının ortadan kaldırılması yolları

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının önderliğinde tasarlanan ve uygulanan kalkınma kavramının "Azerbaycan 2020" nin ekonomik, politik ve sosyal önemi, ülkemizin ve halkının gelişiminin modern koşullarda olumlu etkilerini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. 29 Kasım 2011 tarihinde imzalanan "Azerbaycan 2020 Geleceğe Bakış" kalkınma kavramının geliştirilmesi ve uygulanması konusunda Sayın İlham Aliyev'in düzeni çok önemli ve tarihi bir belgedir. "Azerbaycan 2020 Geleceğe Bakış" ın geliştirilmesi kararnamesi, bu kavramın kabul edilmesiyle Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeni bir gelişme aşamasına girdiğini belirtiyor. Bu adımın temel amacı, çok boyutlu, etkili ve yenilikçi bir ekonomi yaratmak, sosyal gelişimi sağlamak ve kültür, bilim ve sosyal yaşam alanında yeni başarılar elde etmek ve nüfusun refahı için uluslararası standartları karşılamaktır. "Azerbaycan 2020 Geleceğe Bakış" kalkınma kavramının önemli yönleri aşağıdadır.⁴⁰

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının güçlendirilmesi, devletin toprak bütünlüğünün sağlanması ve sürdürülmesi;
- Bağımsız ekonomik ve siyasi kurumların daha da geliştirilmesi, devlet işlevlerinin uygulanması ve sivil toplum kuruluşlarının rolünün artırılması;

⁴⁰ "Azerbaycan 2020: Geleceğe Bakış" Kalkınma Kavramı, www.president.az, 21.12.2019.

- Ekonomide petrol dışı sektörlerin büyümesi ve gelişmesi yönünde sürekli ekonomik kalkınmanın sağlanması, ekonomik kalkınma yönlerinin çeşitlendirilmesi, GSYİH ve devlet bütçesinin organizasyonunda doğal kaynak katsayısının azaltılması ve petrol dışı sektörün önceliğinin sağlanması;
- İnovasyon politikasının ekonomik alanda uygulanmasını sağlamak ve gelişimini sağlamak için güçlü bir motivasyon sisteminin geliştirilmesi;
- Mevcut kaynakları ve coğrafi konumları kullanarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tüm sektörlerinde modern sosyo-ekonomik kalkınma gereksinimlerine erişimin sağlanması;
- Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomisinin rekabet gücünün artırılması, ulusal ürünlerin uluslararası pazarlara tanıtımının sağlanması;
- Ülkede sosyal yoksulluk düzeyini en aza indirmeyi amaçlayan politikaların sürdürülmesi, düşük gelirli ve orta gelirli ailelerin ekonomik refahının artırılması ve toplumdaki önem ve rolünün artırılması için önlemler;
- Ülkemizdeki sağlık, eğitim ve insani alanların gelişimi üzerinde özel kontrol, yüksek insani kalkınmanın sağlanması, Azerbaycan Cumhuriyeti halkının bilgi ve becerilerinin etkili yapısının oluşturulması, küreselleşmenin faydalarını kullanarak kalkınma modeline geçişin sağlanması;
- Ülkemizin hem Azerbaycan Cumhuriyeti'nde hem de dünyada barış, bağımsızlık ve güvenliği sağlama çabalarını artırmaya yönelik tedbirlerin uygulanması.

Tüm bunları göz önünde bulundurarak, “Azerbaycan 2020: geleceğe bakış” kalkınma kavramının gelişiminde aşağıdaki kilit noktaları göz önünde bulundurmak mümkündür:⁴¹

- Modern Cumhuriyeti dikkate alarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uzun vadeli sosyo-ekonomik gelişiminin ana yön ve hedeflerinin açıklığa kavuşturulması;

⁴¹ “Azerbaycan 2020: Geleceğe Bakış” Kalkınma Kavramı, www.president.az, 21.12.2019.

- Kavramın politik ve ekonomik hedeflerine ulaşmak için yön ve aşamalarını tanımlamak;
- ülkenin kamu-özel sektör ortaklıklarının siyasi biçimini ve yapısını belirlemek;
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin gelecek vaat eden kavramsal stratejisinde ekonomik ve sosyal alan, yenilik ve bilimin temel görev ve önceliklerinin yanı sıra ekonomideki önemli yapısal değişiklikler;
- Ülkenin kalkınma düzeyinin iyileştirilmesi, uzun vadeli bölgesel kalkınmanın temellerinin iyileştirilmesi.

Bu kavramın uygulanması Azerbaycan Cumhuriyeti'nin halihazırda dünyanın en hızlı büyüyen ülkeleri arasında olduğunu kanıtlamaktadır. Bağımsızlığın ilk yıllarına kıyasla, Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomik ve politik olarak ilerlemiştir. İç kaynaklar alanında uygulanan yatırım projeleri, ekonomik süreçlerin genişlemesi ekonominin çeşitlendirilmesinin anahtarıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından uygulanan programlar, belgeler, önlemler ve ekonomik mekanizmalar sonucunda ülkemizin hayatında olumlu değişiklikler yapılmıştır. Geçiş dönemi sona erdi ve en önemlisi tüketim, dağıtım, üretim ve değişim alanlarındaki pazar ilişkileri kilit bir rol oynamaya başladı.

SONUÇ

Azerbaycan, ulusal ekonomisinin gelişmesine büyük katkı sağlayan önemli petrol ve gaz rezervlerine sahiptir. Son yıllarda petrol ve petrol ürünleri satışından elde edilen gelirler, bütçe gelirlerinin önemli bir kısmını sağlayarak, önemli ekonomik ve sosyal sorunların çözümüne yönlendirilmesini mümkün kılmıştır. Bununla birlikte, petrol endüstrisinin hakimiyeti, uzun vadede ekonominin dengesiz bir şekilde gelişmesine yol açarak onu dünya enerji piyasalarındaki duruma, uluslararası politik duruma ve diğer olumsuz olayların ortaya çıkışına bağımlı hale getirebilir.

Azerbaycan'ın enerji politikası esas olarak hidrokarbon rezervlerinin geliştirilmesi ve ihracatına odaklanmaktadır. Azerbaycan şu anda oldukça büyük bir petrol üreticisidir ve gelecekte büyük bir doğalgaz üreticisi de olabilir. Bunun için tedarikini Batı pazarlarına sağlayacak bir ulaştırma altyapısı oluşturulmalıdır.

Azerbaycan'da ekonominin petrol dışı sektörünün büyüme potansiyeli önemlidir. Burada, büyüme için bir katalizör rolü, petrol ve gaz endüstrisinin ekonomik etkisi olabilir. Petrol dışı sektörü geliştirmeyi amaçlayan bir stratejinin uygulanmasının temeli olarak hükümet, Azerbaycan'ın DTÖ'ye katılımı, bölgesel pazarlara erişimin artırılması ve idari prosedürlerin basitleştirilmesi dahil olmak üzere ticaret rejimini ve emtia piyasalarına erişimi iyileştirmeyi amaçlayan bir dizi önlemin uygulanmasını değerlendiriyor.

Azerbaycan ekonomisinin durumu analizi, temel sorunlardan birinin nüfusun düşük yaşam standardı olduğunu gösterdi. Arttırmak için petrol ve gaz üretiminden elde edilen gelirin kullanılması önerilmektedir. Hem makroekonomik istikrarı korumak hem de ekonominin petrol ve gaz üretimi ile ilgisi olmayan sektörlerini geliştirmek için kullanılmalıdır.

Bir devlet petrol fonu kurmanın ekonomik faydaları, maden çıkarma şirketlerinin petrol geri kazanım oranıyla ilgili salt ticari kararlarını devlet tarafından yapılan maliyetlerden ayırmak için bir mali mekanizma sağlayan kanıtlanmıştır. Fonun kullanılması, petrol gelirlerindeki aşırı hızlı artışın olumsuz etkilerini önleyecek, finansal istikrarı sağlamaya yönelik tedbirler uygulayacak, ülkenin sürdürülebilir ve

hızlı ekonomik kalkınması için ön koşullar oluşturacak ve nüfusun en yoksul kesimlerine sosyal destek sağlayacaktır.

Petrol fonunun aşağıdaki alanlardaki dağılımının rasyonel oranları belirlenmiştir: Altyapı yatırımlarını ve sosyal açıdan önemli projeleri geri ödemesiz olarak finanse etmek, ülke için büyük önem taşıyan petrol ve gaz üretimi ile ilgisi olmayan sektörlerdeki kalkınma projelerini finanse etmek ve ekonomik verimlilik, ve nüfusun sosyal desteği için.

Bugün, dinamik değişimler ve gereksinimlerini belirleyen küreselleşme çağında, Azerbaycan'ın sürdürülebilir kalkınma ve ekonomik güvenliği sağlamak için başarılı bir sanayi stratejisi oluşturması ve uygulaması gerekiyor. Bir endüstriyel strateji geliştirirken, ülkedeki mevcut endüstriyel duruma, endüstriyel ve sosyo-ekonomik potansiyelin bireysel özelliklerine güvenilmelidir. Uygulanan devlet kalkınma programları sayesinde Azerbaycan'ın son on yılda önemli ilerleme kaydettiğine dikkat edilmelidir. Petrol ve gaz sektörü önde gelen ve en karlı sektör olmaya devam ediyor, ancak devletin petrol dışı sektörü canlandırarak ve geliştirerek hidrokarbon kaynaklarına olan mevcut bağımlılığını ortadan kaldırması gerekiyor.

2012 yılında geliştirilen "Azerbaycan - 2020: geleceğe bakış" kavramına büyük önem verilmelidir. Ana görevi ülkenin en sürdürülebilir refahını sağlamak ve iç potansiyelin kullanılmasıyla ekonomik istikrarı sağlamaktır. Etkili bir sanayi politikasını öngören konseptin ana fikri, yenilikçi ürünlerin kullanılması, üretimde otomasyonun kullanılması, endüstrilerin modernizasyonu, yüksek teknolojili ekipmanların tanıtılması ve yeni nesil eğitim sisteminin iyileştirilmesidir.

Hem orta vadeli (2016-2020 dönemi için) hem de uzun vadeli (2025 sonrası) beklentileri dikkate alan stratejik yol haritalarının geliştirilmesi, endüstrinin çeşitliliğini, genç endüstrilerin gelişimini, yeni işlerin yaratılmasını, ekonomiye yabancı yatırım akışını önemli ölçüde genişletmeye yardımcı olacaktır. Ekonomi uzmanlarının tahminlerine göre ülkemizin GSYİH'sı 1,56 milyar manat artacak, bu göstergeye ulaşılması esas olarak madencilik sektörünün gelişmesi ve makine yapım sektörünün en son teknolojilerin devreye girmesi ve bir bütün olarak ağır sanayi yapısının modernize edilmesi ile mümkün olacaktır.

Böylelikle, zengin bir endüstriyel potansiyele sahip olan Azerbaycan, yeteneklerini makul bir şekilde değerlendirmekte ve aşamalı olarak, yeni bir ihracata yönelik modelin yaratılmasına ve aynı zamanda petrol dışı sanayi üretim sektörünün etkinleştirilmesine dayanan yenilikçi bir sanayi politikası yoluna girmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbasov, Abbas,
Zahid Abdullaev: **Petrol endüstrisinin ekonomisi ve yönetimi**, Bakü, 2000, s. 234.
- Abbasov, Çingiz.: **Azerbaycan'ın dünya ekonomisini entegre olma yolları**, Bilim yayınevi, Bakü, 2005, s. 252.
- Abdullayev, Ramin ,
Xasay Khidirov: **Azerbaycan Petrol Rafineri Endüstrisinde Azerneft Rafinerisinin Rolü**, Bakü, Bilim, 2003, s. 192.
- Abdullayev, Zahid: **Petrol Endüstrisi Ekonomisi ve Yönetimi**, Ders Kitabı, Bakü, 2017.
- Abdullayev, Zahid,
G. Yuzbashova: **Azerbaycan Petrol ve Gaz Stratejisi**, 2016, Bakü.
- Abramov, Sergey: **Duran Varlıklarda Yatırım Yönetimi**, E: Sınav, 2002, s. 343.
- Ahmadov, Maşallah: **Azerbaycan: Yeni Petrol Çağı ve Uluslararası Politika**, Bakü, 2013, s. 44.
- Akarcali, Bülent: “Kafkasya’nın Kilidi Türk Dünyasının Anahtarı: Azerbaycan”, **Azerbaycan TKD**, Ankara, Mayıs-Haziran, 1997, s. 12.
- Aliguseynov, MA.: **Azerbaycan Petrolünün Dünü ve Bugünü**, Bakü, Azerbaycan Devlet Yayınevi, 1987.
- Aliyarov, Cefer: **I. Dünya Savaşı döneminde Azerbaycan'da petrol tekelleri**, Bakü, 1974, s. 229.

- Aliyev, Ali,
Amaktar Shakaraliyev: **Piyasa Ekonomisine Geçiş: Devlet Ekonomi Politikası**, Bakü, İktisat Üniversitesi Yayınevi, 2002, s. 78.
- Aliyev, Aydın: **Azerbaycan'ın Ekonomi Politikası. Azerbaycan'ın dış ticaret ekonomik ilişkileri**, Ders Kitabı, Hukuk, Bakü, 2003, s. 12.
- Aliyev, Aqil,
Arif Shakaraliyev,
Idris Dadashov: **Dünya Ekonomisi: Çağdaş Sorunlar**, (Monograf), Bakü, Bakü Üniversitesi Yayınları, 2015, ss. 300-312.
- Aliyev, Ilgar: “Azerbaycan Hazar Petrolü”, M: **Izvestia**, 2003, s. 54.
- Aliyev, Iham,
Akif, Muradverdiyev: **Dünya siyasetinde Azerbaycan petrolü**, çok dilli ses Yayınevi "Azerbaycan", 2012, s. 123.
- Aliyev, Haydar: **Dünya siyasetinde Azerbaycan petrolü**, Bakü, 2017, s. 90.
- Aliyev, Haydar: **Bağımsızlık yolunda**, Cilt I Bakü: 1997, s. 558.
- Aliyev T.N., T.N. Babayev: **Petrol Sanayi İşletmelerinin Ekonomik Potansiyeli**, Bakü: Azernetr, 2013, s. 264.
- Aliyev, Tural: “Azerbaycan'ın Petrol Dışı Sanayi Sektöründe Yeniliğin Yatırımın Teşviki”, ICC'nin "Sürdürülebilir Ekonomi: Zorluklar ve Beklentiler" hakkındaki bildirileri, Sumgayıt, DSK, 2016, ss. 40-43.

- Alkın, Selçuk: “Azerbaycan Cumhuriyetinde Seçimler”, **Azerbaycan TKD**, Ankara, Temmuz-Ağustos, 1998, s. 12.
- Amirov, Qaraş: “Petrol üretimi”, Baky, Azerneshr, 1963, s. 330.
- Amirkhanov, Amirkhan: **Savaş sonrası Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik ve sosyal gelişimi ve temel yönleri**, 1945-1991. Bakü: ADNA, 1999, s. 76.
- Atakishiev, Murad: “Sondajda üretim kapasitelerinin rasyonel kullanımının ekonomik etkinliği” M: **Petrol ve gaz.**, 2016, s. 52.
- Atakishiyev, Mushfiq: **Azerbaycan'ın Yeni Petrol Politikası ve Ekonomik Yükselişi**, Bakü, 2004, s. 44.
- Atakishiyev, Mushfiq: **New oil policy and economic development in Azerbaijan**, Baku: “Aspoligraf”, 2017, s. 400.
- Avdokushin, Evgeny: **Uluslararası ekonomik ilişkiler.** - Moskova: Pazarlama ve pazarlama merkezi, 2001, s. 12.
- Azerbaycan Tarihi.** Cilt 7, VI c (Nisan 1920, Haziran 1941), Bakü: Elm.48, 2008.
- Azerbaycan Tarihi.** Belgeler ve yayınlar için. Bakü, 1990.
- Bayramov, Ali: **Regional Economic Integration: Theory and Practice** (monograph), Baku, 1997, s. 85
- Bölgesel kalkınma programları. Teorik ve pratik konular, Bakü-2015.
- Cornell, Svante,
Ferederick Starr: “The Caucasus: A Challenge for Europe. Washington: Central Asia” — Caucasus Institute, Silk Road Studies Program, June, 2006, p. 80.
- De Waal, Thomas: **The Caucasus: an introduction.** Oxford University Press, 2010, p. 259.
- Eyubov, Eyub: “Azerbaijan — EU: Partnership in Progress // Azerbaijan in the World”, **ADA Biweekly Newsletter**, Vol. 2, No. 13, 2009, p. 3.

- Gadzhiev, Şamil: “Azerbaijan on the way to world community: strategy of foreign economic development”, Kiev, **Express-Obyava**, 2000.
- Gadzhiev, Shamseddin: **Azerbaycan dünya toplumuna giderken: dış ekonomik kalkınma stratejisi**, Kiev, 2010 , s. 85.
- Gafarov, Şamil: **Modern ekonomik sistemler ve küreselleşme**, Bakü, CBS, 2014, s.632.
- Gazenferoğlu, Fazıl: “Siyasi Tarihimizde 1990 Yılıının Ocak Olaylarının Yeri”, **Azerbaycan TKD**, Ank., Ocak-Şubat, 1997, s. 11.
- Allison, Graham T.: **U.S. policy on Caspian energy development and exports: mini-case and illustrative paradigm**, Cambridge, MA: Harvard University, John F. Kennedy School of Government, Caspian Studies Program, 2001, p. 27.
- Grigoryev, Leonid, G.Yuzbashova: **Azerbaycan Petrol ve Gaz Stratejisi**, Bakü, 2006.
- Hacizadeh, Elşen: **Azerbaycan'ın Kıyı Petrol ve Gaz Kompleksinde Ekonomik Reformlar Verimlilik Sorunları**, Bakü, Bilim, 1998, s. 78.
- Hacizadeh, Elşen: **Azerbaycan'ın Doğal Gaz Potansiyeli: Gerçekler ve Sanal Karikatürler**, Bakü, Bilim, 2001, s. 186.
- Hacizadeh, Elşen: **Yeni reformların arifesinde enerji kompleksi**. Bakü. Bilim, 2000, s. 47.
- Hacizadeh, Elşen: **Yeni reformların arifesinde enerji kompleksi**. Bakü. Bilim, 2010, s. 52.
- Hacizadeh, Elşen: **Toplumsallaşmış Ekonomi**, Bakü: Bilim, 2016, s. 509.

Hacizadeh, Elşen, ZS.

Abdullayev:

Petrol endüstrisinin ekonomik yapısı modernizasyonu, Bakü, 2003, s. 147.

Hacizadeh, Elşen,

ZS. Abdullayev:

Petrol endüstrisinin ekonomik yapısının modernizasyonu, Bakü, 2013, s. 12.

Hacizadeh, Elşen, TA. Pashayev:

Petrol ve gaz endüstrisinde yeni Pazar mekanizma oluşum mekanizmaları, 2010, ss. 30-31.

Hajiyev, Hayyam,

Sabir Hasanli:

“Birinci Dünya Savaşı sırasında Bakü Petrolü için mübarize” Azerbaycan Nefti konferansı, 2014, s. 31.

İki Sahil.

Özel Sayı: “2 Milyar Ton Azeri Oil “(Kurucu: SOCAR), Günlük Kamu Politikası Haberleri, Sayı 27 (6970), 8 Kasım 2017, Bakü, 2017

Agahey, Isayev:

Wells'in Petrol Endüstrisinin Genel Teknik ve Ekonomik Sorunlarının Çözümü Üzerindeki Etkisi, Bakü, 2005, s. 45.

Ahmed, Isayev:

Petrol ve gaz endüstrisinde üretimin organizasyonu, planlaması ve yönetimi, Ders malzemesi. Bakü: Azernetr, 2005, s. 52

Ahmed, Isayev:

Petrol ve gaz endüstrisinde üretimin organizasyonu, planlaması ve yönetimi, Ders malzemesi. Bakü: Azerneshr, 2015, s. 12.

İsmayıl, Musa:

“Kuzey Azerbaycan’da Milli-Demokratik ve Müstegillik Uğrunda Mübarize”, **Anayurttan - Atayurda Türk Dünyası Dergisi**, Sayı:15, Kültür Bakanlığı Yay.,Ank, 1998, s. 12.

Kadzhiev, Şemsaddin:

Azerbaycan Ticaretin İlerlemesi: Ekonomiler Arası Kalkınma Stratejisi, Киев, 2000, s. 82.

- Karimli, İlham: “The Concept of Geo-Economic Development of Azerbaijan and the Problems of National Economic Interests” **Taxation Magazine of Azerbaijan**, 3/2012, pp. 131.
- Lütem, Ömer Engin: “Türkiye ve Azerbaycan’ın Ermenistan ile Sorunları, Karabağ Sorunu”, İksaren Yay., Ankara, 2001.
- Maharramov, Ramiz: **Azerbaycan Cumhuriyeti vergi sisteminin oluşumu ve gelişimi sorunları**, Bakü: “Mars Print”, 2011, s. 310.
- Mammadov, İgbal: **Petrol dışı sektör geliştirme eğilimleri**, Bakü, 2012, s. 154.
- Marco, Siddi: “The Southern Gas Corridor: Challenges to A Geopolitical Approach in the EU’s External Energy Policy”, **FIIA Briefing Paper**, The Finnish Institute of International Affairs, No 216, March 2017.
- Mehdiyev, A.M.: **Azerbaycan Petrol Sektörü XIX yüzyılın son çeyreğinde**, Altay Yayın evi. Bakü, 2000.
- Mehdiyev, Hayyam: **Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik gelişimine geriye dönük bakış: Karşılaştırmalı analiz**, "İdeal Baskı", Bakü, 2015, s. 114.
- Mehdiyev, R.: **Azerbaycan Cumhuriyeti 1991-2001**, Bakü: XXI-Yeni Yayınevi, 2001.
- Mir-Babaev, Miryusif: **Azerbaycan petrolünün kısa bir tarihi**, Bakü, “Azerneshr”, 2009, s. 376.
- Mirzadzhanzade, Azad, Hakim Yusifzade: **Mevcut durum, üretim düzeylerinin tahmin değerlendirmesi**, 1995-1997 Bakü, 2005, s. 2.
- Mirzayev, Ramiz: **Haydar Aliyev ve Bağımsız Azerbaycan Devletinin Yeni Petrol Stratejisi**, Bakü, 1999, s. 12.

- Mikhailov, Yevgeniy: **İngiliz emperyalizminin Azerbaycan'da genişlemesi (1918-1920)**, Yazar. diss. Bari, 1985, s. 8.
- Muradov, Allahyar: **Petrol ve yoksulluk**; red. I. Mammadli, İnsani Koruma Örgütü altında Azerbaycan Petrol Endüstrisi Bilgi ve Kaynak Merkezi. - Bakü, 2006, s. 148.
- Mustapha, Said,
Akinkuotu Oluwayemisi,
Abass Shiro,
Yusuf İsmail: 'Can Non-Oil Exports boost Agriculture Sector Performance in Nigeria?', A Tale for Oil Independency Research, **Journal of Finance and Accounting**, www.iiste.org Vol.4, No.19, 2013.
- Nadirov, Ali: **Modern Azerbaycan ekonomisinin gelişim aşamaları**, Bakü, Bilim, 2001, s. 452.
- Narimanov, Ilgar: **Azerbaycan'ın en eski orakları**, C, No. 1, 1964, s. 34.
- Nasirov , E.: **Azerbaycan Petrol ve Uluslararası Anlaşmalar**, - Bakü, Cumhuriyet Anıt Kitap Yayınevi, 2014, s. 45.
- Nemetzade, Sabir: **Dün ve bugün Balakhani petrolü**, Bakü, Yazıcı, 2008, s. 123.
- Nuriyev, Ali: "EU Policy in the South Caucasus: A View from Azerbaijan", Brussels, 2007, p. 14.
- Nuriyev, Ali: **Azerbaycan'da Ekonomik Kalkınma ve Modernleşme Politikasına İlişkin Kavramsal Çerçeve**, Bakü, 2013, s. 442.
- Orucov, Haydar: Azerbaycan Ekim-94, Mart-95. "Kast. Darbe girişiminin tarihi", Bakü: Azerbaycan, 1995, ss. 30-33.

- C.A. , Оруджев: **Газовая промышленность по пути прогресса**, Баку, 2015.
- Osman, Nuri Aras: “Azerbaycan Hazar Ekonomisi ve Stratejisi”, İstanbul, Derin Yayınları, 2008, ss. 112-113.
- Osman, Nuri Aras: “Karabağ Ekonomisi ve Karabağ Savaşı’nın Ekonomik Etkileri”, **Karabağ Savaşı Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz**, Bakü, Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2008, ss. 142-178.
- Pogrebova, Mariya: “Kafkasya’da birkaç İran hançeri”, CSIA, sayı 103, 1965, s. 47.
- Pakhomov, Evgeny: **Arnavutluk'ta antik paralar (Azerbaycan SSR sınırları içinde)**, VİKA, Bakü, 1962, s. 14.
- Recebov, Ziya: “Karabağ Sorunu”, **Azerbaycan TKD**, Ocak-Şubat, Ankara, 2001, s.
- Rustamov, Rustam: “Devlet Petrol Şirketi'nin petrol sözleşmeleriyle bağlantılı olarak yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi kavramı”, **Azerbaycan'ın petrol endüstrisi**, 2006, s. 9.
- Safarov, Ganimet,
Kamale Dadashova: **Petrol ve gaz kompleksinde ürün kalitesi ve rekabet gücü**, Bakü: Bilim, 2011, s. 224.
- Sadigov, MM.: **Finansal Potansiyel: Tarım Sektörünün Oluşumu ve Önceliği**, Bakü, 2009.
- Salikhov, Murad: **GUAM Onbeş Yıl Sonra: Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna Ekonomisindeki Değişimler**, Regnum, 2007, s. 12.
- Samedzade, G.: **Petrol ve gaz üretiminde üretim verimliliğinin ekonomik sorunları ve çözüm yöntemleri**, Bakü Elm, 2007, s. 147.

- Samedzade, Ziyad: “Toplumsal üretimin yapısı ve verimliliği.” , Bakü, 2010, s.14.
- Samedzade, Ziyad: **Uzun bir yolun aşamaları - yarım yüzyıl Azerbaycan ekonomisi, yeni gerçekleri ve beklentileri**, Bakü: NURLAR Yayıncılık ve Matbaacılık Merkezi, 2014, s.936.
- Sapir, Elena: **Geoeconomic measurement of local systems: theory and methodology of global-local analysis**, Text. // Yarosl. state un-t. – Yaroslavl, 2004, s. 12.
- Seferov, Rehman: “Sovyet Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Nüfusunun Etnik Yapısındaki Değişimler”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2012, s. 403.
- Shakaraliyev, Arif: **Devlet İktisat Politikası: Sürdürülebilir ve Sürdürülebilir Kalkınmanın Zaferi**, Bakü, Ekonomi Üniversitesi, 2011 , s. 542.
- Shakaraliyev, Arif,
Goshgar Shakaraliyev: **Azerbaycan Ekonomisi: Gerçekler ve Beklentiler**, - Bakü-Turhan Yayınevi, 2016, s. 45.
- Shayah, Hazem: “Economic Diversification by Boosting Non-Oil Exports” (Case of UAE): **Journal of Economics, Business and Management**, Vol. 3, No. 7, July, 2015.
- Tagiyev, Baba: **Azerbaycan'ın gerçek bağımsızlığa kavuşması**, / B. Taghiyev // Respublika. - 2011.-13 Ekim. - N 220, 2011, s. 10.
- Taşkıran, Cemalettin: **Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 122.
- Tsalik, Svetlana: **Hazar petrol gelirleri: kim kazanacak?** OSI, 2003, s. 3.

İktisadi Bilimler:

Teori ve Uygulama Dergisi.

“Ulusal ekonomide yatırım kararı alma

mekanizması ve onu etkileyen faktörler”, 2010.

Veliyev, Adalet:

Azərbaycan Cumhuriyyəti'ndə Coğrafi Sektörün Gelişiminin Makroekonomik Konuları, Ulusal Bilimler Akademisi Bildirileri, 2. Baskı, Bakü, 2005, s. 575.

Yakubtsiner, M.M.:

“Azərbaycan'ın sürəhi mezarlarından bitki kalıntılarının analizi sonuçları”, // **NAII AN AzSSR**, env. No. 3280, 1990, s. 78.

Yampolsky, Zelik:

Eski Azərbaycan'dan "Hegemons" // **DAN AzSSR**, No. 3, 1953, s. 47.

Yuzbashova, G.:

Azərbaycan Petrol və Gaz Stratejisi, Bakü. 2006.

İTERNET KAYNAKLARI

AIIB and World Bank lend big to TANAP project, (Çevrimiçi),

<https://www.gtreview.com/news/asia/aiib-and-aoworld-bank-lend-big-to-tanap-project/>, 02.02.2020.

Aleksandra Gawlikowska-Fyk, “Tek Bir AB Enerji Piyasası AB'sine Doğru”, PISM Bülteni, no.101 (434), 19 Ekim 2012, (Çevrimiçi), http://www.pism.pl/files/?id_plik=11873, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Alex Jackson, “Türkiye Enerji Politikası İncelemesi”, Doğal Gaz Avrupa, 29 Ekim 2012, (Çevrimiçi), http://www.naturalgaseurope.com/turkish-energy_securityin-the-spotlight utm_source = Doğal + Gaz + Avrupa + N ewsletter & utm_campaign = cac1d295f8 RSS_EMAIL_ CAMPAIGN & utm_medium = e-posta, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 2014 Raporu Bakü, 2015, Erişim Tarihi: 21.12.2019.

“Azerbaycan 2020: Geleceğe Bakış” Kalkınma Kavramı, 29 Aralık 2012 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi tarafından onaylanmıştır, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Kalkınma Bakanlığı: www.economy.gov.az, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Azerbaycan Cumhuriyeti Enerji Bakanlığı: www.minenergy.gov.az, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu'nun internet kaynakları: www.oilfund.az, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu'nun 12 Eylül 2001 tarihli ve 579 sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kararı ile onaylanan yıllık gelir ve harcama programının (bütçe) hazırlanması ve yürütülmesi, Erişim Tarihi: 14.11.2019.

Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az/>, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Azerbaycan Devlet Petrol Kurumu : <http://www.azerbaijan.az>, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi'nin teknik ve ekonomik göstergeleri (1992-2015), Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi web sitesi: <http://www.socar.az>, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Azerbaycan Cumhuriyeti Sanayi ve Enerji Bakanlığı internet kaynakları: www.mie.gov.az, Erişim Tarihi: 14.11.2019.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Qafqaz İslam Ordusu, Ed by: M. Süleymanov, Mehmet Rıhtım, **Baku, Qafqaz Üniversitesi Yayınları**, 2008, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

“Azerbaycan 2020: Geleceğe Bakış” Kalkınma Kavramı, www.president.az, Erişim Tarihi: 21.12.2019.

“Azerbaycan 2020: Geleceğe Bakış” Kalkınma Kavramı, 29 Aralık 2012 tarihli

Azerbaycan Devlet Petrol Kurumu : <http://www.azerbaijan.az>, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sekreteryası (2007), Bakü Haydar Aliyev Tiflis Tiflis-Ceyhan Petrol Koalisyonu adını aldı: Efsan Gerçeklikli, Bakü Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sekreteryası (2001), **Haydar Aliyev'in Petrol Stratejisi: Azerbaycan Namin'in Bağımsızlığı ve Refahı**, Bölüm I, Nurol, Bakü. Erişim Tarihi: 22.09.2019.

“Azerenergy” OJSC: www.azerenerji.com, Erişim Tarihi: 22.09.2019.

“Azeri Gazına Sürpriz Orta”, Haber Türk, 4 ekim 2012, Erişim Tarihi: 22.09.2019.

Alex Jackson, “Türkiye Enerji Politikası İncelemesi”, Doğal Gaz Avrupa, 29 Ekim 2012, (Çevrimiçi) <http://www.naturalgaseurope.com/turkish-energy-security-in-the-spotlight> utm_source = Doğal + Gaz + Avrupa + Newsletter & utm_campaign = cac1d295f8 RSS_EMAIL_CAMPAIGN & utm_medium = e-posta, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Aleksandra Gawlikowska-Fyk, “Tek Bir AB Enerji Piyasası AB'sine Doğru”, PISM Bülteni, no.101 (434), 19 Ekim 2012, (Çevrimiçi), http://www.pism.pl/files/?id_plik=11873 Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Bagirov, Sabit: 1996 “Azerbaijani Oil: Glimpses of a Long History”, Perceptions”, V.I.N.2, <http://sam.gov.tr/wpcontent/uploads/2012/01/1-Azerbaijani-Oil-Glimpses-Of-A-LongHistory.Pdf>. Erişim Tarihi: 21.12.2019.

Bağımsız Azerbaycan – 20., Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi. Bakü: Küçük İşletme 9, 2011 Erişim Tarihi: 14.11.2019.

BP Statistical Review of World Energy, 2018 March. Erişim Tarihi: 02.02.2020.

BP Dünya Enerjisinin İstatistiksel İncelemesi (2009), “Azerbaycan Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikasına Kavramsal Yaklaşım 2010 Dünya Enerjisinin Yıllık İstatistiksel İncelemesi”, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

BP. 2013. Statistical Review of World Energy For natural gas, Azerbaijan has 0.9 trillion cubic meters and a reserve-production ratio of 57.1., Erişim Tarihi: 02.02.2020.

Hillary Rodham Clinton, "21. Yüzyıl Enerji Diplomasisi", ABD Dışışleri Bakanlığı, 18 Ekim 2012, ( evrimi i) <http://www.state.gov/secretary/m/2012/1/199330.html> Erişim Tarihi: 22.09.2019.

Imanov, Raftar, Fakhri Hasanov, İlaha Samadova: 2012 “The Impact of Real Exchange Rate on Non-Oil Exports: The case of Azerbaijan” www.ecosecretariat.org/.../Article%20for%20Journal_az.doc Erişim Tarihi: 21.12.2019.

“Petrol dışı sektörün dinamik gelişimi ekonomik stratejinin önceliğidir”, Halk gazetesi, 09.02.2015, Erişim Tarihi: 14.11.2019.

Rus petrol ve gaz portalı: www.neftegaz.ru, Erişim Tarihi: 22.09.2019.

SOCAR resmi sayfası: <http://www.socar.az/socar/az/home/> ,Erişim Tarihi: 02.02.2020.

SOCAR Sürdürülebilirlik Raporu 2014, <http://www.socar.az>, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

SOCAR (2018), Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol şirketi İle Yapılan Görüşme, Görüşmeci:  ığdem şahin, Mayıs 2018, Bakü, Erişim Tarihi: 22.09.2019.

SOCAR (2017), Azerbaycan'da 2.000.000.000 Ton Petrol, SOFAZ Erişim Tarihi: 22.09.2019.

SOCAR (2018), Ekonomik ve İstatistiksel Performans, Gaz Üretimi (Yıllık), Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi, (Çevrimiçi), [http://www.socar.az/socar/en/econ_mikrofonlar-ve-istatistik / ekonomi-ve-istatistik / gaz uretimi](http://www.socar.az/socar/en/econ_mikrofonlar-ve-istatistik_ekonomi-ve-istatistik_gaz_uretimi), Erişim Tarihi: 22.09.2019.

SOCAR (2012), State Oil Company of the Republic of Azerbaijan Celebrating 20 Years Since Incorporation, Brooklands New Media Publications, Shropshire, Erişim Tarihi: 22.09.2019.

SOCAR (2017), SOCAR-ın tarihi, (Çevrimiçi), [www.socar.az › socar › company › history](http://www.socar.az/socar/company/history), Erişim Tarihi 02.03.2020.

SOCAR (2017), SOCAR-ın tarihi, (Çevrimiçi), [www.socar.az › socar › company › history](http://www.socar.az/socar/company/history), Erişim Tarihi 02.03.2020.

SOCAR (2017), Azerbaycan'da 2.000.000.000 Ton Petrol, SOCAR Fuar Merkezi, Bakü, Erişim Tarihi 02.03.2020.

SOCAR (2014), Mezuniyet Sözleşmesi: Başarılar, Perspektifler, Ölü 20, SOCAR İletişim Merkezi, Bakü, Erişim Tarihi: 22.09.2019.

SOFAZ (2017), (Çevrimiçi) <https://www.oilfund.az/>, Erişim Tarihi 02.03.2020.

TANAP Hazar gazını Avrupa'ya teslim edecek, (Çevrimiçi), <https://www.dw.com/ru/tanap> Erişim Tarihi: 22.09.2019.

"Türkiye'nin Güney Akımı'na desteği Rusya'ya büyük bir avantaj sağlıyor," Today'in Zaman, 28 Aralık 2011; Wojciech Kononczuk ve diğerleri, 'Rus-Türk Güney Akımı Antlaşması - Ukrayna üzerinde bir baskı aracı', Eastweek, Doğu Araştırmaları Merkezi, 4 Ocak 2012, (Çevrimiçi), [http://www.osw.waw.pl/tr/publikacje/eas_hafta / 2012 -01-04 / rusca anlasmasi-guney-akarsu-boru_hatti_enstruman_basinci-uk](http://www.osw.waw.pl/tr/publikacje/eas_hafta_2012_-01-04_rusca_anlasmasi-guney-akarsu-boru_hatti_enstruman_basinci-uk), Erişim Tarihi: 22.09.2019.

"Türkiye Güney Koridoruna yardım ediyor veya engelliyor mu? ", Natural Gas Europe, 17 Eylül 2012, (Çevrimiçi), [http:// www.](http://www.)

naturalgaseurope.com/turkey-güney gaz koridoru, Erişim Tarihi: 22.09.2019.

Uluslararası Enerji Ajansı: www.iea.org., Erişim Tarihi: 22.09.2019.

WorldAtlas (2018). —Biggest Oil Companies in the Worldll, updated on 25 April 2017, WorldAtlas Web Site, (Çevrimiçi), <https://www.worldatlas.com/articles/biggest-oil-companies-in-the-world.html>, 2.05.2018, Erişim Tarihi: 22.09.2019.

World Bank Data (online database): <http://data.worldbank.org>, Erişim Tarihi 02.03.2020.

2008-2015 Azərbaycan Cumhuriyeti'nde Yoksulluğun Azaltılması ve Sürdürülebilir Kalkınma Devlet Programı, 15 Eylül 2008 tarihli Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararı ile onaylanmıştır., Erişim Tarihi: 14.11.2019.

<http://www.naturalgaseurope.com/socar-to-take-80-oftrans-anatolian-pipeline-4186> ,Erişim Tarihi: 22.09.2019.

http://www.naturalgaseurope.com/azerbaijan-lng-deal-boosts-ukraines-energy-leverage4611?goback=%2Egde_2326359_member_92409611., Erişim Tarihi: 22.09.2019.

<https://www.climatechangenews.com/2016/04/14/europes-keystone-xl-planned-gas-pipeline-is-reckless/> , Erişim Tarihi: 22.09.2019.

<https://www.economy.gov.az/article/standard-poors-2018-ci-ilde-azerbaycan-iqtisadiyyati-artacaq/28820> ,Erişim Tarihi: 22.09.2019.

<https://www.economy.gov.az/article/standard-poors-2018-ci-ilde-azerbaycan-iqtisadiyyati-artacaq/28820>, Erişim Tarihi: 22.09.2019.

<https://equator-principles.com/members-and-reporting>, Erişim Tarihi: 22.09.2019.